بارودۆخی کورد
لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

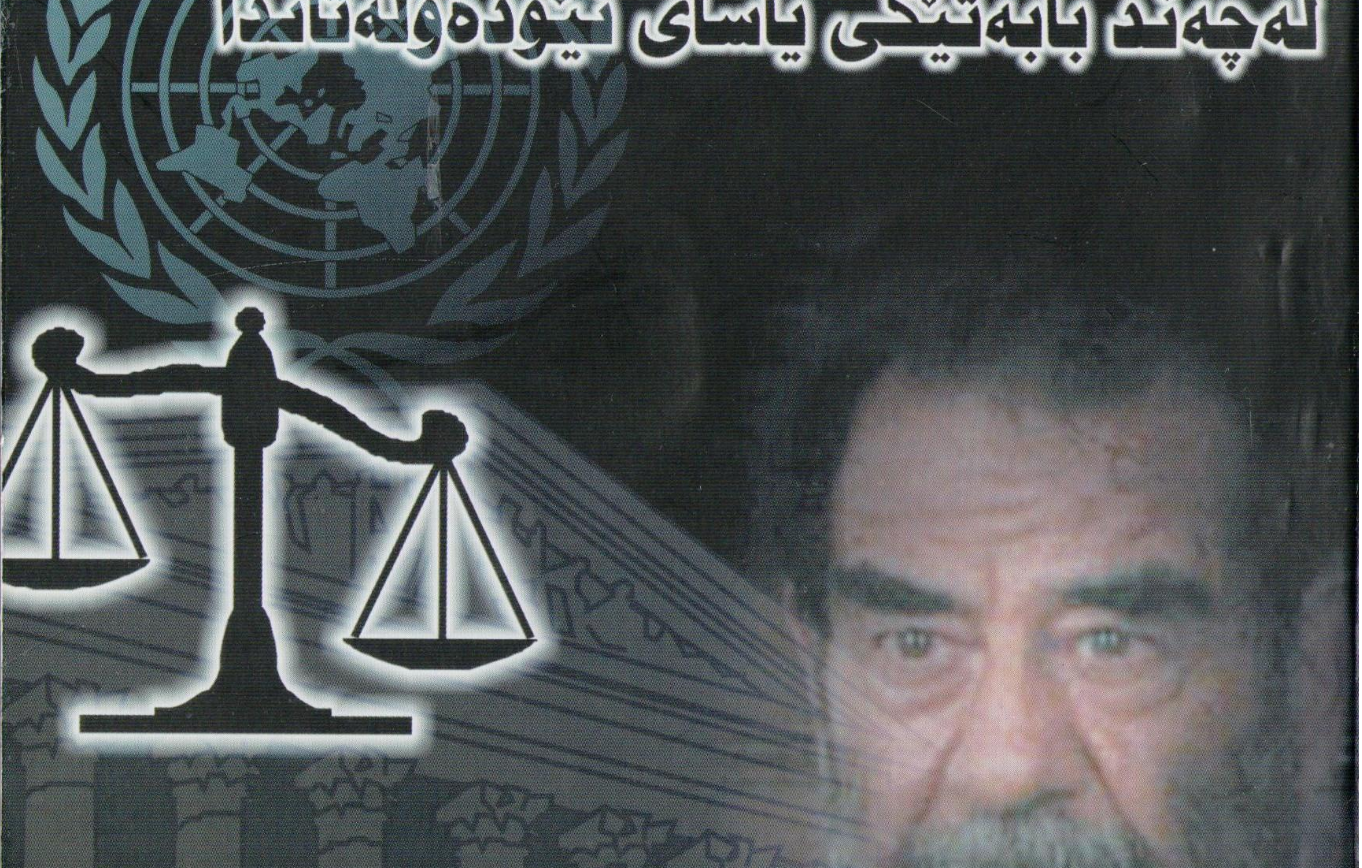

د. مارف عمر گوڵ

2005

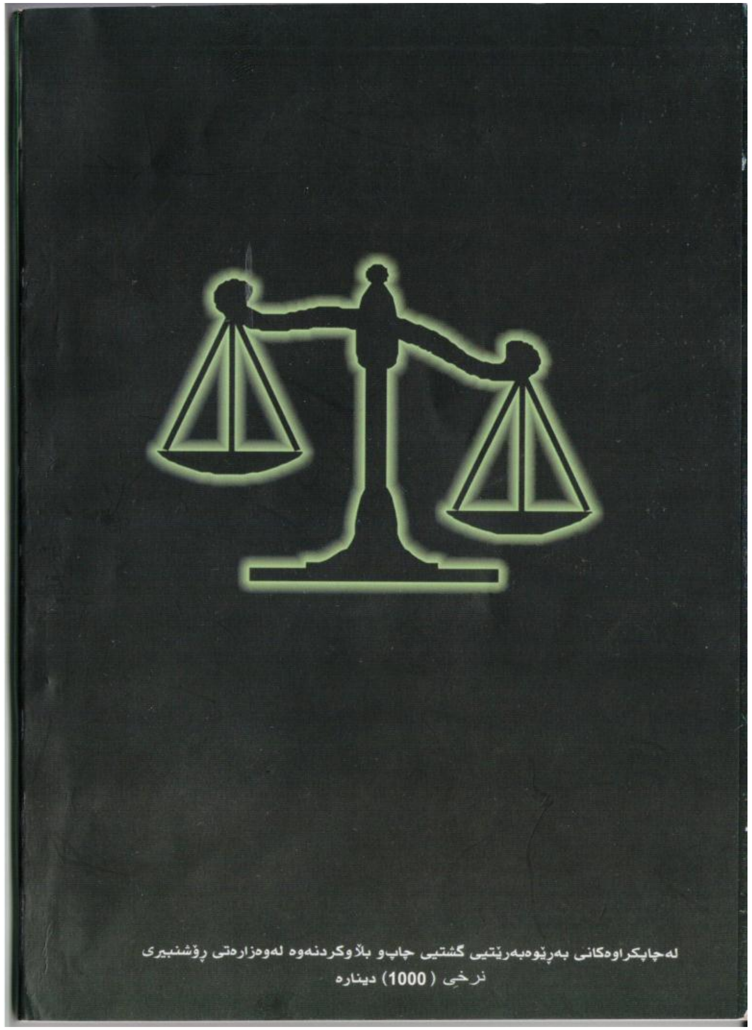
لەچاپکراوەکانی بەڕێوەبەرێتیی گشتیی چاپو بڵاوکردنەوە لەوەزارەتی ڕۆشنبیری
نرخی (1000) دینارە

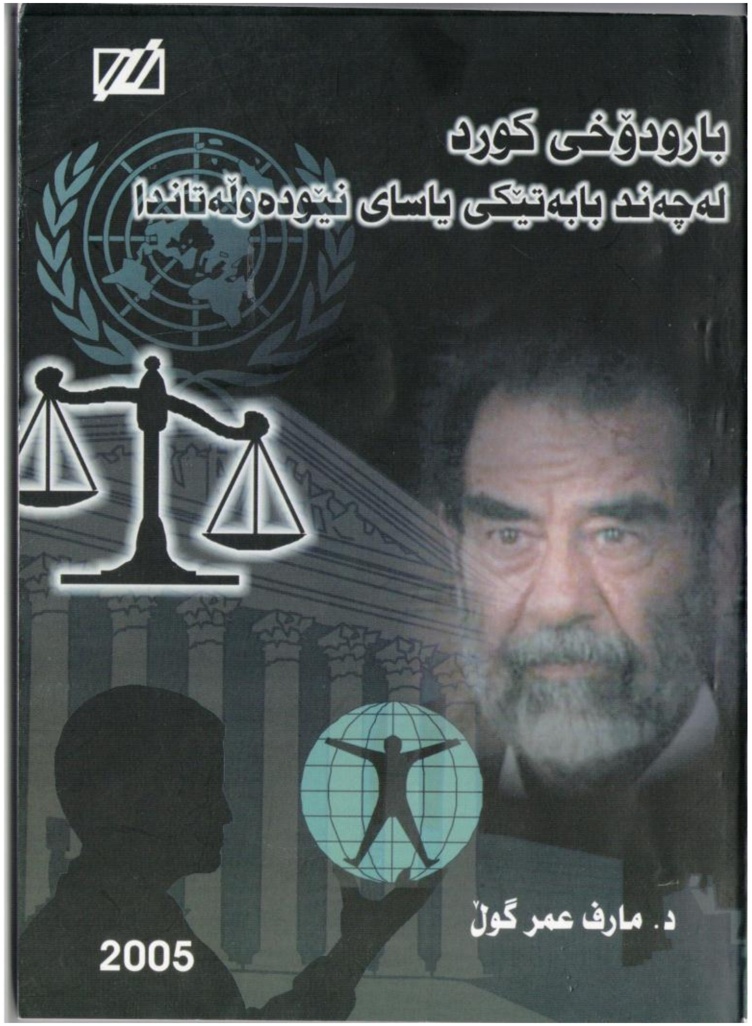
بارودۆخی کورد
لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا
د. مارف عمر گوڵ
2005

حکومەتی هەرێمی کوردستان
وەزارەتی رۆشنبیری
بەڕێوەبەرێتیی گشتیی چاپ و بڵاوکردنەوە
زنجیرە (٣٨٧)

بارودۆخی کورد
لەچەند بابەتێکی
یاسای نێودەوڵەتاندا

د. مارف عومەر گوڵ

سلێمانی / چاپی یەکەم ٢٠٠٥

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی
یاسای نێودەوڵەتاندا
نووسینی: مارف عومەر گوڵ
بابەت: یاسا و رامیاری
تایپ: تەرزە خالید
نەخشەسازی کۆمپیوتەر: مەهدی ئەحمەد
هەڵەبڕی: نووسەر
سەرپەرشتیاری چاپ: سەلام فاتح
نەخشەسازی بەرگ: دیاری جەمال
چاپ: چاپخانەی روون
تیراژ: ١٠٠٠ دانە
ژمارەی سپاردن: (٨٥٣)ی ساڵی ٢٠٠٥ی وەزارەتی
رۆشنبیریی پێدراوە

www.roshnberiekurd .com

وتەیەك

ئەم لێکۆڵینەوانەی لەم کتێبەدان، لەسەردەمانێکدا نووسراون کەرژێمی سەدام حسێن، دەسەڵاتداربوو. بۆیە بابەتەکان هێڵێکی هاوبەش لە نێوانیاندایە، دەربارەی بوونی کوردو مافەکانی بە گوێرەی بنەماو پرینسیپیەکانی یاسای نێو دەوڵەتان. بەتایبەتیش ئەگەر سەرنج لە سەرچاوەو پێکهاتەکانی یاسای نێو دەوڵەتان بدەین و لەوێوە سەرنج بدەینە ئەو سیاسەت و تاوانانەی کە رژێمی پێشووی عێراق لەدژی کورد بەکاری هێناون، لەئەنجامدا دەگەینە ئەو بڕوایەی کە ئەو رژێمە: تاوانبارە، بەڵام دیاریکردنی جۆری تاوانەکانی بە گوێرەی شێوازو رەفتارەکەی دەخوێندرێتەوە کە لە لێکۆڵینەوەکانی ئەم کتێبەدا دەردەکەوێ. خۆشبەختانە، چاپکردنی ئەم کتێبە لە رۆژگارێکدایە رژێمی پێشووی عێراق نەماوەو سەرۆکی عێراق کوردەو، سەدام حسێن و ژمارەیەك لە بەرپرسانی پێشووی عێراقی سەردەمی بەعس لە زینداندان و رووبەرووی دادگایەکی عێراقی بوونەتەوە، بە گوێرەی (یاسای جینائی تایبەت بە تاوان لە دژی مرۆڤایەتی) لە عێراقدا.

کە سەیری بابەتەکانی ئەم کتێبە دەکەین، نابێ ئەوە لەیادکەین لەهەرکات و سەردەمێکدا بێ، بابەتەکان حوکمی خۆیان دەکەن، چونکە پشت بە بەڵگەنامەو سەرچاوە دیارەکانی یاسای دەوڵەتان بەستراوەو، نموونەی زیندووی رووداوەکانیش

خراونەتە روو. واتە، بابەتەکانی ئەم کتێبە لە دوولایەنەوە لە بارودۆخی گەلی کورد کۆڵیونەتەوە لە کوردستانی عێراقدا.

یەکەم: لایەتی تیئوری، دەربارەی سەرچاوەو بنەماکانی یاسای نێو دەوڵەتان، هەروەها دەربارەی تاوانی نێونەتەوەیی لەدژی مرۆڤ و مرۆڤایەتی و بەرپرسیارێتی تاوانبارانی ئەو جۆرە تاوانانە.

دووەم: لایەنی پراکتیکی، واتە هەندێ نموونە لەو رووداوانەی کە لەژیانی رۆژانەی دەزگاکانی رژێمی بەعس و ژیانی خەڵکی کوردستاندا رویان داوە، بەبەڵگەو رووداو، بە ژمارەو رۆژەکانیەوە، یا بەناوو پێناسەی تەواوەوە، خراونەتە روو. ئەم دوولایەنەی لێکۆڵینەوەکانی ناو ئەم کتێبە دەمانگەیەنێتە ئەو ئەنجامەی کە لە نوسینی ئەم بابەتانەدا لایەنی زانستی لێکۆڵینەوەی لەم جۆرە رەچاو کراوە تاکو خوێنەر بگاتە ئەنجامی روون، لە تێگەیشتن و خوێندنەوەیاندا، یان بتوانێت دەست نیشانی ماف و ئەرکەکانی دەوڵەت دیاری بکات بەرانبەر گەلان و میللەتان، چ لە چوارچێوەی دەوڵەتەکە خۆیدابێت، یان لە وڵاتانی تر.

ئێستا لەساڵی (٢٠٠٥) داین کە رێزدار جەلال تاڵەبانی سەرۆکایەتی عێراق دەکات و ژمارەیەك وەزیری کورد لە ئەنجومەنی وەزیرانی عێراق پۆستیان پێدراوەو لیستێکی کوردی هاوبەش لە پەرلەمانی عێراقدایەو لە جەنگی

نووسینەوەی دەستوری عێراقداین.هیچ دەستورێك ناتوانێت مافەکانی گەلانی تێدا جێگیر بکرێت، ئەگەر نوێنەرانی گەلانی ناوخۆی عێراق بەتەواویی بڕوا بەوە نەهێنن کە هەموو گەلێك لە دونیادا ماڤ سەربەخۆیی خۆی هەیە، جا بەدیهێنانی ئەو مافە گەل یا میللەت خۆی بڕیار دەدات لەچ قۆناغێکدا وبەچ جۆرێك رازی دەبێ بەشداری لە دەسەڵاتدا بکات، یان بەچ شێوەیەك مافەکانی ڕێزی لێدەگیرێت.

نوسینی بابەتەکانی ئەم کتێبە هەوڵێکە بۆ خوێندنەوەی بارودۆخی کورد لە عێراقدا لەبەر رۆشنایی هەندێ لایەنی جیاوازی یاسای نێو دەوڵەتاندا.

٢٠٠٥/٧/٢٠

سلێمانی

بابەتی یەکەم

پۆلێنکردنی تاوانەکانی ئەنفال بەگوێرەی جۆرەکانی جینۆساید

پێشەکی:

کە باس لە ئەنفال دەکەین، بەتەواویی پرۆسەی فەوتاندنێکی سەراپاگیریی خەڵکی کوردستانو وێرانکردنی سەرانسەری نیشتمانەکەی دێتەوە بەرچاو، هەر بۆیە مەبەستمانە ڕوونی بکەینەوە چۆن دەتوانین تاوانەکانی زنجیرە هێرشی ئەنفال بەگوێرەی جۆرەکانی تاوانی جینۆساید دیاریبکەین. ئەنفال کەسوپای عیراق ساڵی ١٩٨٨ ئەنجامی‌دا کارەساتێکی گەورە بوو نەك لە مێژووی کوردا بەڵکو لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، چونکە ئەو تاوانانە بەهەموو مانایەکەوە تاوانی نێونەتەوەیین، بۆیە لێرەدا هەوڵ دەدەین، تاوانەکانی ئەنفالەکان وەکو تاوانی جینۆساید دیاری بکەین.

بۆ پۆلێن کردنی تاوانەکانی ئەنفال بەگوێرەی خەسڵەتوجۆرەکانی جینۆساید دەگەینە ئەو ئەنجامەی کەئەو سیاسەتەی حکومەتی عێراق لەدژی گەلی کورد بەکاری هێناوەسیاسەتی جینۆسایدە.

جیاوازیی ئەم لێکۆڵینەوەیەی‌ئێمەش لەگەڵ ئەوبابەتانەی کەپێشتر نووسراون ئەوەیە کەڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی بەکار دەهێنین بۆ شیکردنەوەو گەیشتنە ئەنجام هەروەها ئە م لێکۆڵینەوەیە جۆری تاوانەکانی ئەنفال بەگوێرەی جۆرەکانی تاوانی جینۆساید دیاریدەکات.

بۆ پۆلێنکردنی تاوانەکانی ئەنفال لەگەڵ جۆرەکانی جینۆسایددا، دوو ڕێگامان گرتۆتە بەر:

١. لایەنی تیۆری تاوانی جینۆساید وەکو تاوانێکی دڕندانە لەدژی مرۆڤایەتی بەگوێرەی یاسای نێودەوڵەتان.

٢. لایەنی پراکتیکی تاوانەکانی ئەنفال.

بۆ ئەوەی تەوەرەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەڕووی زانستیەوە تەواوکەری یەکتری بن بەم جۆرە دابەشمانکردووە:

بەشی یەکەم: مانای جینۆسایدو ئەنفال.

بەشی دووەم: جۆرەکانی جینۆسایدو تاوانەکانی ئەنفال.

بەشی شێیەم: ئەنفالو پەیماننامەی بەربەند کردنی تاوانی جینۆسایدو سزاخستنە سەر تاوانکارانی.

بۆ گەیشتنە ئەنجامیش چ لەڕووی پراکتیکی تاوانەکانی ئەنفالو چ لەڕووی تیۆریەوە دەربارەی جینۆساید، پشتمان بەو سەرچاوانە بەستووە کە باوەڕپێکراونو دەیانکەینە بناغەی زانستی لێکۆڵینەوە.

بەشی یەکەم

جینۆسایدو ئەنفال

جینۆساید تاوانێکی دڕندانەیە لەدژی مرۆڤایەتی، بۆیە وەکو تاوانێکی نێونەتەوەیی لە یاسای نێو دەوڵەتاندا بەمانای فەوتاندنی بەشێکی یا سەرجەم کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراوە[1].

فەوتاندنی هەر کۆمەڵە مرۆڤێك ئەگەر بەشێکیشی بێت و لەهەر جێگایەکی دونیا بێ، ئەوا دەبێتە تاوان لەدژی سەرجەم مرۆڤایەتی.

چونکە هەر کۆمەڵە مرۆڤێك بەداب و نەریت،کەلتوور، مێژوو، زمان و شارستانیەتی خۆی پێوەندی بە بەشەکانی تری مرۆڤایەتیەوە هەیە و لەدان و ستاندنێکی بەردەوامدایە.

یەکەمجار ساڵی١٩٣٢ رافیل لیمکینRaphal Lemkin لە کۆنفرانسێکدا لەمەدرید وشەی جینۆسایدی بەکارهێناوەو ساڵی١٩٤٤ بەنوسین تۆماریکردوە کە بەمانای فەوتاندنی رەگەز دێت[2].

جائەو فەوتاندنە چەند جۆرێکی هەیە(وەکو لەبەشی دووەمی ئەم باسەدایە). ئەو فەوتاندنە هیچ کەسێك وەکو یەکێکی دیاریکراو ناگرێتەوە، بەڵکو لەبەر ئەوەی سەر بەو کۆمەڵە

مرۆڤەیە کە دەستنیشان کراوە بۆفەوتاندن.بەگوێرەی بیروڕای لیمکین تاوانی جینۆساید کۆمەڵە کارێکە بەمەبەستی تێکدانی بنەما سەرەکیەکانی ژیانی کۆمەڵێکی نیشتمانی تاکو بفەوتێندرێن، ئەویش بە تێکدانی دەزگای سیاسی، کۆمەڵایەتی، کەلتوری‌وزمان، ئابوری‌و هەستی نیشتمانی‌وئاینی[3].

کەواتە ، جینۆساید تاوانێکە بەپلانو نەخشەی جۆراو جۆرو درێژ خایەن ئەنجام دەدرێت، ئەمەش سەرباری فەوتاندنی راستەو خۆی خەڵکی، پێکهێنانی هەلو مەرجێکی‌سەختی دەوێ تاکو تاکەکانی ئەو کۆمەڵە مرۆڤەی کە ئامانجی‌تاوانەکەیە لەمردنێکی لەسەرخۆدابن هەتا یەکێتی هاوبەشی نێوان ئەندامانی لەبەریەك دەترازێ.

ئەگەر بەگوێرەی ئەو بۆچوونەی سەرەوە ، سەیری تاوانەکانی ئەنفال بکەین بەڕاشکاویی تایبەتمەندیی‌و چۆنیەتی تاوانی جینۆساید لەتاوانەکانی ئەنفال دا دیاریی دەکرێن.

ئەنفال زنجیرە هێرشێکی سەربازی بوو لەناوچەکانی کوردستاندا سوپای عیراق لەبەهاری ساڵی١٩٨٨ دەستیپێکردو بەهەشت قۆناغ لەپایزی هەمان ساڵدا کۆتایی پێهێنا.

ئەو زنجیرە هێرشە بە بەرنامەیەکی سەربازی، موخابەراتی، ئابوری‌و یاسایی حکومەتی عیراق ئەنجام درا کە چەکی کیمیاوی‌و فسفۆریشی تێدا بەکارهێنراوە.

پێش دەستپێکردنی هێرشەکان ئامادەکاریی تەواوی بۆ کرابوو، حکومەتی عیراق سەرجەمی ئەو ناوچانەی دیاریکردبوو کە هێرشیان بۆ دەکات‌و کەرەسەو پێویستیەکانی ئەنجامدانی

هێرشەكانی دابین كردبوو، بەربڵاویو توندوتیژیو ڕەفتاری سوپاو سەرجەم دەزگاكانی پەیوەندار بەو هێرشانە ئەوە دەردەخەن كە ئەو زنجیرە هێرشانە سیاسەتێكی لەپڕوكاتی نەبوو، بەڵكو سیاسەتێكی پێشینەو ئامانج دوری حكومەتی عیراق بوو،كەئاسەوارێكی خراپو ترسناكی بەهەموو لایەنەكانی ژیانو مێژوی گەلی كوردەوە جێهێشتووە.

كەواتە، وەكو چۆن تاوانی جینۆساید لەپڕدا ئەنجام نادرێت بە سیاسەتو پلانو ئامانجی جۆربەجۆر بۆ بەدەستهێنانی ئامانجێكی دور ئەنجام دەدرێت. بەهەمان شێوەش هێرشەكانی ئەنفال پێشتر نەخشەیان بۆ كێشرابوو بۆ فەوتاندنی بەشێكی گەلی كوردو وێران كردنی نیشتمانەكەی، بەوێرانكردنیسەرجەم بنەمای ئابوریو كەلتووریوتێكدانی شێوەی ئاسایی ژیانی خەڵكەكەوە بەمەبەستی كۆنترۆڵكردنی یەك بەیەكی خەڵكی كوردستان تاكو لەدۆخی مردنێكیلەسەرخۆدا بمێننەوە ڕابردوی خۆیان لێ بشێوێو ئەوەی دەمێنێتەوەجارێكی دیكە نەگەڕێتەوە ئەو باری ئاساییەو چوار چێوەی ژیانی ڕابردوی خۆی ,تاكو لەكەلتورو دابو نەریتی دێرینەی وون بێت[٤].

ئەگەر بەراوردێك بكەین لەنێوان تاوانەكانی نازیەكان لەدژی جولەكەكان لەدوای جەنگی دووەمەوە لەگەڵ تاوانەكانی ئەنفال كە حكومەتی عیراق دژی كورد ئەنجامیدا لەگەلێك لایەنەوە لەیەك دەچن.

تاوانەكانی نازیەكان لەدژی جولەكەكان جینۆسایدی سەردەمی خۆیبوو، واتە فەوتاندنێكی سیستماتیك بوو.

بارودۆخی كورد لەچەند بابەتێكی یاسای نێودەوڵەتاندا

بەهەمان شێوەش تاوانەكانی ئەنفالەكان تاوانی جینۆسایدبوو. دەبێ لێرەدا ئاگاداری ئەو راستیە بین لەتاوانیجینۆسایدا ئەندازەیەكی دیاریكراو نییە بۆ فەوتاندنیمرۆڤ، بەڵكو مەبەستی فەوتاندن هەبێ ئیتر كەمیو زۆری ژمارەی قوربانیان لەبەر چاو ناگیرێت[٥]. بۆیەئاماژەمان بەم راستیە كرد ئەگەر ژمارەی قوربانیانی جولەكە زیاتریش بوبێت لە ژمارەی قوربانیانی ئەنفال ئەوا جۆری جێبەجێكردنی تاوانەكان زۆر لەیەكەوە نزیكن.

لە بارەگای هیتلەرەوە سەرپەرشتی كۆكردنەوەو كوشتنی جولەكەكان دەكرا، لەهەندێ حاڵەتدا گیراوەكانیان سواری پاس دەكردو پەنجەرەكانیان بۆیاخ یا پەردەپۆش دەكرد تاكو بیانگەیەننە شوێنی دیاریكراو بۆ كوشتن یا خنكاندنیان بەگاز، پاشتر نامەیەكیان بۆ كەسو كاریان دەنارد كە بە ئەركی خۆیانی دەزانن ئاگاداریان بكەنەوە ئەگەر چی بەداخیشەوە كە دكتۆرەكان هەوڵی زۆریشیان داوە بەڵام بەنەخۆشی ئەنفلەوەنزا ئەو كەسە مردووە.[٦] هەر بۆ نموونە لەدوای هێرشی ئەنفالەكان، كاتێك هاوڵاتی (عاسی مستەفا ئەحمەد) نوسراوێك دەنێرێت بۆ سەرۆكی عێراق سەدام حسێن تاكو چارەنوسی خێزانەكەیو منداڵەكانی بزانێت، دیوانی سەرۆكایەتی كۆماری عێراق لە٢٩\١٠\١٩٩٠دا وەڵامی دەداتەوە كە خێزانەكەیو منداڵەكانی لەكاتی هێرشەكانی ئەنفالەكاندا ساڵی ١٩٨٨ وونبوونە.[٧]

راوول هێلبیرگ دەربارەی مێژووی هۆلۆكوست سێ قۆناغ دەستنیشان دەكات لە فەوتاندنی بەكۆمەڵدا، ئەویش دیاریكردن،

کۆکردنەوەو لەناوبردن[٨] ، بەهەمان شێوە حکومەتی عێراق، بە ماوەیەك پێش دەست پێکردنی هێرشەکانی ئەنفالەکان، ناوچەکانی دێهات نیشینەکانی بە شارۆچکەکانیشیەوە دابڕی بوو لەشارەکان، ئەو ناوچەو خەڵکانەی دیاریکردبووتاکو دەستیان بەسەردا بگرێ ئەوسا سەرونگونیان بکات یا چۆنی دەوێ ئاوا رەفتاریان لەگەڵ بکات.

یەکێك لەو میتۆدانەی کە نازیەکان لە دژی جولەکەکان بەکاریانهێناوە،کۆکردنەوەی گیراوەکان بوو لە ئۆردوگای تایبەتدا ، پاشتر کۆمەڵ کۆمەڵ بەشێوازی جیاجیا دەفەوتێندران، یەکێك لەو جۆرانە، چاڵیان هەڵدەکەندو پیاوو ژن‌و منداڵیان تێدا گولله باراندەکرد.[٩]

یەکێك لە ئەنفالکراوەکان کە لە ناو کۆمەڵێك گولله بارانکراودا بووە بەبریندارى لە ناو چاڵێکەوە بە ڕێکەوت‌و پەلەقاژە توانیویەتی خۆی دەرباز بکات منالێك بووە بەناوی (تەیمور)، لە کاتێکدا کە بە شۆفەڵ خوڵکراوە بەسەر گولله بارانکراوەکاندا کە ژن‌و پیاوومنداڵ بوونە، تەیمور بەتاریکی توانیویەتی دەربازی بێ وخۆی ون بکات.[١٠]

سوپای عێراق لە هێرشی ئەنفالەکاندا جیاوازی نەکردووە لە نێوان خەڵکی مەدەنی‌و چەکدارەکانی بزوتنەوەی کوردا،وەکو یەك گیراون وکوژراون، کۆلۆنێلێکی‌ئەوسای سوپای عێراق بەرێکخراوی میدڵ ئیست وۆچی راگەیاندووە کە چۆن ئاگادارکراونەتەوە بەبێ جیاوازی دەست نەپارێزن و ئەرکەکانیان فەوتاندنی ئەو خەڵکەیە هەر بۆیە (فەرمانیان بۆ هات هەرچی

پێشمەرگەیە بیانکوژن، تەنانەت ئەوانەشیان کە خۆ بەدەستەوە دەدەن، هەروەها ئەو جوتیارە مەدەنییانەش کە لە ناوچەی قەدەغەکراودا بوون هەر بەپێشمەرگە دانرابوون، کەوا بوو تەواوی پیاوانی ناوچە قەدەغە کراوەکان کە تەمەنیان لە (١٥-٦٠) ساڵ بوو دەبووبەتێکدەر دابنرێن‌و بکوژرێن، ناوچە قەدەغە کراوەکان لەنەخشە سەربازیەکاندا بەڕەنگی سوور دیاریکرابوون‌و رێگاو بانە گشتیە قیرەکانی لێ بەدەر هەموو شتێکی گرتبووەوە)، ئەم فەرمانە وەك ئەفسەرەکە باسیدەکات، بەنوسراوی رەسمی تا ئاستی فیرقەکان دابەزیبوو،دوای ئەوەش بەدەمی بە ئەفسەرە پلە نزمەکان وترابوو، ئەمەش بەگوێرەی نوسراوی (نوسینگەی باکووری)ی ژمارە (٣٦٠) (٤٠٠٨)ی حوزەیرانی ١٩٨٧ کە فەرمانی جێگیریان تێدابوو بۆماوەی دووساڵ بەسەردەمی ئەنفالیشەوە.[١١]

ئەگەر بەراوردێکی دیکەی ئەنفال بکەین، ئەویش لە گەڵ جینۆسایدی ئەرمەنیەکاندا، بەهەمان شێوە دەبینین یەك ئامانج لە پشت سیاسەتی حکومەتی عێراق‌و سیاسەتی تورکەکانەوە هەبووە ،ئەویش فەوتاندن‌و وێرانکردن بەهەر جۆرو ئامڕازێك بێت، سەفیری ئەمەریکا لە تورکیا (١٩١٣-١٩١٦)هێنری مورگنتاو دەڵێ : کە بە هۆی چەوساندنەوەیەکی دڕندانەوە ئەرمەنیەکان لە مردنێکی لە سەر خۆدابون ، لەولایەتەکانی ئەرمینیا رۆژێك نە دەڕۆی بەبێ‌کوشتن‌و پەلاماردان.[١٢]

بەڵام لەسیاسەتی حکومەتی عێرقداجگە لە کوشتارو وێرانکردنی بەردەوام چەکی کیمیاوی بە شێوەیەکی فراوان

بەکار هات . بە هەزاران مرۆڤ بوونە قوربانی و ئاووهەواو سروشت ژەهراوی بوون کە ئاسەوارێکی وا خراپی لێکەوتەوە نەك تەنها مرۆڤ بەڵکو فەوتاندنی یان (کوشتنی ژیان) بوو، بۆ هەمووگیاندارێك.

لەرۆژگاری کوشتاری ئەرمەنەکاندا لەپێش جەنگی یەکەمەوە وەکو خیانەتکار سەیری ئەرمەنەکان دەکرا، هەمان کات بۆ ئەوەی تورکەکان ئەرمەنەکان بۆ سوودی خۆیان بە کار بێنن حیزبی ئتحادی تورکەکان داوای لە حیزبی تا شناقی ئەرمەنی کردوە کە یەکەم بۆ نیاز پاکی و دووەم بە مەبەستی بەکارهێنانی ئەرمەنەکان کە گروپی چەکداری ئەرمەنی پێك بێت یارمەتی تورکەکان بدەن لە شەڕەکانیاندا چ لەدژی روسەکان یا بە کارهێنانیان بەهەر جۆرێکی تربێت، ئەنجامەکەیشی زۆر خراپ دەبێ بۆ ئەرمەنەکان ئەگەر هاوکاریی تورکەکان نەکەن.[١٣]

بە هەمان شێوە حکومەتی عیراق سیستمی جاشە کوردەکانی بە کاردەهێنا لە دژی کورد خۆی، بەتایبەتیش لە سەردەمی ئەنفالەکاندا جگە لەوەی پارەیەکی زۆری بۆیان خەرج دەکرد، بەگوێرەی بڕیاری رەسمی حکومەت ژمارە ٤٠٠٨/٢٨ لە ١٩٨٧/٦/٢٠ دا، ئەو چەکدارە کوردانە بە ناوی (الافواج الخفيفة)و(افواج الد فاع الوطني)یەوە دەستیانکراوە بوو لە تالانی و وێرانکردن و بردنی هەرشتێکدا کە مەبەستیان بووبێ[١٤].

لێرەدا، دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە هێرشەکانی ئەنفالەکان بەمجۆرە ئەنجامدراون:

١- پێش دەستپێکردنی هێرشەکان رژێمی عێراق ئامادەیی تەواویی هە بووە لە هەمووبوارەکاندا.

٢- ئەو ناوچانەی دیاری کردبوو کە هێرشیان بۆ دەکات .

٣بەگوێرەی بەڵگەنامەکانی رژێم و بە کردەوەش دێهاتەکانی کوردستان مەبەستی سەرەکی هێرشەکان بوونە، ئەمەش راستەوخۆ خەڵکی مەدەنی دەگرێتەوە.

٤-لە هێرشەکاندا جیاوازی نەکراوە لە گەڵ کەسانی چەکداری بزوتنەوەی کورد وخەڵکی مەدەنیدا بەمنداڵ و ئافرەتیشەوە.

٥- مەبەست لە سەرجەمی هێرشەکان، دەست بە سەراگرتنی ناوچەکان، گرتنی خەڵکێکی زۆر، فەوتاندنیان، وێرانکردنی دێهاتەکانو سەرچاوە ئابووریەکانی شوێنی ژیانی خەڵکی کوردستان،کە شوێنی حەوانەوەی هێزەکانی بزوتنەوەی کورد بووە.

لەبەر ئەم هۆیانە دەتوانین بڵێین کە رەفتاری رژێمی عیراق بە هەموو مانایەکەوە بە سیاسەتی جینۆساید پێناسە دەکرێت.

بەشی دووەم

جۆرەکانی جینۆسایدو تاوانەکانی ئەنفال

لەبەر ئەوەی مەبەستی جینۆساید فەوتاندنی هەموو یا بەشێکی هەر کۆمەڵە مرۆڤێکە، ئەو فەوتاندنە تەنها بەکوشتنی راستەو خۆ ئەنجام نادرێ بەڵکو بەهەر جۆرو شێوەیەك بێت، واتە رەنگە میتۆدی جۆراو جۆر بە کار بێت بۆ ئەنجامدانی سیاسەتیجینۆ ساید.

لەبەر ئەوەی مەبەستی جینۆ ساید گەیشتنە بە ئەنجامێك کە بوونی هەر کۆمەڵە مرۆڤێك نەهێڵێت بۆیە تێکدان و شێواندنی ژیان،ژینگە، پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، کەلتورو مێژووە، بۆیە جۆرەکانی جینۆ ساید بەم شێوەیە دیاریدەکەین:

١ـ جینۆسایدیفیزیکی (بەدەنی–جەستەیی):واتە کوشتنی ئەندامانی هەر کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراو بەهەر جۆرێك بێت.

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

٢ـ جینۆسایدی بیولوژی: تەگەرە خستنە بەر پەرە پێدان و تێکدانی رێژەی ئاسایی زیاد بوونی مرۆڤ لەناو هەر کۆمەڵە مرۆڤێکدابێ.

٣ـ جینۆسایدی کەلتوری: قەدەغەکردنی زمان و شێواندن وتێکدانی مێژوو، دابونەریت وپەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، رۆشنبیریی، کەلتوری نەتەوەیی و هەستی یەکگرتوو، ئایین و شارستانیەتی هەر کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاری کراو.

٤ـ جینۆسایدی ئابووری: برسیکردن و قەدەغە کردن و وێرانکردنی سەرچاوە ئابووریەکانی هەر کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراو چ بە مەبەستی قڕتێخستن بێت یان بە مەبەستی هەڵکەندنیان بێت لەنیشتیمان و زێدی خۆیان[١٥].

ئەگەر بەگوێرەی ئەو دابەشکردنەی جۆرەکانی جینۆساید چاوێك بەهێرشەکانی ئەنفالدا بگێڕین دەتوانین چۆنیەتی تاوانەکان و ئەنجامەکانی لەبەر رۆشنایی هەر یەك لەو جۆرانە بخوێنینەوە:

***جۆری یەکەم: جینۆ سایدی فیزیکی (جەستەیی-بە دەنی):**

لە هێرشەکانی ئەنفالەکاندا بە کۆمەڵ و تاك کوشتنی مرۆڤ سیاسەتێکی ئاشکراودڕندانە بوو، بە گوێرەی قسەی ئەوانەی لە دوای ئەنفالکردن ئازاد کراون، مردنی خەڵکەکەو سوکایەتی پێکردنیان رۆژانە بوبوو بە ڕووداوی ئاسایی.

لێرەدا بەڵگەنامەیەكی رەسمی رژێم خۆی وەكو نموونەیەكی بچووك دەكەینە شایەت بۆ كوشتاری بە كۆمەڵ: بەڵگەنامەی نهێنی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی سلێمانی ژمارە٢٥١٦٣ لە٢٩/١٠/١٩٨٨ دا بۆ بەڕێوەبەری ئەمنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، روونی دەكاتەوە بە گوێرەی قسەكردنێكی تەلەفۆنی، ئەم كارانە ئەنجامدراون:

١-نۆ تاوانبار، بەگوێرەی بڕیاری (نوسینگەی رێكخستنی باكوور) ئیعدام كراون.

٢-نۆزدە گوناهبار، لەبەر ئەوەی لە دێهاتە قەدەغەكراوەكاندا بوون، بە گوێرەی بروسكەی (ئاسایشی رێكخستنی باكوور) ژمارە (٤٠٠٨) لە٢٠/٦/١٩٨٧دا ئیعدام كراون.

٤-فەرمانی ئیعدام كردنی(٤٧) چل‌و حەوت گوناهبار لە (سەرۆكایەتی دادگای شۆڕشەوە) دەرچووە.

٥-دوو هەزارو پێنچسەدوسی‌و دوو كەس‌و (١٨٦٩) هەزارو هەشت سەدو شەست‌و نۆ خێزان كە ژمارەیان (٩,٠٣٠) نۆهەزارو سی كەس بوون، لەكاتی ئەنفالەكاندا دەسگیر كراون و رەوانەی ئۆردوگای سەربازیكراون لە پارێزگای تەئمیم.[١٦].

نمونەیەكی تر، یەكێك لەو كەسانەی كە خۆی ئەنفالكرابوو،جوامێر حەمە سەعید حەمە سالح لە دایكبووی ساڵی ١٩٧٥ خۆی دەیگێڕێتەوە و دەڵێت:

(من لە ئەنفالەكە منالّ بووم تازە هەڵدەچووم‌و لە قوتابخانەی سەرەتایی بووم، دوای ئەوەی بردمانیانە چەمچەماڵ خستمانیانە سەیارەی عەسكەرییەوە بۆ(تۆپزاوە)، لەوێ باوكمیان لە ئێمە جیا كردەوە، هەموو گەنجە كانیان بە بە رچاومانەوە خستە سەیارەوە بەلام جلە كانیان لەبەر داكەندن‌و تەنها كراس‌و شەرواڵ یان كراس‌و بیجامەیەكیان لە بەریانداهێشتەوە‌و گواستنیانەوە و نەمانزانی بۆ كوێیان ئەبەن، بەلام سەیارەكان(١٠)دەقیقە بۆ چارەكێكیان پێدەچوو دەگەڕانەوە ئیتر هەر ئەو جیا كردنەوەیە بوو نەمان بینینەوە , تائێستا كەسێك نیە بە سۆراغیان بزانێ.

شەوێكیان ئێمەیان لە دایكمان جیا كردەوەو ئەوەی كە هەراش بوو بردیان، من هەرچەندە (١٣)ساڵان بووم بەلام بەبالا بچووك بووم نەمیانبرد، ئێمەیان بردە نوگرە سەلمان، لە هۆڵێكدا دایاننناین، بۆ مان هەبوو لە هۆڵەكانیش بچینە دەرەوە، ئێمە مندالّ بووین سەرمان ئەكردە هەموو كونێكاو خەبەرمان بۆ پیرەكان ئەبردەوە، ئێمە ئاشكرامانكرد مردوەكانمان ئەدەنە(سەگەڕەشەكان)، كۆمەڵێ سەگی زۆر گەورەو دڕبوون لە دەرەوەی هۆڵەكان بوون، هەر یەكێ بمردایە تەرمەكەیان ئەخستە بەردەمی سەگەكان، سەرەتا كەم دەمرد، هەر یەك‌و دوو سەگەكان هەڵیانئەدڕی‌و هەر ئێسكە كەیان ئەهێشتەوە، بەلام دوایی مردووئەوەندە زۆر بوو بووسەگەكانیش لێی بێزار بوون.

لە ژێر هۆڵەکاندا هەموو ژور بوو قفڵیان لێدرابوو، رۆژێ کۆمەڵێك مناڵی وەك من ویستمان قفڵی یەکێ لەو ژوورانە بشکێنین کە لە تەنیشت ئاودەستەکانەوە بوو تائەویش بکەین بە ئاودەست، کە شکانمان دیمان دووکابرای ریش درێژ بەزنجیر بەسترابونەوە، بەڵام هەردووکیان رۆحیان لەبەر نەما بوو، نەمانزانی چی بوو رامانکردەوەهۆڵ کە بۆ ئەوانمان باسکرد،ئیتر تەواو ترساین، لەوە دەچوو هەموو ژوورەکانی تریش شتی وایان لێبووبێ، دایکمو ئەوان ئەیان ووت بۆ ئەوەیە ئێمە زیاتر بترسێن، هەر نەمانزانی چیبوو، بەڵام بەگوێرەی قفڵەکان کە لە ژوورەکاندرابوون رەنگە ئەوانیش لە تینوانو لە برسان خەڵکی تریان تیا مردبێ، ئیتر لەوەوە ترساینو نەمانوێرا لە باوەشی دایکمان دوور بکەوینەوە، ورده ورده برسیترمانیان دەکرد، تا وای لێهات زۆر کەس لە برسان مردن. من خۆم، خوشکێكو برایەکم لە برسا مردن، دوای ماوەیەکی زۆر ئێمەیان جیا کردەوە بەڵام کاتێ بوو هەر بەرۆح زیندووبووین وەك قالۆرەمان لێهاتبوو، هاوردمانیانەوە بۆ کەرکوكو دواتر بۆ چەمچەماڵو بەریانداین، وتیان عافوات دراوە، بەڵام لەپاش چی، زۆربەی زۆری ئەوخەڵکەی لەوێبوون مردن، تاكو تەرا خەڵکی تیامابوو، بەڵام گەنجەکان ئەوانەی لە تۆبزاوا جیایانکردەوە هیچ هەواڵێکیان نەماوە تا ئێستا هەر بە ئومێدی ئەوەین رۆژێك بێت هەواڵێکمان دەست کەوێت تا ئەگەر بە مردنیش بێت!![١٧].

ئەم دوو نموونەیەمان لە هەزاران نموونە هەڵبژاردووە کە چ کارەساتێك بە سەر خەڵکی کوردا هاتووەو چۆن فەوتێندراون.

***جۆری دووەم :جینۆسایدی بیولۆژی :**

لەهێرشەکانی ئەنفالەکاندا سوپای عێراق هەموو توانای سەربازی خۆی بەکارهێناوە، ترسناکترین چەکی کوشندەی عیراق گازی کیمیاوی بوو، بە ئەندازەیەکی زۆر بەکارهات، ئەوچەکە جگە لەوەی راستەوخۆ دەبێتە هۆیکوشتنی مرۆڤو هەموو زیندەوەرێك، ئاوو هەواو سروشت ژەهراوی دەکات، ئاسەواری لەسەر ئەوانەی کە لەژیاندا دەمێننەوە درێژخایەنەو مەترسی زۆر لەسەر ژیانی مرۆڤ دروست دەکات.

کاریگەری دوای بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لە هەڵەبجەو ناوچەکانی تری کوردسستان کۆمەڵێ کورد تووشی گەلێك نەخۆشی کاریگەر بوون، ژمارەی نەخۆشی شێرپەنجە لەزیادبووندایە، ژمارەی ئافرەتانی نەزۆك لەزیادبووندایە،ژمارەی زیادبوونی ئەم حاڵەتانە زۆرە، وەکو: منداڵ نەبوون بۆ ماوەیەکی درێژ، منداڵ بوون بەشێوەی نائاسایی لەمنداڵێك زیاتر، منداڵی نەخۆشو سەقەتو کەم ئەندام، لەدایك بوونی منداڵ بەمردوویی، نەخۆشی پێست، نەخۆشیەکانی دڵو دەماغو دەروونی، کەواتە هێرشەکانی چەکی کیمیاوی کاریگەری خراپی درێژخایەنی هەیە، تاکو مەترسییەکانی گەیشتۆتە زانایانی دونیاو لەمەڵبەندە بەرزەکانی لەدەوڵەتێکی وەکو ئەمەریکادا

لێکۆڵینەوەی زانستی لەسەردەکرێت، ئەوەتا دکتۆر کرستن م. گۆسدێن. لەبەردەم لیژنەی فەرعی قەزایی ئەنجومەنی پیران دەربارەی تەکنەلۆژیا و هەڕەشەی چەکی کیمیاوی و بایولۆژی روونی دەکاتەوە کە کاریگەریی درێژخایەنی لەسەر مرۆڤ و لەسەر ژینگە هەیەو دەبێتە هۆی نەمان وکەم بوونەوەی ئەندامانی ئەو کۆمەڵەی بەرچەکی کیمیاوی کەوتوون.(١٨)

بەهەمان شێوە د.حسێن شەهرستانی جەخت لەسەر ئەوەدەکات کە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی نەخۆشی سەرەتان و نەزۆکی لای مرۆڤ دروست دەکات و کاریگەری لەسەر ژینگە زۆر دەمێنێتەوە.(١٩)

سەرباری کاریگەری چەکی کیمیاوی لەسەر ژیانی کۆمەڵی کورد، فەوتاندنی هەزاران ژن و پیاو، یان هەزاران منداڵ، یان فەوتاندنی پیاوان و هێشتنەوەی ژنان و بە پێچەوانەوە، دەبنە هۆی کەمبونەوەی رێژەی ئاسایی زیادبون وپێشکەوتنی مرۆڤ.

***جۆری سێیەم: جینۆسایدی کەلتوری:**

ژیانی خەڵکی دێهات نشین شێوازێکی تایبەتی بەخۆی هەیەو سەرجەم پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بەرئەنجامی تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵەکەیە، هەر لەکۆنەوە دێهاتەکانی کوردستان جێگای حوجرەوخوێندنی ئایینی بوونە، هەروەها ئەدیبانی بزووتنەوەی کوردایەتی و زانا و رۆشنبیرانی ناوچەکان، ئەمانە بوونە هۆی دروست بوونی زەخیرەیەکی کەلتوری کە

دەستنووس وبەرهەمی نوسەران بەشێکی دیاریان بووە، جگە لەوەش زمان و ئەدەبیاتی فۆلکلۆرو میللی خەڵکی، سەر چاوەیەکی دەوڵەمەندی کەلتوری نەتەوەیین.

جۆری ژیانی دێهات نشین شێوازێکی تایبەتی خۆی هەیە، وەکو شێوەی قسەکردنی ناوچەکان، پەند، نوکتە، گۆرانی، هەڵپەڕکێ، یاری، قسەی قۆڕ، شێوەی جل وبەرگ، شێوەی بیناو دروستکردنی شتومەك و کەرەستەی پێویست و جوانکاری، ژیانی ئابوریش داب و نەریتی تایبەت بەخۆی بەرهەم هێناوە هەروەها حەقایەت و لاوك و حەیران و بەیت و بالۆرە و بەسەرهات و بەسەرهاتی مێژوویی، بەوێرانکردنیدێهاتەکان و نەهێشتنی خەڵکەکەی سەرجەم ئەو کەلتورە تێك دەچێ و بەرەو فەوتان دەچێت، سەرجەم پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی جاران تێك دەچن، ژیانی ئاسایی خەڵکی وەکو خۆی دروست نابێتەوە، ئەمەش فەوتاندن و شێواندنی بەشێکی دیاری کەلتوری نەتەوەیی خەڵکی کوردستانە.

***جۆری چوارەم: جینۆسایدی ئابووری:**

ئاشکرایە ئابووری سەرچاوەی ژیانی مرۆڤە، لە هێرشەکانی ئەنفالەکاندا جگە لە تالانکردنی دێهاتەکان، وێرانکردنی سەرچاوە ئابوریەکانیش مەبەستێکی دیار بوون لای سوپای عێراق ئەمە جگە لەوەی پێش ئەوەی هێرشی ئەنفالەکان دەست پێبکات، بە بڕیاری رەسمی حکومەتی عێراق هەموو خۆراك و

پێداویستییەکی ژیانی رۆژانە قەدەغە کران لەشارەکانەوە رەوانەی دێهاتەکان بکرێت..برسیکردنی خەڵکی, ئاژاوەو نەخۆشی بڵاودەکاتەوەو شیرازەی ژیانی ئاسایی ناو کۆمەڵ تێك دەدات.

عەلی حەسەن مەجید کە سەرپەرشتی سەرجەم هێرشەکانی ئەنفالەکانی دەکرد، لەکۆبوونەوەیەکی لەگەڵ لێپرسراوانی دەوڵەت لە ١٩٨٨/٤/١٥دا دەڵێ:(لە ئێستاوە ئاردوشەکرو نەوتوئاووکارەبا لەدێهات نشینەکان دەبڕم)[٢٠]، بەکردەوەش ئەم سیاسەتە پێش دەستپێکردنی هێرشی ئەنفالەکان جێبەجێکرا، لەهێرشەکانیشدا کەدێهاتەکان وێرانکران، واتە سەرچاوە ی ئابووری گرنگی خەڵکی کوردستانیش وێرانکرا، ئەمەش خراپ کاری کردە سەر هاوکێشەی ئابووری نێوان شارو لادێ.

بەدابەشکردنی تاوانەکانی ئەنفالەکان بەگوێرەی جۆرەکانی جینۆساید ئەوەمان بۆ دەرکەوت، کە ئەو هێرشانە لە هەموو روویەکەوە بەرنامەرێژکرابوون بۆ فەوتاندنێکی سەراپاگیری خەڵکی کوردستانو هەوڵدان بۆ ریشەکێش کردنی ژیان بەتەواوی.

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

بەشی سێیەم

ئەنفالو پەیماننامەی بەربەندکردنی جینۆساید

پەیماننامەی بەربەندکردنی جینۆساید و سزا خستنە سەر تاوانکارانی لە ١٩٤٨/١٢/٩ لەلایەن رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە بڵاوکرایەوە، ئەم پەیماننامەیە رێکەوتنێکە لەنێوان دەوڵەتاندا کە دەبێ پێوەی پابەندبن، چونکە بابەتو بنەما یاساییەکانی ئەم پەیماننامەیە بنەمای ئیمپیرەتیڤنو پەیماننامەکە دەبێتە سەرچاوە بۆ یاسای نێودەوڵەتان، بابەتی پەیماننامەکە قەدەغەکردنی تاوانی فەوتاندنو تێکدانو ئازاردانی مادیو مەعنەوی هەر کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراوە لەدنیادا , ئەم بابەتەش سەرجەم مرۆڤایەتی دەگرێتەوە.

کۆمەڵی مرۆڤ لەبەر ئەوەی لەدانو ستاندنی بەردەوامدایە لەگەل دەوروبەرو لەگەڵ دونیادا، تاوان لەدژی هەر کۆمەڵە مرۆڤێك واتە تاوان لەدژی مرۆڤایەتی.

ئەم پەیماننامەیە لە پێشەکی و نۆزدە بەندو پاشەکی پێکهاتووە، بایەخێکی دیاری هەیە لەیاسای نێودەوڵەتاندا.[٢١] بەندی یەکەمی ئەوە دیاریدەکات کە بەشدارانی پەیماننامەکە جەخت لەسەر ئەوە دەکەن ئەو کارانەی دەبنە هۆی فەوتاندنی مرۆڤ لەکاتی شەڕو ئاشتیدا، بەگوێرەی یاسای نێودەوڵەتان تاوانن، بەشداران پەیمان دەدەن کە دەست بەکاربن بۆ بەربەندکردنی و سزا خستنە سەر تاوانکارانی.

بەگوێرەی بەندی یەکەمی , جینۆساید هەر بە ئامڕازی شەڕولەکاتی جەنگدا ئەنجام نادرێ، بەڵکو لەکاتێکیشدا کە شەڕ لەئارادا نەبێ، کەواتە، میتۆدی ئەنجامدانی تاوانەکە هەمە لایەنەو هەرکوشتنی راستەوخۆ ناگرێتەوە.

بۆ ئەنجامدانی هێرشەکانی ئەنفالەکان پێشترو بەماوەیەکی دورو درێژ ئامادەکاریدەکرا، قەدەغەکردنی هاتوچۆی نێوان شارو دێهاتەکان، کێشانەوەی قوتابخانەو نەخۆشخانەکانی دێهاتەکان، بڕینی کارەبای دێهاتەکان، قەدەغەکردنی خواردەمەنی و کەرەسەی کشتوکاڵی لەشارەکانەوە بۆ دێهاتەکان، ئەمە سەرباری ئەوەی کە سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرانبەر خەڵکی کوردستان چ لەپێش وچ لەدوای ئەنفالەکان گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە، بەڵکو گرتن، ئیعدام، تۆقاندن، راگواستن وتەعریب کردن بەردەوامە.

باردۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

بەندی دووەمی پە یماننامەکە دەڵێ:

(مەبەست لەجینۆساید هەر کارێکە لەم کارانە بەمەبەستی فەوتاندنی تەواوی یابەشێکی هەر کۆمەڵە مرۆڤێك کە ئەم دۆخەیان لەبەرچاو بگیرێ، نیشتمانی یان ئێتنۆگرافی یا رەگەز یا ئاین.)

بەگوێرەی بەندی دووەمی پەیماننامەکە بۆمان دەردەکەوێت پێویستە مەبەستی فەوتاندنی سەرجەم یا بەشێکی کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراو هەبێ بۆ ئەوەی جینۆساید دیاری بکرێ، جۆری ئەو کارانە بەپێی هەمان بەندی دووەم بەجینۆساید دیاری دەکرێن ئەمانەن:

١. کوشتنی ئەندامانی ئەو کۆمەڵە.

٢ـ زیان گەیاندن بە لەش وشێواندنی بیری ئەندامانی ئەو کۆمەڵە.

٣. بەئەنقەست دانانی ئەو کۆمەڵە لەژێر باردۆخێکی سەختدا کە ببێتە هۆی فەوتاندنی هەموو یا بەشێکی.

٤. تەگەرە خستنە بەرمنداڵ بوون لەنێو ئەو کۆمەڵەدا.

٥. بەزۆر راگواستنی منداڵ لەو کۆمەڵەوە بۆ کۆمەڵێکی تر.

ئەگەر بەوردی سەیری ئەم کارانە بکەین و تاوانەکانی ئەنفالەکان بخوێنینەوە، جۆری فەوتاندنەکە دوولایەنی هەیە:

أ- لایەنی مادی: واتە، كوشتن و پەلاماردان و ئازاردان و شێواندن و نەزۆك كردن.

ب - لایەنی مەعنەوی: واتە، دروست كردنی بارودۆخێكی سەخت بەمەبەستی شێواندن و فەوتاندن و پێكهێنانی ئازاری دەروونی و سەر لێشێواندن، بەزۆر راگواستنی منداڵ لە كۆمەڵێكەوە بۆ كۆمەڵێكی دیكە كە داب و نەریت و زمان و كەلتوریان جیاوازە.(٢٢)

لەهێرشەكانی ئەنفالەكاندا، كوشتن بەشێوازی جۆربەجۆرو بەتاك و بەكۆمەڵ ئەنجامدراوە(وەكو پێشتر باسمانكرد)لەپێش ئەنفالەكان و لەسەردەمی ئەنفالەكانیشدا خەڵكێكی زۆر لە دێهاتەكانی خۆیان بەزۆرو بەهۆی سوپاوە رادەگوێزران بۆ ئۆردوگای زۆرەملێ(مجمعات قسریە)، لەو ئۆردوگایانەدا ژیانێكی سەخت و ئاڵۆزیان بۆ دروست ببوو كە كاری خراپی كردبووە سەر بیروهۆش و دەمارومێشك و تێكدانی پەیوەندییە كۆمەڵایەتی و ئابووری و خێزانییەكانی جاران، هەر لەهێرشی ئەنفالەكاندا منداڵان لەدایكان جیاكراونەتەوەو كەس نازانێ چیان بەسەر هاتووە، ئەوەتا دایكێك كەناوی(نەبات فایق رەحمانە)لەدایك بووی ١٩٦١ ناوچەی جەباری، دەربارەی ژیانی زیندانی تۆبزاوە دەڵێت:(منداڵ گشتی لەترسا رەنگی مۆر هەڵگەڕابوو، من خۆم دوو منداڵم پێبوو(شارۆودیار)باوكیشیان تا ئەوێ پێكەوەبووین، هەر چەندە بەهاریش بوو بەڵام دونیا هەندێ

باروذۆخی كورد لەچەند بابەتێكی یاسای نێودەوڵەتاندا

گەرمی كردبوو، ئەو هۆڵانەیش ئەوەندەیان تێ تەپاندبوو ئەتوت جەهەننەمە، هەر خەریك بوو رۆحمان دەرچێ لە گەرما، كەچی لەهەندێ هۆڵی تریشەوە بەسۆندە ئاویان كردبووە ژێریان تا سەرمایان بێت، هۆڵەكەی ئێمەش دەرگا و پەنجەرەیان داخستبوو، هەر كونێ نەبوو بۆ هەناسەدانیش، خەریك بوو گشتمان بتاسێین بەو وەزعەمانەوە بەو ترس و دڵە ڕاوكێ و تینوێتی و برسێتیە شمانەوە شەو هاتن لە هۆڵەكەماندا هەرچی منداڵ هەبوو بردیان..نازانم چۆن باسیبكەم، كە ئەو زاڵمانە هاتنە ژوورەوەو پەلاماری منداڵیاندا، هەرچی منداڵ هەبوو وا خۆی ئەنوسان پێمانەوە ئەت وت ئەیەوێ بچێتە ناو زگمانەوە، یەكە یەكە هەرچی منداڵ هەبوو لێمانیان ساند، منالێ وا هەبوو ٢٠رۆژ بوو لە دایك بووبوو، پەلیان گرت و بەدەم دەستیانەوە شۆڕ ئەبۆوە ئەتووت پەڕەسێلكەن، بردیانیان. زیق و زاری منداڵ گاوری موسڵمان ئەكرد.(٢٣)

دیارە، بۆ ئەنجامدانی تاوان جگە لە كوشتنی راستەو خۆ، دروست كردنی هەلو مەرجی سەخت و لە حاڵەتێكی لە سەرخۆدا، برسیكردن و دابین نەكردنی پێویستییەكانی ژیان، ئەمانە وەكو كرداری تاوان دەژمێردرێن، چونكە تاوان بریتیە لە كردن(القیام بالفعل)وەكو كوشتن، یان نەكردن(الامتناع عن الفعل)وەكو قەدەغە كردنی خواردەمەنی و پێویستییەكانی ژیان.

بەندی سێیەمی پەیماننامەکە نەك تەنها کوشتنی راستەو خۆ بەڵکو سزا دەخاتە سەر ئەم کارانە:

١. جینۆساید.

٢. پیلان گێڕان بەمەبەستی جینۆساید.

٣. هاندانی ڕاستەو خۆو ئاشکرا بەمەبەستی جینۆساید.

٤. هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی جینۆساید.

٥. بەشداریکردن لە جینۆساید.

لەهێرشی ئەنفالەکاندا، دەبینین ئەم شێوازانە رەفتار کراون، کوشتنی راستەو خۆ بە تاكو بەکۆمەڵ، بەبڕیاری رەسمی، سوپاو چەکدارەکانی سەر بە رژێم لە دەزگاکانی راگەیاندنی رژێمەوە بە حەماس و پیاهەڵدانێکی زۆرەوە هانیان دەدان کە هێرشەکانی ئەنفالەکان ئەرکێکی نیشتیمانییەوە لە پێناو بەرژەوەندی وولاتدایە.

لەم شیکردنەوەیە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە بەندەکانی پەیماننامەی١٩٤٨، بەچ جۆرێك پێناسەو تایبەتمەندی جینۆساید دیاریدەکەن، جۆری تاوانەکانی ئەنفالیش بە تەواوی دەخرێتە بەر ئەو دیاریکردن و پێناسە کردنە. کەواتە، دەڵێین کە هێرشەکانی ئەنفال پیادەکردنی سیاسەتی جینۆسایدە.

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

ئەنجام

لەم لێکۆڵینەوەیەدا، بە سێ بەش تاوانەکانی ئەنفال-مان لە چوار چێوەی تاوانی جینۆسایددا شیکردۆتەوە، گەیشتوینەتە ئەو ئەنجامەی کە ئەنفال بە گوێرەی چەمك و مانای جینۆساید تاوانێکی دڕندانەونێو نەتەوەییە، چونکە تاوان بووە لەدژی کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاری کراو کە (کوردن). هەر کەسێك کە بەر شاڵاوی هێرشەکانی ئەنفال کەوتووە رێکەوت نەبووە، بەڵکو لەبەر ئەوە بووە کە کوردە،چونکە بە هیچ جۆرێك جیاوازی نەکراوە لە نێوان کەسانی چەکداری بزووتنەوەی کوردو خەڵکی مەدەنی کە لە مناڵەوە دەیان گرێتەوە تاکو پیرو پەك کەوتە، چ نێر یا مێ.لە باسکردنی جۆرەکانی جینۆسایددا، دەبینین خەڵکی کوردستان لە هێرشەکانی ئەنفالدا، بەر هەر یەك لەو جۆرانە کەوتوون.کوشتنی ڕاستەوخۆ، فەوتاندنی جەستەیی، فەوتاندنی بیۆلۆژی،فەوتاندن و شێواندنی کەلتوری نەتەوەیی و گەمارۆی ئابووری و برسیکردن و وێرانکردنی سەرچاوە ئابوورییەکان و تێکشکاندنی ئاستی ئابووری نێوان شارەکان و دێهاتەکان.

لەدوابەشی لێکۆڵینەوەکەماندا بۆمان دەرکەوت کە تایبەتمەندی تاوانی ئەنفالەکان بە گوێرەی پەیماننامەی ساڵی ١٩٤٨دەربارەی بەربەندکردنی جینۆسایدو سزا خستنە سەر تاوانکارانی لە یاسای نێودەوڵەتاندا وەکوتاوانی نێو نەتەوەیی

دیاری دەکرێ.جینۆسایدیش لە بەر ئەوەی مەترسییە لەسەر سەرجەم مرۆڤایەتی، پێویستە بکرێتە زەمینەی یاسایی چارەسەرکردنی کێشەی کوردو قەرە بووکردنەوەی زیانەکانی گەلی کورد، لەبەر ئەو کارەسات و زیانە مرۆیی و ئابووریو مەعنەویەی کەلێیکەوتووە، کەواتە، هێرشەکانی ئەنفال تاوانی جینۆسایدەو پێشترو بە بەرنامەو پلانی جۆر بەجۆر حکومەتی عێراق بەرەسمی ئەنجامی داوە.

سەرچاوەو پەراوێز

١ـ لێرەدا بۆ ئەوەی هەندێ لایەنی باسەکەمان دووبارە بوونەوە نەبێت، بۆ زیاتر زانیاری لە بارەی مانای جینۆسایدەوە بڕوانە کتێبێکی سەر بە خۆمان بەناوی: جینۆسایدی گەلی کورد لە بەر ڕۆشنایی یاسایی تازەی نێو دەوڵەتاندا.

٢ـ الدكتور عبدالوهاب حومد:الاجرام الدولي،الطبعة الاولى، مطبوعات جامعة الكويت،١٩٨٧ ص٢٣٨. هەروەها:د.ئەمیری حەسەن پوور. بەرەو تێگەیشتن و بەربەرەکانی کردنی ئەنفال/ گۆڤاری ئەنفال،ژمارە(١)، سلێمانی ٢٠٠٠ل١٠.

٣. الدكتور عبدالوهاب حومد:الاجرام الدولي،ص٢٣٩ .

٤ـ لە باسکردنی ئەنفالدا بۆ ئەوەی کارەکانی پێشتر دووبارە نەکەمەوە مەبەستە سەرەکییەکانم دیاری کردووە.بۆ زانیاری فراوان دەربارەی تاوانەکانی ئەنفال بڕوانە کتێبێکی تایبەتمان بەناوی: جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر ڕۆشنایی یاسای تازەی نێو دەوڵەتاندا،

هەروەها: بڕوانە، جینۆساید لە عێراقداو پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، ئامادەکردنی میدڵ ئێستووچ. وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: سیامەندی موفتی زادە، بڵاوکراوەکانی خاك، سلێمانی ١٩٩٩.هەروەها بڕوانە:یوسف دزەیی، ئەنفال–کارەسات، ئەنجام و ڕەهەندەکانی،هەولێر٢٠٠١.

٥. مارف عومەر گولّ: جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر رۆشنایی یاسای تازەی نێو دەوڵەتاندا، ئەمستردام،١٩٩٧ل١٤.

٦. ستیفان برو شفیلدوپول أ.لیڤین: كتاب الابادة في أوروبا في الأعوام ١٩٣٣–١٩٤٥، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٨ص٤٦.

٧. زیاد عبدالرحمن: محرقة الموت، الطبعة الاولى، أربيل ١٩٩٥ص٣٨.

٨. بڕوانە: خالید سالح،ئەنفال–جینۆسایدکردنی کورد لە عێراق، وەرگێڕانی: کاوە جەمال./گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە (٧) ستۆکهۆڵم ١٩٩٩ل٩٣–٩٩.

٩. هەمان سەرچاوەی ژمارەی (٦)،ل.٥.

١٠. چاوپێکەوتنی تەیمور: کەنعان مەکیە، وەرگێڕانی فایەق ڕەحیم/گۆڤاری ئەنفال، ژمارە(١) سلێمانی٢٠٠٠ل١١٧–١٣١.

۱۱ـ میدڵ ئێست وۆچ: جینۆساید لە عێراقداو پەلاما ری ئەنفال بۆ سەر کورد.وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: سیامەندی موفتی زادە سلێمانی ۱۹۹۹ل٤٧٠.

۱۲قتل أمة: مذكرات هنری مورغنطاو،السفير الامريكي في تركيا(۱۹۱۳–۱۹۱٦) عن المذابح الارمنية في تركيا، ترجمة الكسندر كشيشيان، حلب ۱۹۹۰ص۳۳.

۱۳. الدكتور نعيم اليافي:مجازر الارمن، الطبعة الاولى. اللاذقية، ۱۹۹۲ص٤١.

١٤ــ بەڵگەنامەی (UN) ئەنجومەنی ئابووری‌و کۆمەڵایەتی، ژمارە E/CN٤/١٩٩٣/٤،ل٨٠(دەقی روسی).بۆ زیاتر زانیاری دەربارەی بڕیاری حکومەتی عێراق بڕوانە: مارف عومەر گوڵ،ئەنفال قۆناغێکە لە پراکتێك کردنی جینۆساید/گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە(٧)، ستۆکهۆڵم ۱۹۹۹ل.٥٦

۱٥. لەبارەی جۆرەکانی جینۆسایدەوە بڕوانە: جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر ڕۆشنایی تازەی نێو دەوڵەتاندا. لە بڵاوکراوەکانی یانەی کوردی میدیا–ئەمستردام ۱۹۹۷ل۹–۱۷ یان: چەمکی جینۆساید وەکو تاوانێکی دڕندانە لە دژی مرۆڤایەتی/گۆڤاری یاساپارێزی، ژمارە(١)، هەولێر١٩٩٦لا١٩ هەروەها بڕوانە:

–گوبین:ڤ.ف: جیاوازی رەگەز–ناوەرۆکی کۆنە پەرستانەو دژەکاری یاسای نێو دەوڵەتان،مۆسکۆ ۱۹۷۹لا٥٠–٥١ (بەزمانی روسی)

–ئەندریۆخین: جینۆساید لە سیاسەتی وڵاتە ئیمپریالییەکاندا، مۆسکۆ ۱۹٦١لا٨(بەزمانی روسی).

–الدكتور عبدالوهاب حومد:الاجرام الدولی، الطبعة الاولی، مطبوعات جامعة الكويت۱۹۷۸ص۲۳۹–٢٤٢. لێرەداپێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکەم کە بەڕێز مافناس(عباس همزه خدر)،لە بابەتێکیدا زانیارییەکی زۆر لە جۆری دابەش کردنی جینۆسایدو تایبەتمەندییەکانیدا،لە لێکۆڵینەوەیەکی ئێمە وەرگرتووە کە پێشتر لە ژمارەی(١)ی ساڵی ١٩٩٦لا١٩/گۆڤاری یاسا پارێزیدا بڵاوکراوەتەوە. بەبێ ئەوەی ناوبراو بە شێوەیەکی زانستی ئاماژەی بۆ سەرچاوەکەی کردبێ. بۆ ڕاستی قسەکان بڕوانە(عباس همزه خدر):جینۆساید–کارەساتی کوردو تاوانی نێو دەوڵەتی/گۆڤاری (یاسا پارێزی)،ژمارە (٤)/١٩٩٩لا٢٣٠_٢٣٤.

١٦ــ بەڵگە نامەی(UN)، ئەنجومەنی ئابووری‌وکۆمەڵایەتی. ژمارە(E/CN.٤/١٩٩٢/٣١.P.٧٢)هەروەها بەڵگەنامەی(UN) ئەنجومەنی ئاسایش، ژمارە S/٢٣٦٨٥/Add.١,٩March ١٩٩٢.p.٧٥ (دەقی رووسی).

۱۷ـ عارف قوربانی: شایەتحاڵەکانی ئەنفال، بەرگی یەکەم، سلێمانی ۲۰۰۲،لا۱۷۸–۱۷۹.

۱۸. شەهادەی دکتۆر کرستن م.گۆسدین،وەرگێڕانی: کەمال حەسەن محمەد/ گۆڤاری ئەنفال، ژمارە(١)سلێمانی٢٠٠٠لاپەڕە٥٧–٦٧.

۱۹ـ حوار مع النووی العراقی حسین الشهرستانی. مجله الانفال (القسم العربی).العدد(١)،االسليمانيه٢٠٠٠ص١٩٢–١٩٥.

۲۰. التسجيلات الصوتية لاحاديث علی حسن المجيد: اعداد–دلاوەر عثمان/ مجلة الانفال(القسم العربي)، العدد(١)،السليمانية٢٠٠٠ص.١٦٨

۲۱. دەقی پەیماننامەی بەربەندکردنی تاوانی جینۆساید سزا خستنە سەر تاوانکارانی،ساڵی .١٩٤٨

۲۲ـ الدكتور محمد سليم محمد غزوي:جريمة ابادة الجنس البشري، طبعة ثانية،الاسكندرية١٩٨٢ص١٦.

۲۳ــ عارف قوربانی:شایەتحاڵەکانی ئەنفال، بەرگی یەکەم، سلێمانی ۲۰۰۳ل۱۹٥.

بابەتی دووەم

عێراق لە پێشێلکردنی
بنەما ئیمپیرەتیڤەکانی
یاسای نێو دەوڵەتانەوە بۆ جینۆساید

لە دوای ئەوەی مرۆڤایەتی بەهۆی دوو جەنگی جیهانیو جەنگو کاولکاریی ئەملاو ئەولاوە تووشی کارەساتی گەورەو ترسناك بۆوە. دەبوایە دەوڵەتان بگەنە ئەنجامێك لە پێوەندیی نێوانیاندا لەدژی شەڕو بۆ پاراستنی ئاشتی. ئیتر یاسای گشتی نێو دەوڵەتان لە دوای جەنگی دووەمی جیهانییەوە کە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان پێکهات، چووە قۆناغێکی تازەوبایەخدارەوە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا.

لە پێشەکی دەستوری ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکاندا[1]، دەوڵەتان بە ناوی(گەلانی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە) ئەو ئەرکەیان گرتۆتە ئەستۆی خۆیان کە نەوەکانی داهاتوی مرۆڤایەتی لە کارەساتی جەنگ بپارێزن کە دووجار بەهۆیجەنگی جیهانگیریەوە تووشی کارەساتی وابووە لەباسکردن نایەت. هەروەها باوەڕی دەوڵەتان بەناوی(گەلانی

نەتەوە یەکگرتووەکانەوە) دیاریکراوە بەمافە بنەڕەتیەکانی مرۆڤو کەرامەتی تاکەکەسو چارەنووسی، لەگەل یەکسانی لە نێوان میللەتانی گەورەو بچوکی دونیادا.

نابێ لە بیرمان بچێت کە دەستوری ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بەڵگەنامەیەکە خەسڵەتی ڕێکەوتننامەیەکی جیهانی هەیە لەنێوان دەوڵەتانداو وەکو پەیماننامەیەکی دروستکەری بنەمای یاسایی بووە بەسەرچاوەیەکی گرنگ لە یاسای نێو دەوڵەتاندا، چونکە لە ئەنجامی یەکگرتنی خواستی دەوڵەتانی دونیاوە پێکهاتووەو ئامانجەکانی سەرجەم ژیانو ئاسایشی مرۆڤایەتی دەگرێتەوە.

بەندی(٢٥)ی هەمان دەستور پەیمانی ئەندامانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان تۆمار دەکات، کە مل دەدەن بۆ بڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایشو جێبەجێکردنیان بە گوێرەی دەستورەکە.

لەبەرئەوەی کە وتمان دەستوری ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان دروستکەری بنەمای یاساییە، پێویستە بزانین کە یاسای نێو دەوڵەتان لە دوو جۆرە بنەمای یاسایی پێکدێت:

١. بنەمای تەواوکەری یەکتر کە دەکرێ بڕیار لەسەر جۆری جیاوازیان بدرێت–Regle Declaratives–(قواعد مکملە–متممە).

٢. بنەمای ئیمپیرەتیڤ–Regle Impertives–(قواعد آمرة).

ئەمجۆرەیان خەسڵەتێکی بالای هەیەو ناکرێ بەپێچەوانەیان ڕەفتاربکرێت.

بۆ نموونە: ئەو بنەما یاساییەی کە کوشتن قەدەغە دەکات، پێویستە ڕێزی لێ بگیرێت‌و دەبێ هەموکەس‌و لایەنێك پێوەی پابەند بن[٢]، هیچ کەسێکیش دەسەڵاتی ئەوەی پێنادرێ خۆی لەپابەندێتی بنەمای ئیمپرەتیڤ دوورخاتەوە[٢]، هەر ڕێکەوتنێك لەدژی مافی مرۆڤ یا بۆ قڕکردن بێت، کارێکی نابەجێیەو لەدژی بنەمای ئیمپیرەتیڤە[٤]. بنەمای ئیمپیرەتیڤ(قواعد آمره) لەیاسای نێودەوڵەتاندا پێی دەوترێت(Juscogens) .

کۆمەڵێك هۆکار هەن کە بوونە هۆی دروست بوون‌و پێکهێنانی بنەمای ئیپیرەتیڤ، وەکو ئەمانە:

١ـ هۆکاری مێژوویی:کاریگەریی مێژوویی یاسای نێو دەوڵەتان.

٢. هۆکاری فەلسەفی: کەبوونە بەهۆی دروست بوونی بەهای مرۆڤایەتی‌و ئەخلاقی.

٣ـ هۆکاری کۆمەڵایەتی‌و پێشکەوتنی شارستانیەتی مرۆڤایەتی.

٤. هۆکاری سیاسی، کە دروست بوون‌و پێشکەوتنی دەوڵەتان کۆمەڵێك ڕێکەوتننامەو پەیماننامەو بەڵگەنامەی لێکەوتەوە دەربارەی شەڕو ئاشتی‌وڕێزگرتنی کەرامەتی مرۆڤایەتی.

٥. هۆکاری یاسایی لە پێوەندی نێوان دەوڵەتان‌ویاسای نێو دەوڵەتان[٥].

بنەما ئیمپیرەتیڤەکانی یاسای نێو دەوڵەتان، پێوەندییان بە پاراستنی مافی مرۆڤ. بەتایبەتی مافی بوون‌و پەرەپێدانی ژیانی لە باروگونجاو. لە کاتێکیشدا کە کێشەی بەکۆمەڵ فەوتاندنی مرۆڤ دروست دەبێت. مرۆڤایەتی لە ئاستی پاراستنی پرنسیپی ڕەوشت لەنێوان دەوڵەتاندا پێویستە ڕابوەستێت[٦].

ڕۆژی ١٩٤٥/٨/٨ ئەمەریکا‌وسۆڤیەت‌و فەرەنسەو بەریتانیا‌و وڵاتانی تر ڕێکەوتننامەیەکیان مۆرکرد بۆ پێکهێنانی دادگایەکی سەربازی، ئەوەبوو دادگای نورنبێرگ دروستبوو[٧].

تاوانەکانی نازیەکانی ئەڵمانیا لە وڵاتاندا لە جەنگی دووەمی جیهانیداو پێکهێنانی دادگای نورنبێرگ، بناغەیەکی باشیان لە یاسای نێودەوڵەتاندا دیاریکرد، تاکو تاوانبارانی جەنگ‌و تاوانی دژی مرۆڤایەتی دەرباز نەبن، بەتایبەتیش تاوانی جینۆساید وەکو تاوانێکی ترسناك لە مێژوی مرۆڤایەتیدا بایەخێکی باشی لە یاسای نێو دەوڵەتاندا پێدرا[٨].

ڕۆژی١٩٤٨/١٢/٩لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان پەیماننامەی بەربەندکردنی جینۆساید‌و سزاخستنە سەر تاوانکارانی جینۆساید بلاوکرایەوە. ڕۆژی دوای ئیمزاکردن لەسەر ئەو پەیماننامەیە، واتە لە ١٩٤٨/١٢/١٠دا هەر لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان جاڕی گەردوونی مافە مرۆڤ بلاوکرایەوە.

بڵاوکردنەوەی دوو بەڵگەنامەی گرنگ یەك لە دوای یەك ئەوە دەگەیەنێت کە دەوڵەتانی دونیا بەهۆی کارەساتەکانی جەنگەوە چەند مەترسی یەخەی گرتوون وئاشتی وئاسایشی مرۆڤایەتی گەیشتۆتە ئاستێکی سەختو ئاڵۆز. پێویستە دان بەوەدا بنێین کە بایەخی بڵاوکردنەوەی پەیماننامەی تایبەت بە جینۆساید چەند پێویست بوو، هەروەها جاڕی گەردوونیی مافی مرۆڤیش پێویستی‌یەکی دیاربوو بۆ جێگیر کردنو پاراستنی مافەکانی مرۆڤ.

جاڕی گەردوونیی مافی مرۆڤ خەسڵەتی یاسایی مافو ئازادیە بنەڕەتیەکانی مرۆڤ لە سەرداریێتی یاساوە گواستنەوە بۆ سەرداریێتی دەسەڵاتی(ماف)، واتە، پێویستە جێگیرکردنو ڕێزگرتنی مافو ئازادیەکانی مرۆڤ لەسەروی یاساوەبن، هەروەکو لە پێشەکیەکەی جاڕی گەردوونیدا رونکراوەتەوە کە پێویستە پاراستنی مافەکانی مرۆڤ بەهۆی دادپەروەریەوە بێت تاکو مرۆڤ ناچاری یاخی بوون نەبێت[9]. ئەمەش کاتێك سەردەگرێت کە سیستێمی دەسەڵات لەسەر بناغەیەکی دادپەروەرانە بنیات نرابێت.

کەباس لە ڕێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ دەکەین لەعێراق،چ لەیاساو بڕیارە رەسمییەکانی ناوخۆو چ بەکردەوەش، سیاسەتی عێراق پێشلکاریو تاوانکارییەکی زەقو ترسناکی پێوە دیارە. لێرەدا، قسەمان لەسەر رەوشی مافی مرۆڤ نیە وەکو تاك لە عێراقدا، ئەگەرچی لەو بارەیەوە کەرامەتی مرۆڤ بە تەواویی

پێشێلکراوە، بەڵکو قسەمان لەسەر پاراستنی مافەکانی گەلی کوردە لە عێراقدا.

بە گوێرەی هەلومەرجێکی جیهانی لە دوای جەنگی یەکەمەوە، باشووری کوردستان خرایە سەر دەوڵەتی تازەدروستکراوی عێراق. عێراقیش پاش ساڵانێك کە لەژێر ماندێتی بەریتانیادا بوو، لە دەسەلاتی کۆلۆنیاڵی بەریتانی رزگاری بوو. ئەگەر لەدوای جەنگی دووەمی جیهانیەوە سەیربکەین، عێراق وەکو ئەندامێکی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە چوارچێوەی پەیوەندی نێودەوڵەتیدا بەشداربووە لە ژمارەیەکی زۆری بەڵگەنامەکانی یاسای نێو دەوڵەتاندا کە هەندێکیان وەکو نمونە ناو دەهێنین:

١. دەستووری ڕێکخراویUN، ساڵی ١٩٤٥.

٢. پەیماننامەی بەربەندکردنی جینۆسایدو سزا خستنە سەر تاوانکارانی جینۆساید، ساڵی ١٩٤٨.

٣. جاڕی گەردوونی مافی مرۆڤ ساڵی ١٩٤٨.

٤ـ ڕێکەوتننامەکانی ژنێڤ تایبەت بە بەجەنگو پاراستنی خەڵکی مەدەنی، ساڵی ١٩٤٩ لەگەڵ هەردوو برۆتۆکۆڵی ساڵی ١٩٧٧.

٥ـ پەیمانی تایبەت بە مافی مەدەنیو سیاسیو لەگەڵ پەیمانی تایبەت بەمافی ئابووریو کولتووریو کۆمەڵایەتی ساڵی١٩٦٦لەگەڵ پاشبەندێك.

سەرجەم ئەو بەڵگەنامانە وەکو ڕێکەوتننامەی گرنگی نێوان دەوڵەتانی دونیا کە زۆرترین ژمارەی دەوڵەتان بەشدارییان تێیاندا کردوە، تێکڕای مرۆڤایەتی دەگرنەوەو پێوەندییان بە بوون و کەرامەتی مرۆڤەوە هەیە لە دونیادا لە کاتی شەڕو ئاشتیدا، پێوەندییان بە پاراستنی مافەکانی مرۆڤەوە هەیە چ وەك(تاك) یاوەك(کۆمەڵ) کە میللەتان و گەلانی دونیا دەگرێتەوە.

ئەو بەڵگەنامانە، لەبەرئەوەی لە شێوەی پەیماننامەی دروستکەری(بنەمای یاسایی-قواعد قانونیە)دا پێکهاتوون، دەبنە ئەو بنەمایانەی لەو سەرچاوانەوە پێکهاتوون بنەمای ئیمپەرەتیڤن و خۆیان دەسەپێنن بەسەر سەرجەم دەوڵەتانی دونیادا.

لەم قۆناغەی کە مرۆڤایەتی گەیشتۆتە ئاستێکی بەرزوپێشکەوتوو لەسەدەی بیست و یەکەمدا، مایەی داخ و نائومێدیە کەجێبەجێکردن و کارپێکردنی ئەو سەرچاوانەی یاسای نێودەوڵەتان لەنێوان بەرژەوەندیی و هێزدا پێشێل دەکرێن وپاراستنی مافەکانی گەلێکی وەکو کورد ئاوڕی لێنادرێتەوە.

ئەگەر ئێمە، گەلی کورد خۆی بە پلەی یەکەم لەو بارەیەوە بەرپرسیاربکەین کە نەیتوانیوە(یا بۆی نەڕەخساوە) دەسەڵاتێکی سیاسی هەبێت و داکۆکی لە مافەکانی بکات ئەویش بەهۆی هەلومەرجی دەرەکی وناوەکیەوە، بەڵام بە ئەندازەیەکی زۆر

بەرپرسیارێتی دەکەوێتە ئەستۆی عێراق و دەوڵەتانی دەوروبەروسیاسەتی نێودەوڵەتان لە جیهاندا.

دیارە کارێکی ئاسان نیە کە بەوردی ڕووداوەکانی سیاسەتی ڕۆژانەی عێراق لە ئاستی گەلی کوردا بخوێنینەوەو بەڵگەنامەکان لەگەڵ ڕووداوەکانی ناوخۆدا تاووتوێ بکەین. ئەوسیاسەتەش کارەساتێکی وای بەسەر کوردا هێناوە، سەرجەم بوارەکانی ژیانی گرتۆتەوە. ئەو ڕووداوانەی کە لە ئەنجامی سیاسەتی عێراقەوە ڕوویانداوە، ئاسەوارێکی ترسناك و دوور مەودایان بەسەر بوون و ژیانی گەلی کوردەوە جێ هێشتووە.

ئەگەر خەسڵەتی بنەما ئیمپیرەتیفەکانی یاسای نێودەوڵەتان داسەپاندنی بێت بەسەر دەوڵەتانی دونیادا، ئەواسیاسەتی عێراق لە ئاستی گەلی کوردا دەکەوێتە بەر بەرپرسیارێتی تاوانی نێو نەتەوەیی و پێشێلکردنی سەرجەم ئەو پابەندێتیانەی کە عێراق وەکو دەوڵەتێك هەیەتی لەدونیادا.

عێراق بەحوکمی ئەوەی ئەندامی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە چ بە گوێرەی دەستوری ئەو ڕێکخراوەو چ بە گوێرەی بەڵگەنامەکانی تری یاسای نێودەوڵەتان، بەتایبەتیش پەیماننامەی تایبەت بە جینۆسایدو جاڕی گەردوونیی و ڕێکەوتننامەکانی ژنێڤ ساڵی١٩٤٩و هەردوو پەیمانی ساڵی١٩٦٦، لەسەریەتی لەیاسای ناوخۆی خۆیدا بنەماوپرنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتان جێگیربکات و بەدەقی یاسایی تاوانەکانی جەنگ و تاوانی جینۆسایدو هەموو ئەو

تاوانانەی کە لەدژی مرۆڤایەتین دیاریی بکاتو سزا بخاتە سەر تاوانکارانی ئەو تاوانانە. ئەگەر وانەکات بەرپرسیار دەبێت بەرانبەر یاسای نێو دەوڵەتان. بەڵام دەستوری دادگای نورنبێرگ ئەوەی دیاریکردوە کە(دادگای نێو دەوڵەتان) پێویستی بە یاسای ناوخۆی وڵاتان نیە تا حوکم بەسەر تاوانبارانی جەنگدا بدات، چونکە یاسای نێودەوڵەتان خۆی بەسە بۆ حوکمدان بەسەر ئەوەدا[١٠]، کەواتە، بوونی کۆمەلێك بڕیارو مەرسووم لەناوخۆی عێراقدا کە حوکمی قانونیان هەیە، لەلایەکی دیکەوە رەفتاری رۆژانەی دەزگاکانی عێراق، کەسیاسەتی حکومەتیان پێ جێبەجێدەکرێت. لە رویەکەوە ناکۆکی لەگەڵ بنەما ئیمپیرەتیڤەکانی یاسای نێو دەوڵەتاندا دروست دەکات، لە روویەکی دیکەوە لە دژی ئەو خەسڵەتە باڵایەیە کە دەوڵەتان ناچار دەکات پێوەی پابەندبن.

ئەو سیاسەتەی کە عێراق رەفتاری پێدەکات لەدژی گەلی کورد، بەتەواویی وەکو سیاسەتی جینۆساید دیاریدەکرێت، ئەگەر بەوردی سەیری هێرشەکانی ئەنفالەکان بکەین. دەتوانین بگەڕێینەوە بۆ سەر دەمانێکی پێش دەستپێکردنی ئەو هێرشانەوسیاسەتی عێراق وابخوێنینەوە کە ئەنفال قۆناغێکە لە سیاسەتێك پێشتر پەیڕەوکراوەو پلانو نەخشەی بۆ کێشراوە[١١].

بۆیە، دەتوانین بلێین کە هێرشەکانی ئەنفالەکان بەشێك یا قۆناغێك بوو لە سیاسەتی جینۆساید، چونکە سەرجەمی

تاوانەکانی لە چوارچێوەی سیاسەتێکدا ئەنجامدران کە توانایەکی زۆری بەبەرنامەو پلان بۆ تەرخانکرابوو. بە حوکمی بڕیارو مەرسومەکانی ناوخۆی عێراقو بەکردەوەش تاوان لە دژی گەلی کورد وەکو کارێکی رەواو قانونی ئەنجامدەدرا.

کوشتن(بەتاكوبەکۆمەڵ)وێرانکردن، دەرکردن، دەست بەسەراگرتنی ماڵو موڵك، زینداندنیکردن، بە زۆر راگواستن، شێواندنوتێکدانی ژیانی ئاسایی خەڵکی، بەکارهێنانی چەکی کیمیاویو سوپایەکی بەتواناو مۆدێرن، ئەم کارانە ئاسەوارێکی زۆر ترسناکیان لەسەر سەرجەم بوارەکانی ژیان لە کوردستاندا جێهێشت بەتایبەتیش سڕینەوەی مافی ژیان بۆ مرۆڤو هەموو زیندەوەرێكو شێواندنو تێکدانی ژینگەش.

سیاسەتی جینۆساید کارێك نیە لە پڕو بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك ئەنجام بدرێو کۆتایی بێت، بەڵکو پێشترو بەتەواوی هۆشیاریو ئاگاوە بەمەبەستێکی دوور خایان ئەنجام دەدرێت. ئالێرەوە، دەڵێین کە سیاسەتی عێراق لە دژی گەلی کورد جینۆسایدە.

یەکەمجار زانای بە رەگەز پۆڵۆنیهەڵگری ناسنامەی ئەمەریکی R. Lemkin زاراوەی Genocideی بەکارهێنا. ر.لیمکین، خۆی راوێژکاری وەزارەتی جەنگ بوو لە ئەمەریکا. بنەماڵەکەیان لە جەنگی دووەمدا بەدەستی نازیەکان هەموویان قڕکران چونکە جولەکە بوون. بە گوێرەی بیروڕای لیمکین تاوانی جینۆساید، کۆمەڵە کارێکە بەمەبەستی وێرانکردنی زەمینەی

سەرەکی ژیانی کۆمەڵە مرۆڤێك، تاکو قەلاچۆ بکرێت، ئەویش بە دارمان و وێرانکردنی پێکهاتەی سیاسی، کۆمەلایەتی، کولتووری و زمانەوانی و تێکدانی هەست و سۆزی نیشتیمانی و ئاینی و ئابوری. ئەو کارانەش لە دژی تاکە کەسانە نەك وەکو (تاك)، بەڵکو لەبەرئەوەی سەر بە کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراون. هەروەها لیمکین بڕوای وایە ئەو تاوانە بە دوو قۆناغ ئەنجام دەدرێت:

قۆناغی یەکەم: وێرانکردنی چوار چێوەو قەبارەی نیشتیمانی ئەو کۆمەڵە مرۆڤەی لە ژێر چەوساندنەوە دان.

قۆناغی دووەم: گۆڕینی ئەو چوار چێوەو قەبارەی نیشتیمانیە وێرانکراوە بەو سستەمەی کە ئەنجامدەرانی تاوانەکە دەیسەپێنن.

لیمکین بڕوای وایە کە لە قۆناغی یەکەمدا وێرانکردنە کە ئەم بوارانە دەگرێتەوە: پێکهاتەی سیاسی،کۆمەلایەتی، ئابووری و بیۆلۆژی. هەروەها شێواندنی دەروونی و قەناعەتی مرۆڤ بەهۆی چاپەمەنی و بلاوکراوەی خراپ و برەوپێدانی خراپەکاری و ناچارکردنی ئافرەتان بە داوێن پیسی.

بەلام بیروڕای لیمکین دەربارەی قۆناغی دووەم ئەوەیە کە ئەو کۆمەڵە مرۆڤە کەسایەتی تایبەتیان نەمێنێ وبتوێنەوە[١٢].

لەبەر رۆشنایی بیروڕای(لیمکین)دا دەتوانین سیاسەتی حکومەتی عێراق بە تاوانی جینۆساید دیاری بکەین. جینۆسایدیش سیاسەتێکی درێژخایەنە بۆ ئەنجامدانی تاوانێکی درێژخایەن. رەنگە بە ئامرازی شەڕو تەرخانکردنی

سوپا ئەو سیاسەتە ئەنجام بدرێ و رەنگیشە وەکو سیاسەتێکی جیاواز بەبێ کەرەسەو ئامرازی جەنگ ئەنجام بدرێ، بەلام تواناو بەرنامەی دیاریکراوی بۆ دابنرێت. هەر بۆیە پەیماننامەی ساڵی ١٩٤٨ دەربارەی بەربەندکردنی جینۆسایدوسزاخستنە سەر تاوانکارانی لەبەندی یەکەمدا دەڵێ:(لایەنە بەشداربووەکان، جەخت لەسەر ئەوە دەکەن، کە جینۆساید ئەگەر لەسەردەمی شەڕدا یا لە سەردەمی ئاشتیدا ئەنجام بدرێ، بە گوێرەی یاسای نێودەوڵەتان تاوانەو پەیمان دەدەن کە قەدەغەی بکەن و سزای بخەنە سەر)[١٣].

دیارە بە گوێرەی ئەم بەندە جینۆساید لە تاوانی دیکە جیا دەکرێتەوە کەڕەنگە شەڕ لە ئارادا نەبێت بەلام جینۆساید هەبێت.

کەواتە فەوتاندنی هەر کۆمەڵە مرۆڤێك چ راستەوخۆ یا لەرەگ وریشە هەڵکەندنیان بە شێوەو رێبازی جیاجیا یا بە ئامرازو نەخشەو پلانی هەمەجۆر، هەر پێی دەوترێت جینۆساید. بۆیە دەتوانین جگە لەو کوشتاروتاوانانەی کە حکومەتی عێراق لە پێش ئەنفالەکان و لەسەردەمی ئەنفالەکان و پاشتر، هەتاکو ئەم سەردەمەش سیاسەتی جینۆساید هەر بەردەوامە.

ئەگەر سەیری ئەو بەڵگەنامە رەسمیانە بکەین کە حکومەتی عێراق(بەنهێنی)لە نێوان دەزگاکانی ناوخۆی عێراقدا کاری پێکردووە بۆ دەرکردنی کورد لە شاری کەرکووك وخانەقین و

ناوچەکانی ترو دەست بەسەراگرتنی ماڵو موڵکیان، یا گۆڕینی ناسنامەی نەتەوەییان لە کوردەوە بۆ عەرەب، ئەمانە درێژە پێدانو بەردەوامی سیاسەتی جینۆسایدن.

لێرە دا ئامارێك بڵاودەکەینەوە کە لەدەزگایەکی رەسمی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە دەرچووە، ئەویش(بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی)یە. سەرنج بدەنە ئەم ئامارەووەکو تاکە نموونەیەك، ئەوسا دەزانین ئەو کاولکارییەی بەسەر کوردستاندا هاتووە چەند بەرفراوانو ترسناکە، ئەمە تەنها ئەو ناوچانەی پارێزگای سلێمانی دەگرێتەوە کە ئێستا لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستانندان. ئەگەر سەیری ناوچەکانی تری کوردستان بکەین بەهەمان شێوە حکومەتی عێراق وێرانکاریی کردووە.

ئەمە وەکو بەڵگەیەکی رەسمی بۆ پاڵپشتی ئەو بیروباوەڕانەی لەم باسەماندا هاتوون.

پاشبەند/ئاماری بەڕێوەبەرایەتی سلێمانی بروانە لاپەڕە (١٠٨– ١١٥).

سەرچاوەو پەراوێز/

١ــ پێمان باشە بە(ميثاق الأمم المتحدة)بڵێین(دەستوری نەتەوە یەکگرتووەکان)، چونکە وەکو دەستور کاری پێدەکرێو پێویستە دەوڵەتان ڕێزی لێبگرن.

٢. عبدالباقی البکری، الدکتۆر علی محمد بديروزهير البشير. المدخل لدراسة القانون، بغداد، ١٩٨٢ص٢٤٣،

هەروەها: الدكتور أنور سلطان، المبادىء القانونية، طبعة رابعة، بيروت،١٩٨٣ص٥١–٥٢.

٣ـ الدكتور حسن كيره: المدخل الى القانون، الطبعة السادسة,الأسكندرية، ١٩٩٣ص.٤٣

٤ـ الدکتۆر محمد عزيز شكرى: الوجيز في القانون الدولي العام. منشورات جامعة دمشق، ١٩٩٧ص.١٣٦

٥ـ عبدالله عبدالجليل الحديثي: النظرية العامة في القواعد الآمرة في القانون الدولي،الطبعة الأولى، بغداد١٩٨٦ص.٤٨

٦ـ الدكتور أحسان هندى: مباديء القانون الدولي العام في السلم والحرب، الطبعة الأولى، دار الجيل، دمشق ١٩٨٤ص.١٢٣

٧ـ الدكتور محمد سليم محمد غزوي: جريمة إبادة الجنس البشري، طبعة ثانية، الاسكندرية١٩٨٢ص.٤٨

٨ـ دەربارەی تاوانی جینۆساید، بڕوانە کتێبێکی تایبەتمان لەو بارەیەوە: جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر رۆشنایی یاسای تازەی نێو دەوڵەتاندا، چاپی یەکەم. لە بڵاوکراوەکانی یانەی کوردی میدیا، ئەمستەردام ١٩٩٧.

٩ــ صلاح الدين حافظ: أحزان حرية الصحافة، الطبعة الأولى، القاهرة١٩٩٣ص.٣٩

١٠ـ الدكتور محمد عزيز شكري: مدخل الى القانون الدولي العام، الطبعة السابعة، منشورات جامعة دمشق،١٩٩٨ص.٦١٦

١١. بۆ ئەوەی زیاتر بۆمان روون بێتەوە کە ئەنفال قۆناغێك بووە لە سیاسەتی جینۆساید، بڕوانە/ مارف گوڵ، ئەنفال قۆناغێکە لە پراکتیککردنی جینۆساید، سلێمانی.٢٠٠٠

١٢ـ الدكتور عبدالوهاب حومد: الأجرام الدولي، الطبعة الأولى، مطبوعات جامعة الكويت، ١٩٧٨ص٢٣٨–.٢٣٩

١٣ـ أتفاقية منع جريمة أبادة الجنس البشري وأنزال العقوبة بمرتكبها لعام .١٩٤٨

١٤ــ ئامارێك کە لە بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی وەرگیراوە، بەو وێرانکاریانەی کە رژێمی عێراق لە ناوچەکانی سەربە سلێمانی کردوونی.

بابەتی سێیەم

پێکهاتنی یاسای نێودەوڵەتانو پێوەندیی بە یاسای ناوخۆی دەوڵەتەوە

پێشەکی

یاسای نێودەوڵەتانو یاسای ناوخۆی دەوڵەت پێوەندییەکی دیاریان بەیەکەوە هەیە، بەو جۆرەی کە هەریەك لەو دوو لایەنە رۆڵیان دیارە لە پێکهاتنو پێشکەوتنی یەکدیدا.

دیارە بۆ دیاریکردنی ئەو پێوەندییە پێویستمان بەوە هەیە بزانین یاسای نێودەوڵەتان چیەو لە کوێوە سەرچاوەی گرتووە، ئەو پێناسەو سەرچاوەیەش چۆن بوونە بەمایەی سەرهەڵدانو پێشکەوتنی یاسای نێودەوڵەتان.

ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە پاش زانینی ئەو لایەنانە بزانین رۆڵی یاسای نێودەوڵەتان چیە لە دروستکردنی پابەندێتی نێو نەتەوەیی و قورسایی لەسەر یاسای ناوخۆی دەوڵەت، وەکو

هەڵوێستی دەوڵەت لەڕوی تیۆری‌و پراکتیکەوە لە ئاستی یاسای نێودەوڵەتاندا.

بۆیە بایەخی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەوەدایە کە دەمانخاتە بەردەم دۆخێکی وا تاکو لەڕوانگەو لەبەر رۆشنایی یاسای نێودەوڵەتاندا ئەرکی دەوڵەت لە رێزگرتنی مافی مرۆڤدا دیاریبکەین.

بۆ لێك جوداکردنەوەی بابەتەکانی لێکۆڵینەوەکەو دیاریکردنی هێڵە هاوبەشەکانی بە چاکمان زانی باسەکە بەم جۆرە دابەش بکەین:

بەشی یەکەم : مانای یاسای نێودەوڵەتان.

بەشی دووەم: سەرچاوەکانی یاسای نێودەوڵەتان.

بەشی سێیەم: سەرهەڵدانو پێکهاتنی یاسای نێودەوڵەتان.

بەشی چوارەم: هەندێ لایەنی پەیوەندیی نێوان یاسای نێودەوڵەتانو یاسای ناوخۆی دەوڵەت.

بەشی یەکەم

مانای یاسای نێودەوڵەتان

کە دەڵێین یاسای نێودەوڵەتان، مەبەستمان یاسای گشتی نێودەوڵەتانە LA DROIT INTERNATIONAL PUBLIC، بۆ ئەوەی جیای بکەینەوە لەگەڵ یاسای تایبەتی نێودەوڵەتاندا LE DROIT INTERNATIONAL PRIVE.

یاسای نێودەوڵەتان کۆمەڵێك بنەمایە کە سیستمێکی یاسایی دروست دەکات لەنێوان دەوڵەتاندا. هەر دەوڵەتێك لە چوارچێوەی ئەو پەیوەندییانەدا مافەکانی خۆی دەپارێزێ‌و ئەرکیشی دەکەوێتە ئەستۆ[١]. بەلام یاسای تایبەتی نێوان دەوڵەتان پەیوەندییەکانی ناوخۆی دەوڵەت رێکدەخات، چ لەئاستی هاولاتیان یا کەسانی ئاسایی‌و کەسانی رەسمی (فەرمانبەران‌و کاربەدەستان) دەگرێتەوە لەگەڵ دەزگاکانی ناوخۆی دەوڵەتدا. بەڵام کەسانی یاسای نێودەوڵەتان بریتین لە: دەوڵەتان، رێکخراوەکانی نێوان دەوڵەتان، نوێنەرایەتی گەلانی

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

ئازادیخواز کە خەبات دەکەن بۆ رزگاری‌و کەسانی تری یاسای نێودەوڵەتان[٢].

بۆ پێناسەکردنی یاسای گشتی نێودەوڵەتان سێ رێبازی جیاواز هەیە:

•**رێبازی یەکەم:** تەنها دەوڵەتان بەکەسانی یاسای نێودەوڵەتان دادەنێت‌و پێناسەکەشی وادەکات: کۆمەڵێك بنەمای یاساییە پەیوەندی نێوان تەنها دەوڵەتان رێك دەخات.

•**رێبازی دووەم:** تەنها (تاکەکەس) بە کەسانی یاسای نێودەوڵەتان دادەنێت، پێناسەکەیشی وادەکات کە: بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتان پەیوەندی نێوان(تاکەکەسەکان)رێکدەخات.

•**رێبازی سێیەم:** دەوڵەت بەلایەنی سەرەکی یاسای نێودەوڵەتان دادەنێت، بەلام یاسای نێودەوڵەتان کۆمەڵێك بنەمایە کە پەیوەندیی نێوان دەوڵەتان‌و کەسانی تری یاسای نێودەوڵەتان رێکدەخات وەکو رێکخراوەکانی نێوان نێودەوڵەتان، فاتیکان‌و کەسانی تری یاسای نێودەوڵەتان[٣].

کەواتە، یاسای نێوان دەوڵەتان وا پێناسە دەکرێت کە پەیوەندیی نێوان لایەنەکانی رێکدەخاتە. بۆیە ئێمە دەگەینە ئەو ئەنجامەی ئەگەرچی دەوڵەتان لایەنی سەرەکین لە یاسای نیودەوڵەتاندا. بەلام بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتان لەکۆی

سەرجەم پەیوەندییەکانی نێوان لایەنەکانی یاسای نێودەوڵەتانەوە پێك دێن.

هەندێ جار بەیاسای نێودەوڵەتان دەوترێت یاسای نێونەتەوەیی، ئەگەرچی سیستمی یاسایی ئەو پەیوەندییە لەنێوان دەوڵەتاندایە. بەڵام لەبەر ئەوەی هەردەوڵەتێك بە ناوی نەتەوەکانی ناوخۆی خۆیەوە لە کاردایە، هەتا ئێستاش ئەو ناوە یەکلایی نەکراوەتەوە. دیارە زۆرجار دەوڵەت سیاسەتی خۆی واپیادە دەکات کە بەشێوەیەکی گونجاو بەرژەوەندیو پێشکەوتنی گەلانی ناوخۆی دەوڵەت ڕێزی لێناگیرێت، بۆیە وتراوە: یاسای نێودەوڵەتان.

هەر دەوڵەتێك لە چوارچێوەی سیستمی یاسایی نێودەوڵەتیدا دەبێتەلایەنێك(سوبێکت–subject)لە یاسای نێودەوڵەتاندا.

یاسای نێودەوڵەتان، ئەگەرچی سیستمی یاسایی نێوان دەوڵەتانی دونیایە، بەلام ڕێکخەری کۆمەڵی نێودەوڵەتییە، کە پێکهاتووە لە: دەوڵەتان، ڕێکخراوی جیهانی ڕەسمی(حکومی)و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلان[٤]. سەرجەم ئەمانەش پەیوەندن بە ژیانی کۆمەڵی مرۆڤایەتییەوە. کەواتە ئەو سیستێمی پەیوەندییەی کە کۆمەڵی نێونەتەوەیی ڕێکدەخاتو مافو ئەرك دیاری دەکات، وەکو قانوونی نێونەتەوەییش دەناسرێت.

هەروەها دەبێ ئەوەش بڵێین کە بنەماو چوارچێوەی قانونەکانی دونیا لە خزمەتی کۆمەڵی مرۆڤایەتیدان، ئەگەرچی سیاسەتو بەرژەوەندیی زلهێزو دەوڵەتانی تری دونیا دەوریان

هەیە لە داڕشتنو ڕێکخستنی سیستمی پەیوەندی نێوان دەوڵەتاندا بەگشتی، بەلام خەباتو هەوڵی ڕێکخراوە مرۆدۆستەکانو گەلانی ژێر دەسەڵاتی کۆلۆنیالیزمو گەلانی خەباتگێڕ لە پێناوی ئازادیدا، گۆڕانو سیستمی تازە بە بەردەوامی لەیاسای نێودەوڵەتاندا دروست دەکەن.

سیستیمی پەیوەندی نێوان دەوڵەتان جیاوازیی هەیە لەگەڵ سیستمی پەیوەندی ناوخۆی دەوڵەتدا، یاسای گشتی نێودەوڵەتان سیستمی پەیوەندی نێوان دەوڵەتان ڕێکدەخات، بەڵام ناوخۆی دەوڵەت پەیوەندی نێوان ئۆرگانەکانی ناوخۆو دانیشتوانی ولات ڕێکدەخات[٥].

شارل روسو لای وایە لە بارترین ناو بۆ یاسای نێودەوڵەتی، لەبەر ئەوەی پەیوەندیی نێوان دەوڵەتان ڕێك دەخات، ئەوەیە بووترێت: (یاسای نێوان دەوڵەتان)بەڵام لەبەر ئەوەی خەڵکی لەسەر بەکارهێنانی وا راهاتوون دەکرێ بووترێت یاسای نێودەوڵەتیی droitinternational [٦].

لە ئەنجامدا دەڵێین: ئەو بنەماو چوارچێوە یاساییانەی پەیوەندیی نێوان دەوڵەت ڕێکدەخەن ئەگەر لە بەرژەوەندیی گەلانی ناوخۆی دەوڵەتەکاندابن، یان لەهەندێجاردا لە بەرژەوەندییاندا نەبن، لەبەر ئەوەی دەوڵەتان ئەو کاروبارە ئەنجام دەدەن، چاکترە بڵێین: یاسای نێوان دەوڵەتان، بەڵام بۆ سوککردنی لە ڕوی فۆنەتیکەوە ڕەوانتردێت ئەگەر بڵێین(یاسای نێودەوڵەتان).

بەشی دووەم

سەرچاوەکانی یاسای نێودەوڵەتان

یەکەم: سەرچاوەی سەرەکی

دووەم: سەرچاوەی لاوەکی(یارمەتیدەر)

یەکەم: سەرچاوە سەرەکییەکان:

LES SOURCES PRINCIP ALES

١. داب و نەریت (عورف) .

٢. پەیماننامە.

٣. پرینسیپە گشتییەکانی یاسا.

١ـ داب ونەریت:

LA COUTUME INTERNATIONAL-INTERNATIOAL CUSTOM **کۆمەڵێك بنەمای یاسایی نەنووسراوە(** REGLE DE DROIT)**، لەئەنجامی زۆر بەکارهێنانی لەلایەن دەوڵەتانەوە پەیدابووە. یا ئەگەر دەوڵەتێك کارێکی کردبێ و پاشتر هەر ئەو دەوڵەتە یا دەوڵەتانی تر پیادەی بکەن و لەسەری بڕۆن، لە ئەنجامدا بە پێویستی بزانن خۆیانی پێوەپابەند بکەن. هەر دەوڵەتێك لە رۆژی پەیدابوونیەوە وەکو ئەندامێکی کۆمەڵی نێودەوڵەتی، ئیتر پابەند دەبێت بە رێزگرتنی داب ونەریتی نێونەتەوەیی لە یاسای نێودەوڵەتاندا**[٧].

داب ونەریت بایەخێکی دیاری هەیە وەکو سەرچاوەیەکی یاسای نێودەوڵەتان، چونکە:

١ـ زۆربەی بنەماکانی نێوان دەوڵەتان(قواعد دولیە)لەداب و نەریتەوە پەیدا بوون. وەکو ئەو بنەما یاساییانەی کە تایبەتن بەدەریا و بە پەیوەندی دیبلۆماسیەوە.

٢. ئەگەرچی پەیماننامە بووە بەسەرچاوە ی یەکەم بۆ یاسای نێودەوڵەتان بەلام داب ونەریت بایەخی خۆی لە دەست نەداوە[٨].

داب ونەریت سەرجەم یاسای نیودەوڵەتانی هێنایە ڕوو، هەروەها لەزۆر باردا ئەو بنەمایانەی کە لەرێکەوتننامەکاندا دەبنە هۆی پێکهێنانی یاسا، دارشتنەوەی ئەو داب ونەریتانەن، کە لە نێوان دەوڵەتدا جێگیربوون و کاریان پێدەکرێت[٩].

ئاشکرایە پەیوەندیی نێودەوڵەتان کاری هەیە لە سەر سەرچاوەکانی یاسا، جا لەبەر ئەوەی داب ونەریت نەنووسراوەو نادیارە بەگوێرەی پێشکەوتن و گۆڕانی نێودەوڵەتی گۆڕانکاری بەسەردا دێت، لە چوارچێوەی پەیماننامەی نێوان دەوڵەتاندا بەهۆی ڕێکخراوی نێودەوڵەتییەوە ئەوبنەما عورفیانە جێگیرکراون[١٠].

٢- پەیماننامە : LES TRAITES

ڕێکەوتنی قانوونیانە بەشێوەیەکی ڕەسمی لەنێوان دوولایەن یان زیاتر لە کەسانی یاسای نێودەوڵەتان، بە مەبەستی پێکهێنانی ماف وئەرك بۆ لایەنەکانی، بەشێوەیەکی ئارەزوو مەندانە چوارچێوەی پەیماننامە ڕێکدەخات.

مەرجی سەرەکیش بۆ پەیماننامە ئەوەیە، پێویستە لەنێوانی کەسانی یاسای نێودەوڵەتاندا بێت(دەوڵەتان، ڕێکخراوە نیچودەوڵەتییەکان و ڕێکخراوەکانی بزوتنەوەی ڕزگاری گەلان و کەسانی تری یاسای نێوان دەوڵەتان[١١].

پەیماننامە دەبێتە هۆی پێکهێنانی بنەمای یاسایی لە یاسای نێودەوڵەتاندا، هەروەکو چۆن دەسەڵاتی یاسادانان لەناوخۆی وولاتدا یاسا دادەنێت، بەو جۆرەش پەیماننامە ڕۆڵی یاسادانان دەبینێت[١٢].

ڕێکەوتننامەی ڤیەننا دەربارەی یاسای پەیماننامە لەساڵی ١٩٦٩دا، بنەما عورفییەکانی یاسای نێودەوڵەتانی خستە چوارچێوەی تێکستی قانونیەوە[١٣].

٣- پرنسیپەگشتییەکانی یاسا :

LES PRINCEIPES GENERAUX DE DROIT- GENERAL PRINCIPLES OF LAW

ئەو کۆمەڵە پرینسیپە قانونیانەی کە کۆمەڵی شارستانی لە جیهاندا دانی پیادا ناوەو پێویستە لەیاساکانی ناوخۆی وولاتاندا پەیڕەوبکرێت. وەکو پرینسیپی سەرەکی سەرجەم کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی. وەکو پرینسیپەکانی سەرجەم یاساکانی ناوخۆ، پرینسیپی خراپ بەکارهێنانی ماف و بەڵگەی ئیسپاتکردن، هەروەها پرینسیپەکانی سیستێمی نێو دەوڵەتی، وەکو سەرخستنی یاسای نێودەوڵەتان بەسەر یاسای ناخۆوبەردەوام بوونی دەوڵەت لەدوای گۆڕانی حکومەت و پارێزگاری و داب ورەسمی دیپلۆماسی[١٤].

زانایان پرینسیپە گشتییەکانی یاسا بەوە دیاری دەکەن کە مەبەست لەوە ئەو پرینسیپە بنەڕەتیانەیە کە یاساکانی ناوخۆی ولاتاندا هەن[١٥].

دووەم: سەرچاوە لاوەکییەکان یان

(سەرچاوەی یارمەتیدەر)LES SOURCES AUXILIARES

وەکو لەبەندی(٣٨)ی دەستوری دادگای دادی نێودەوڵەتیدا دیاریکراوە، کە دادگاکە سەرباری سەرچاوە سەرەکییەکانی یاسای نێودەوڵەتان دەتوانێت پشت بە بڕیاری دادگاکان و تێڕوانینی قانوون ناسانی میللەتانی دونیا ببەستێت بۆ دیاریکردنی بڕیارو بنەمای قانوونی. کەواتە، سەرچاوە یارمەتیدەرەکانی یاسای نێودەوڵەتان بریتیین لە:

١. بڕیاری دادگای دادی نێودەوڵەتان سەربە.UN

٢. تێڕوانین وبیروڕای قانوون ناسانی میللەتانی دونیا.

٣ـ بڕیارەکانی ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان، لە جۆریUN و ڕێکخراوە پسپۆڕیەکان .

٤. قانونی ناوخۆی وڵاتان[١٦].

بەشی سێیەم

سەرهەڵدان وپێکهاتنی یاسای نێودەوڵەتان

سەرهەڵدان و پەیدابوونی قانوونی نێودەوڵەتان بەستراوە بە سەرهەڵدانی دەوڵەتانەوە، کەواتە دەوڵەت لە سەرەتاوە قانوونی ناوخۆی هەبووە بۆ ڕێکخستنی کاروباری و بۆ گونجاندنی جۆری دەسەڵات بەسەر هاووڵاتیان و پەیوەندیی نێوان هاووڵاتیان و ئۆرگانەکانی ناوخۆی. هەر بۆیەش قانوونی نێودەوڵەتان وەکو پێویست بۆ پێکهێنانی پەیوەندی نێوان وولاتان هاتۆتە کایەوە. کەواتە، قانونی نێودەوڵەتان لەسەرەتاوە سوودی لە قانوونی ناوخۆی دەوڵەت وەرگرتووە[١٧].

لەسەدەکانی(١٥،١٦)دا بە هۆی ڕووداو و پێشکەوتنە گرنکەکانی ئەوروپاوە، لە سەرجەم ژیانی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی، ئاینی، زانستی و کولتووریدا گۆڕان دروست بووە، ئەو پێشکەوتنەش بووە هۆی پێشکەوتن و ڕەنگ ڕشتنی چوار

چـێوەیەکی قـانوونی لـەنێوان دەوڵەتانـداو قـانوونی گشـتی نێودەوڵەتان گەشەیکرد.

ئەوفاکتەرانەی کە بوونە هۆی پێشـکەوتنو زیـاتر کـامڵ بوونی یاسای نێودەوڵەتـان ئەمانە بوون:

١ـ ڕێنیسانس La Renaissance "النهضة العلمية":

پێشکەوتنی رۆشنبیریی، زانستیو رۆڵـی زانکۆکانی ئـەوروپا جێگەیـەکی دیاریـان هەیـە لـە پێکهێنـانی بنـەماکانی قـانوونی نێودەوڵەتـدا، چـونکە لـە سـەدەی پـازدەو بـەدواوە کۆمـەڵێك شـارەزاو پسـپۆری کلاسـیکی لـەبواری قـانوونی نێـو دەوڵەتانـدا دەرکـەوتن کـە ئەوانـە بـە پێشـڕەوانی قـانونی نێـو دەوڵـەتان ناسراون[١٨].

٢ـ پێکهاتنی دەوڵەتانی ناسیۆناڵ:

پێشـکەوتنی دەوڵـەتانی ئـەوروپا گەیشـتە ئـەو قۆناغـەی کـە دەسەڵاتی ئاینی مەسیحیو سەرداریێتی کلیساکان کـەم بێتـەوەو پەیوەندیی نێوان دەوڵەتان لەسەر بناغەی پاراستنی بەرژەوەندی هاوبەشیان، کارێکی وایکرد، سـەردەمی دەرەبەگایـەتی خـۆی لـە کــزی دا و هەرەســی هێنــا. ئەمــەش ڕێگــەی خۆشــکرد کــە پەیوەنـدیی نێـوان وڵاتـانی ئـەوروپا پایـەی دەوڵەتـەکانی لەسـەر بناغەیـەکی نەتـەوەیی داڕشتوپاشـای دەوڵەتـەکانیان خۆیـان لـە دەسەڵاتی کلیسـاکان دابڕی. ئـەم گۆڕانـە بـووە هـۆی پەیـدابوونی گــەلێ دەوڵــەتی تــازە لــە ئــەوروپا لەســەر بناغــەی نەتــەوەیی.

بزوتنــەوەی ریفــۆرمی ئــاینیش کــارێکی وایکــرد هەســتی نەتەوایــەتی زیــادیکردو زمــانی نەتــەوەیی بووبــە زمــانی نوێـژکردنیش، لـە جێگـەی زمـانی لاتینـی کـە زمانحاڵی رەسمـی کلیساکان بوو.

بزووتنەوەی ریفۆرمی ئاینی بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بووە هـۆی سـەرهەڵدانی بنـەماکانی قـانوونی نێودەوڵـەتان، ئـەویش بـــەهۆی ئـــەو جـــەنگو پێکدادانـــەی کـــە گەیشـــتە ڕێکەوتنی﴿ئۆگســبورگ﴾ لەســاڵی(١٥٥٥)دا.ئــەو ڕێکەوتنــە پرنسیپی (هەر کەسو لەسەر ئاینی پاشای خۆی) داهێنـاو بووە هـۆی دان پێـدانان بـە(٣٥٠) دەوڵەتـدا، کەسـەرجەمیان لەسـەر خاکی ئەڵمانیا بوون.

ئـەم دەوڵەتانـەش لـەنێوان خۆیانـداو لەگـەڵ دەوڵـەتانی تـردا کەوتنــە پەیوەنــدیو ڕێکــەوتن لەســەر چوارچێوەوشــێوەی ڕێکخســتنی نێوانیــان، ئــیتر ئــەو جــۆری پەیوەندییانــەش سـەرەتایەکی قانوونی لـە نێوان وڵاتانـدا دروستکردو رۆژگـاری ئیمڕۆش لە پەرەسەندندایە[٢٠].

٣ـ پێشکەوتنی زانستی جوگرافیودەریایی:

دۆزینەوەودەســـت بەســـەراگرتنی ناوچـــەی جـــوگرافی راســتەوخۆبوونە هــۆی پەیــدابوونو پێشــکەوتنی بنــەماکانی قانوونی نێودەوڵەتان وەکو:

١ـ هەر دەوڵەتێك هەر ناوچەیەکی بدۆزیبایەتەوە، دەستی بەسەردا دەگرت و دەیلکاند بە وڵاتەکەی خۆیەوە.

٢. گەڵێ چوارچێوەی بنەمای قانوونی دانران کە تایبەت بوون بە قانوونی دەریاوە.

٣ـ پەیماننامەوڕێکەوتننامەی نێوان وڵاتە ئەوروپییەکان ماف وئەرکی تازەی بۆ دەوڵەتان دیاریدەکرد دەربارەی ئەو هەرێم و ناوچانەی کە هەر دەوڵەتێك داگیری دەکرد یا دەستی لێهەڵدەگرت بۆ دەوڵەتێکی تر.

٤ـ کەمکردنەوەی دەسەڵاتی دادگاکانی دەوڵەتی عوسمانی لە بەرانبەر ئەوروپییەکاندا: Copitulations

پرنیسیپێکی خراپ پەیدابوو کە ئازادییەکی زیاد لە پێویست درا بە ئەوروپییەکان لەسەر خاکی وڵاتانی تر. بەگوێرەی پەیماننامەی نێوان سوڵتانی عوسمانی سلێمانی قانوونی و مەلیکی فەرەنسە فرانسوای یەکەم لە (١٥٣٥)دا، دەسەڵاتی عوسمانی نەیدەتوانی دادگایی فەرەنسیەکانی ناو سنووری دەوڵەتی عوسمانی بکات و لێیان بپرسێتەوە، ئەمەش یەکسانی نێوان دەوڵەتانی شکاندو بووە هۆی ئەوەی ئەوروپییەکان بۆ سوود وەرگرتن و بەرژەوەندیی خۆیان، زیاتر نزیك بنەوە لەوڵاتانی ئیسلامی وەکو عوسمانی و مەغریبی و وڵاتە ئاسیاییەکان(چین وژاپۆن)، ئەم نەریتە یاساییە دەستی دەوڵەتانی ئەوروپای کردەوە کە زۆربەیان بچنە

پەیماننامەی(١٥٣٥)ەوە، تابتوانن زیاتر دەست لە کاروباری ناوخۆی ئەو وڵاتانە وەردەن[٢٢].

٥ـ کۆنگرەی وستفالیا:

شەڕوشۆڕی ناوخۆ بەهۆی جیاوازیی بیروڕاودەست درێژکردنە سەریەکتر ماوەی(٣٠)سی ساڵ درێژەی کێشا تا لە کۆنگرەی وستفالیا، ساڵی(١٦٤٨)کۆتایی هات و ئیمپراتۆری ئەڵمانی تێکچوو، سەرەنجام کۆنگرە دانی نا بەسەردارێتی(٣٥٥)دەوڵەتی تازەدا[٢٣].

ئیتر پەیوەندییەکی تازەی نێوان دەوڵەتانی ئەوروپا پێکهات و گەلێك لە شارەزایانی قانوونی نێودەوڵەتان، کۆنگرەی وستفالیا بەناسنامەی لەدایکبوونی یاسای تازەی نێودەوڵەتان دەزانن.

بڕیارە گرنگەکانی کۆنگرەی وستفالیا ئەمانە بوون:

١ـ دان پێدانانی هەڵوەشاندنی ئیمپراتۆری ئەڵمانی و دابەشبوونی بەسەر چەند دەوڵەتی نەتەوەیی بچووکدا.

٢ـ باوەڕهێنان بەسەردارێتی دەوڵەتان، بەبێ ڕەچاوکردنی ڕێبازی ئاینی کاتولیکی یا پرۆتستانتی و دەربازبوونی دەوڵەتان لە دەسەڵاتی بەرزی پاپا.

٣ـ باوەڕهێنان بە مافی دەوڵەت لەجەنگ و سەرداریدا، ئیتر ئایدیای شەڕی(ڕەوا)و(ناڕەوا) نەما و دەوڵەت مافی خۆی بوو لە بڕیاردانی هەر شەڕێکدا.

٤. باوەڕهێنان بە پێکهێنانی نوێنەرایەتی دیبلۆماسی بەهۆی سەفارەتخانەوە، نەك بەهۆی نوێنەرایەتی کاتییەوە کە پێشتر هەبوو.

٥. باوەڕهێنان بە پاراستنی ئاشتیو یەکسانیو سنووری دەسەڵاتی نێوان دەوڵەتان[٢٤].

لەکۆنگرەی وستفالیادا، بە ڕێکەوتنی نێوان دەوڵەتان، پەیوەندی نێوانیانو بنەماکانی ڕێکخستنی ئەو پەیوەندییە بووە هۆی دروستبوونی سەرەتایەکی جێگیری بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتان[٢٥].

٦ـ شۆڕشی ئەمەریکا(١٧٧٥-١٧٨٣)

ئەم شۆڕشە بە سەرکەوتنی جەنگاوەرانی ئەمەریکا بەسەر کۆلۆنیالیزمی بەریتانیادا کۆتایی هاتو ئەمەریکا لەبەریتانیا دابڕا. سەرکەوتنی شۆڕشی ئەمەریکا چەند پرینسیپسێکی تازەی هێنایە قانوونی نێودەوڵەتانەوە:

١ـ مافی گەلانی کۆلۆنی بۆ خەباتکردن لەدژی دەوڵەتی کۆلۆنیالو ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی.

٢ـ دان پێدانان بە جەنگاوەرانBelligerants وەکو لایەنی(کەسی)یاسای نێودەوڵەتان.

٣ـ مافی دەستێوەردان بەمەبەستی پشتگیریی کردنی جەنگاوەران، هەروەکو فەرەنسە پشتگیریی شۆڕشگێڕانی ئەمەریکای کرد.

٧ـ شۆڕشی فەڕەنسە(١٧٨٩-١٧٩٥)

شۆڕشی فەرەنسە کارێکی گرنگی کردەسەر پەیوەندی نێوان وڵاتانی دونیاو ئەنجامی دیاری هەبوو لە گۆڕینی جیهانو لە قانوونی نێو دەوڵەتاندا.

ئەو چوارچێوەو بنەما یاساییانەی کە شۆڕشی فەرەنسە جێگیریکردن:

١ـ مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسدا، بەتایبەتیش دانپێدانان بەسەرداریێتی گەلان نەك سەرداریێتیدەسەڵاتداران.

٢. شۆڕشی فەرەنسە بەیاننامەی مافی مرۆڤو هاونیشتمانانی لە ساڵی(١٧٩٢)دا بڵاوکردەوە، کە بووە سەرەتایەك بۆ بەیاننامەی جیهانی مافی مرۆڤ لە(١٩٤٨/١٢/١٠)دا کە لەلایەن ڕێکخراوی UN ـەوە بڵاوکرایەوە.

٣. شۆڕشی فەرەنسە لەساڵانی(١٧٩٢،١٧٩٣)دا گەلێك بڕیارو بەڵگەنامەی دەربارەی ڕەفتارکردن لەگەڵ دیلەکانی جەنگدا بڵاوکردەوە، کە زەمینەیەکی باشیان خۆشکرد بۆ قانوونی مرۆڤایەتی[٢٦].

پاش ئەم ڕووداوانە، کۆمەڵێك ڕێکەوتننامەو پەیماننامەو کۆنفرانسو بەڵگەنامەی جیهانی ڕۆڵێکی دیاریان هەیە لە یاسای نێو دەوڵەتاندا، تاکو جەنگی یەکەمی جیهانی،کە ڕێکخراوی(عصبة الأمم)پێکهاتو ڕووداوەکانی پاشتر تا جەنگی دووەم کە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان زەمینەیەکی باشی پێشکەوتنی یاسای نێو دەوڵەتانی داڕشت.

بەشی چوارەم

هەندێ لایەنی پەیوەندی نێوان یاسای نێودەوڵەتانو یاسای ناوخۆی دەوڵەت

ئەگەرچی چەند بیروبۆچوونێکی جیاواز هەیە دەربارەی پەیوەندیی نێوان یاسای نێودەوڵەتانو یاسای ناوخۆی دەوڵەت، بەلاّم پێشکەوتنو پەیوەندیی نێوان دەوڵەتانی دونیا ئەوەی سەلماند کە یاسای نێودەوڵەتان لەسەردەمی تازەدا بالاّ دەستەو لەسەرووی یاساکانی ناوخۆی دەوڵەتەوەیەو پێداویستی پەیوەندیی نێوان دەوڵەتانی دونیا و کۆمەڵی نێونەتەوەیی ئەوە دیاریدەکات کە پێویستە بنەماوپرنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتان لە خزمەتی مرۆڤایەتیدابن، بۆیە سیستەمی حوکمڕانی لە دەوڵەتدا هەرچیەك بێت، پێویستە یاساکانی

ناوخۆی پشت بەیاسای نێودەوڵەتان ببەستێتو سەروەرییەکی پێببەخشێت.

لەمێژوی یاسای نێودەوڵەتاندا، دووڕێبازی دیار هەن دەربارەی پەیوەندیی نێوان یاسای نیو دەوڵەتانو یاسای ناوخۆ.

ڕێبازی یەکەم: دووانەی هەردوو یاسا(إزدواج القانونين):

ئەم ڕێبازە یاسای نێودەوڵەتان بەجیاو سەربەخۆ دەزانێت، لە یاسای ناوخۆی دەوڵەت.بەگوێرەی ئەم ڕێبازە، سەرچاوەو بابەتولایەنەکانی یاساو پێکهاتەی یاسایی هەردوو(یاسای نێودەوڵەتانویاسای ناوخۆی دەوڵەت)لەیەك جیاوازن.

ڕێبازی دووەم: یەکگرتنی هەردوو یاسا(وحدة القانونين):

ئەم ڕێبازە یاسای نێو دەوڵەتانو یاسای ناوخۆ بە پێکهاتەیەکی یەکگرتوو دەزانێتو لەیەکیان جیاناکاتەوە. بەگوێرەی ئەم ڕێبازە دەوڵەت، پابەندی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتانەو دەستوری ناوخۆی دەوڵەتیش ئەوە ڕەچاو دەکات[٢٧].

هەروەها دادوەریی نێودەوڵەتان(القضاء الدولي) دان بەوەدا دەنێت کە دەسەلاّتی یاسای نێودەوڵەتان زاڵە بەسەر یاسای ناو دەوڵەتدا، ئەمەش لە کۆمەڵێك بڕیارو کاری دادگاکانی نێودەوڵەتیدا دیاریکراوە[٢٨].

دیارە هەریەك لەم ڕێبازانە بیروڕای جیاوازی لەسەرە , بەڵام بەهۆی کاریگەریی سیستمی یاسای نێودەوڵەتان بەسەر یاسای ناوخۆی دەوڵەتەوە ناتوانین هەردوکیان لەیەك دابڕین. بەتایبەتیش سەرخستنی یاسای نێو دەوڵەتان بەسەر یاسای ناوخۆدا لەم سەردەمەدا لە بواری نێودەوڵەتی و لەدەستورو یاساکانی ناوخۆی دەوڵەتاندا دیارو ئاشکرایە.

یاسای نێودەوڵەتان و یاسای ناوخۆی دەوڵەت نە لەیەك دابڕاون ونە یەك قانوونیشن. هەرەیەکەو سەربەخۆیی خۆی هەیە، بەڵام پەیوەندییەکی توندوتۆڵ و گرنگ لەنێوانیاندا هەیە، هیچ دەوڵەتێك بۆی نییە لە ناوخۆی خۆیدا بە پێچەوانەو دژیبنەماکانی قانوونی نێودەوڵەتان یاساو بڕیارەکانی خۆی داڕێژێت , بۆیە:

١- پێویستە دەوڵەت لە داڕشتن و ڕێکخستنی قانوونەکانی ناوخۆیدا ڕەچاوی دەق و بنەما قانوونییەکانی نێو دەوڵەتان بکات. یا ئەوەتا لە دەستوری ناوخۆدا ئەو ڕێزگرتنە دیارییبکات، یا بە قانوونی تایبەت پەیوەندی دەوڵەت بە یاسای نێودەوڵەتانەوە دیارییبکرێ، یا دەکرێ لە قانوونەکانی ناوخۆدا بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتان ڕەچاو بکرێ و پابەندێتی نێونەتەوەیی نەشکێندرێت.

٢- هەر ناکۆکیەك و کەموکوڕییەك کە لەیاسای ناوخۆی هەر دەوڵەتێکدا هەبێت لە ئاستی قانوونی نێودەوڵەتاندا، دەوڵەت

باروذۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

بەرپرسیار دەکات. هیچ دەوڵەتێکیش بۆی نییە خۆی دەرباز بکات بەو بیانووەی کە لە قانوونەکانی ناوخۆیدا تێکستی تایبەت بە ڕێزگرتن و ڕەچاوکردنی قانوونی نێو دەولەتان نییە[٢٩].

لەدوای تێگەیشتنی ئەوەی کە یاسای نێودەوڵەتان دەسەلآتی لەسەرووی یاساکانی ناوخۆی دەوڵەتەوەیە، ئەوەمان بۆ ڕووندەبێتەوە کە دەوڵەت پابەندێتی دەکەوێتە ئەستۆ لەئاستی یاسای نێودەوڵەتاندا، چونکە هەر دەوڵەتێك ئەندامە لە کۆمەڵگەی جیهانیدا، بۆیە پێویستە بەرژەوەندیی وخێری مرۆڤایەتی لەبەر چاوبگرێت.

ئەگەر بە گوێرەی پابەندێتی نێونەتەوەیی سەیری ڕەفتاری حکومەتی عێراق بکەین، لەسیاسەتی ڕۆژانەیدا پێشێلکارییێکی دیاروترسناك بەرچاودەکەوێت.

عێراق یەکێکە لەئەندامانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، ئەو ڕێکخراوەش بەگوێرەی ئەوەی بەیەکگرتنی خواست و مەبەستی دەوڵەتی دونیا پێکهاتووە، دەبێتە یەکێك لەکەسانی یاسا، لەزانستی یاسادا دەبێتە یەکێك لە کەسانی یاسای نێودەوڵەتان. کەسانی یاسا، واتە ئەو لایەنانەی کە کەسایەتی یاساییان هەیە , بەشدارن لە پێکهێنانی بنەمای یاسایی لە نێوان دەوڵەتاندا.

دیاره ئەو لایەنانەی کە خۆیان بنەمای یاسایی(قاعدە قانونیە) پێك دەهێنن، دەبێت پابەندبن بەجێبەجێکردنیەوە. لەلایەکی دیکەشەوە، ئەو بنەما یاساییانەی کە دەربارەی مافی مرۆڤن، دەوڵەتان ئەگەر بەشداریش نەبن لە پێکهێنانیاندا هەر دەبێت پێوەیان پابەندبن، چونکە حوکمی ئەو بنەمایانە وەکو دەسەڵاتێکی باڵا دەسەپێندرێت بەسەر هەموو دەوڵەتان و ڕێکخراوە جیهانیەکاندا.

جا عێراق وەکو یەکێك لە ئەندامانی ڕێکخراوێکی جیهانی کە بەدەقی نوسراو بەگوێرەی دەستوری ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و بەگوێرەی سەرجەم بەڵگەنامەکانی دیکەی ئەو ڕێکخراوە بەرپرسیارێتی نێونەتەوەیی لە ئەستۆدایە لەڕێزگرتنی مافی مرۆڤدا. بۆجێبەجێکردنی ئەو بەرپرسیارێتیە پێویستەچ لەقانون و بڕیارەکانی ناوخۆی خۆیداوچ لەبواری جێبەجێکردندا بەکردەوە ئەوە بسەلمێنرێت کە ئەو ئەرکەی جێبەجێکردووە.

پێشەکی دەستووری ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان هەر لەکاتی دروست بوونی ئەو ڕێکخراوە، ئەوە دیاریدەکات کە دەوڵەتان بەناوی میللەتانەوە ئەو بەرپرسیارێتیە دەگرنە ئەستۆی خۆیان تا نەوەکانی داهاتوی مرۆڤایەتی لە کارەساتی جەنگ وجیاوازیی و نەژاد پەرستی بپارێزن. هەروەها باوەڕی دەوڵەتان بەمافە سەرەکیەکان و کەرامەتی مرۆڤویەکسانی لەنێوان میللەتان بەگەورەو بچوکیانەوە دیاریدەکات.

دیاره هەر بەگوێرەی ئەو پێشەکیەیە، ئەو یەکسانییە بەهۆی کار ئاسانکردنەوە دێتە دی لەپێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و ئازادی دابینکردندا.

ئەگەر سەیری سیاسەتی حکومەتی عێراق بکەین بەرامبەر بە مافی مرۆڤ بەگشتی و مافی مرۆڤی کورد بەتایبەتی، بەتەواوی لەبەرامبەر، نەك جیاوازیوناکۆکی ڕادەوەستین، بەڵکو جۆری پێشێلکردنەکانی عێراق، لەبەرامبەر کۆمەڵە تاوانێکدا رامان دەگرێت کە سەرجەمیان بەتاوانی نێو نەتەوەیی دەناسرێن.

لێرەدا چەند نموونەیەك لەپیادەکردنی سیاسەتی حکومەتی عێراق تۆمار دەکەین کە دەبینین هیچ ڕێزوحورمەتێك نەك بۆ پابەندێتی عێراق خۆی، بەڵکو بۆ مرۆڤ دانەنراوە.

لەم چەند بەڵگە نامەیەی حکومەتی عێراقدا میکانیزمی کارکردنی دەزگاکانی حکومەتمان بۆ روون دەبێتەوە لەپیادەکردنی سیاسەتی، یەکەم: دابڕینی مرۆڤی کورد لەخاکی خۆی، دووەمیش:دەست بەسەراگرتنی مرۆڤی کورد بەوجۆرەی ئەو دەست بەسەراگرتنە کۆنترۆڵێکی تەواوی ئازادی ژیان و یارییکردن بێت بەئیرادەو دیاریکردنی شوێنی ژیانیش بێت.

لێرەدا باس لەوەناکرێت کە بچینە سەر ئیسپاتکردنی کوردستانی بوونی شاری کەرکوك و بەڵگەی مێژوویی بهێنینەوە بۆ ئەو مەبەستە بەڵکو نموونەی ئەو بەڵگەنامانەی حکومەتی عێراق خۆی نیازی خراپی کاربەدەستانی عێراق دەردەخات لە

بەرامبەر رەگەزی کوردا، جا ئەگەر خەڵکی کەرکوك(وەکو تاك) سەیر بکەین لەکەسانی میللەتی کورد، ئەودەگەینە ئەو ئەنجامەی لەکاتێکدا سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرامبەر بەخەڵکی ئەو شارە بەو جۆرەبێت دیارە بەرامبەر سەرجەم میللەت خراپتر دەبێت وەکو لە تاوانەکانەوە دیارە .

بەڵام مەبەستی سەرەکی حکومەتی عێراق بەرامبەر دانیشتوانی شاری کەرکوكو ناوچەکانی دەوروبەری دیارە بەشێوەیەکی نەخشە بۆ کێشراو دەیەوێت لەڕووی مێژووییەوە کوردو کەرکوك لەیەك دابڕێت، ئەوەش مەبەستی سیاسی، ئابووری و ستراتیژیی گرنگی لەپشتەوەیە.

لەپێشەکی جاڕی گەردوونی مافی مرۆڤیشدا دیارە یەکێك لەو هۆیانەی بوونەتە زەمینە بۆ جاڕنامەکە ئەوەیە کە دەوڵەتانی ئەندامی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان پەیمانیانداوە کە هاوکاری ئەو رێکخراوەبن بۆ پێشخستنی رێزگرتنو چاودێری کردنی هەموو لایەنەکانی مافەکانی مرۆڤو ئازادیە سەرەکیەکان.

کەواتە، عێراق وەکو یەکێك لەدەوڵەتانی ئەندامی رێخراوێکی جیهانی پێویستە پابەندبێت بەو ئەرکانەی ئەو رێکخراوە دەیسەپێنێت بەسەریدا، چونکە ئەو رێکخراوە:

یەکەم: بەهۆی ئامانجەکانیەوە، دووەمیش: لەبەر ئەوەی دەسەڵاتێکی گەورەیە کە دەبێتەلایەنێکی دیار لەیاسای

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

نێودەوڵەتاندا تاکو بنەمای یاسایی پێك بێت بەهۆی کارەکانیەوە کە پشت بەئامانجەکانی دەبەستێت.

راگواستنو تەعریب کردن لەسیاسەتی حکومەتی عێراقدا دیارو لەبەرچاوە. مرۆڤ سەر بەهەر نەتەوەو گروپێك بێت، پێویستە بەئەندازەی لەباروگونجاو ئازادی بۆدابین بکرێت کە لەهەر ناوچەیەك یان شوێنێك دەژی.

بەڵام کاتێك ئەو ئازادییە لە مرۆڤ زەوتدەکرێو بەکۆتوپێوەند ناچار دەکرێت مل بۆ سیاسەتێکی شۆڤینیستیانە بدات، تەنانەت گەمە بەخواستودەسەڵاتیشی دەکرێت. ئیتر کێشەی پێشێلکردنی مافەکانی دەچێتە ئاستێك کە لەچوار چێوەی ئاسایی ناوخۆی ئەو وڵاتە دەربازدەبێتو وەکو کێشەیەکی جیهانی دەبێت چارەسەری بکرێت.

برگەی دووەمی جاڕنامەی مافی مرۆڤ جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە نابێت پایەی سیاسی یا قانونی هەر ناوچەیەك کە مرۆڤ تیایدا دەژی سەیربکرێت لەرێزگرتنی مافو ئازادییەکانی مرۆڤدا. دەقەکەشی بەمجۆرەیە:

(نابێت پایەی سیاسی، قانونی یا نێونەتەوەیی ئەو وڵاتە یا ئەو ناوچەیە کە مرۆڤەکەی لێوەدێت، بکرێتە بناغەی هیچ جۆرە جیاوازیەك، ئیدی ئەگەر ئەو وڵاتە یان ئەو ناوچەیە سەربەخۆ بوو یان لەسایەو لەژێر چاودێریدا بوو یان خاوەنی ئۆتۆنۆمی

نەبوو یان سەروەری‌و سەربەخۆییەکەی گرێدراوی هەر چەشنە مەرج‌و بەندێك بوو).

بەگوێرەی ئەو بەندەی جاڕنامەی مافی مرۆڤ نابێت دەوڵەت وارەفتار بکات ئەگەر کەسانێك ئازادیەکانیان پابەندی دەسەلاَت‌و هێزێکی دەرەوەی دەسەلاتی خۆیان بوو، ئیتر وەکو دیل‌و تۆمەتبار رەفتاریان لەگەڵدا بکرێت. لە پیادەکردنی ئەو دەقەدا زۆر بەڕوونی بۆمان دەردەکەوێت کە حکومەتی عێراق رەفتارەکانی چەند ناکۆکن لەگەڵ دەق‌وبنەماکانی یاسای مرۆڤایەتیدا.

حکومەتی عێراق بەنەخشەو پلانی تایبەت کەرکووك، خانەقین‌وناوچەکانی دەوروبەریانی بۆ سیاسەتی راگواستن‌و تەعریب دیاریکردووە، بۆ ئەو مەبەستە(کورد)بەتایبەتی وەکو(رەگەز)دیاریکراوە کە بەبڕیارو نووسراوی رەسمی دانیشتوانی ئەو ناوچانە دەردەکرێن.

بەندی نۆیەمی جاڕی گەردونی، دەڵێت:(نابێت هیچ کەسێك بەشێوەیەکی رەمەکی بگیرێت یان دەست بەسەر بکرێت یان دووربخرێتەوە).

یەکێك لەشێوەی بەکارهێنانی سیاسەتی دژ بەمرۆڤایەتی، دیاری کردنی کۆمەڵە مرۆڤێکە لەهەر ناوچەو جێگەیەکی دونیا دابێت، ئەو دیاریکردنە بەمەبەستی فەوتاندن، یا ئاوارەکردن‌و

پەرتەوازەکردن، دەبێتە هۆی کەمبوونەوەی ئاستی پێشکەوتنی مرۆڤایەتی.

لەبەرئەوەی ئە و تاوانە لەدژی مرۆڤایەتیە، دەتوانین کێشەی دەرکردنی کورد لە کەرکووك‌وخانەقین‌وچەند ناوچەیەکی تری کوردستان، وەکو یەکێك لەوکێشانە دابنێین کە بووە بەهۆی جێبەجێکردنی سیاسەتی جینۆسایدی گەلی کورد لەلایەن رژێمی عێراقەوە.

لێرەدا چەند بەڵگەنامەیەکی رەسمی دەزگاکانی رژێمی عێراق دەخەینەروو، کە هیچ لێدوان‌و راڕاییەك هەڵناگرن، لە ئیسپاتکردنی میکانیزمی جێبەجێکردنی سیاسەتێکی دڕندانەدا لە دژی مرۆڤی کورد.

دیارە کە مرۆڤی کورد وەکو تاك بەمجۆرە رەفتاری لەگەڵکرا لەبەر ئەوەی کە کوردەو لەنیشتمانی خۆیدا دەژی، لەشاری خۆیدا دەژی، ئەوە پێوانەیە بۆ دیاریکردنی سیاسەتێکی فراوانتر کەسەرجەمی گەلی کورد دەگرێتەوە.

ئەم بەڵگەنامانە نووسراوی رەسمین وبەکردەوەش جێبەجێکراون.

لەهەموو بەڵگەنامەکاندا ئەم شتانە دیاریکراون:

١ـئەو شوێنەی کە دانیشتوانی لێدەردەکرێت.

٢. ئەو شوێنەی کە دەرکراوەکانی بۆ رەوانە دەکرێت.

٣. ئەولایەن و دەزگایانەی کە دانیشتوانی دەرکردووە.

٤. ئەولایەن و دەزگایانەی کە دەرکراوەکانی وەردەگرن یان ئەو ناوچانەی کە دەرکراوەکانی بۆ رەوانە دەکرێت.

٥ـ دەست بەسەرا گرتنی ماڵ وپێویستیەکانی تری ژیانی دەرکراوەکان.

٦. دیاریکردنی دەرکراوەکان بە(ناو)ی سیانی.

٧ـ ئاگادارکردنەوەی لێپرسراوانی بەر پرسیار لەو کارانە لەدوای ئەنجامدانیان.

٨ـ بەنووسراوی رەسمی پرۆسەی دەرکردنەکە ئەنجام دەدرێت و بەنووسراوی رەسمیش ئەنجامەکەی رەوانە دەکرێت بۆکەسولایەنی بەرپرس.

٩. ژمارەی دەرکراوان، چەند کەس و ماڵێك نین تاکو بەهۆی تایبەت وپێویست ئەوکارە ئەنجام بدرێت، بەڵکو ژمارەیەکی زۆرەو بەشێوەیەکی گەلەکەی وبەکۆمەل دەردەکرێن.

١٠ـ بیانووی پێویستی ئەمنی و بایەخی شاری کەرکووك دەست نیشانکراوە بۆ دەرکردنی ئەو کەسانەی بەر ئەوشاڵاوە کەوتوون.

ئەگەر چاوێك بە بەڵگەنامەکانی یاسای نێودەوڵەتان دا بگێڕین بەگوێرەی ژمارەی زۆر دەق و بەڵگەنامەی تەواو، سیاسەتی حکومەتی عێراق پێشێلکردنێکی تەواوی ئەو بەڵگەنامانەو ئەو پابەندێتیەیە کە یاسای نێودەوڵەتان دەیخاتە ئەستۆی دەوڵەتانی دونیا.

هەر بۆ نموونە ناوی چەند بەڵگەنامەیەکی گرنگی یاسای نێودەوڵەتان دەنووسین:

*دەستوری رێکخراویUN.

*جاڕی گەردونی مافی مرۆڤ، ساڵی ١٩٤٨.

*پەیماننامەی تایبەت بە قەدەغەکردنی جیاوازی رەگەزو نەژاد پەرستی.

*پرنسیب و بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتان لەرێزگرتنی مافی مرۆڤدا.

*هەردوو پەیمانی نێودەوڵەتانی ساڵی١٩٦٦تایبەت بەمافی ئابووری، کۆمەڵایەتی وکلتووری و تایبەت بەمافی مەدەنی و سیاسی لەگەڵ پرۆتۆکۆڵی پاشبەندی هەردوو پەیمانەکەدا.

وا لێرەدا، دەقی چەند بەڵگە نامەیەکی حکومەتی عێراق وەکو خۆیان بڵاو دەکەینەوە کە تایبەتن بەدەرکردنی چەند کۆمەڵە خێزانێکی کورد لەشاری کەرکوك و چەند جێگایەکی تر﴿بڕوانە بەڵگە نامەی ژمارە﴿١،٢،٣،٤،٥،٦،٧﴾.

ئەنجام

یاسای نێودەوڵەتان بایەخێکی دیاری هەیە لە پەیوەندیی نێوان دەوڵەتان‌و مەسەلە گرنگەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا. بۆ دیاریکردنی ئەو بایەخەو زاڵبوونی بەسەر یاسای ناوخۆدا، بۆمان روون بۆوە کە یاسای نێودەوڵەتان کۆمەڵێك بنەمایە پەیوەندییەکانی نێوان کەسانی یاسای نێو دەوڵەتان رێك دەخات. ئەو بنەمایانە لەداب‌و نەریت‌و پەیماننامەو پرنسیپە سەرەکییەکانی یاساوە پەیدادابن، سەرباری ئەو سەرچاوانەش بڕیارەکانی دادگای نێودەوڵەتی‌و رێکخراوی نێو دەوڵەتی وەکو سەرچاوەی یارمەتیدەر دەبنە هۆی پێکهێنانی بنەمای یاسایی.

سەرجەم سەرچاوەکانی یاسای نێودەوڵەتان رۆڵیان دیارە لە پێکهێنان‌و پێشکەوتنی یاسای نێودەوڵەتاندا.

دیارە سەرهەڵدانی دەوڵەت‌و پێویستی رێکخستنی پەیوەندیی نێوانیان , بنەماو چوار چێوە و جۆری پەیوەندییەکانیان دیاری کردوە. ئەگەرچی لە پەیدابوونی دەوڵەتەوە یاسای ناوخۆ هەبووە بەڵام بایەخ‌و رۆڵی پەیوەندی نێوان دەوڵەتان‌و رێکخستنیان لەناوسیستمی یاسایی جیهانیدا، ئەوەیان دیاریکردووە کە یاسای نێودەوڵەتان‌و یاسای ناوخۆی دەوڵەتان نە دەتوانن لەیەك دابڕێن‌و نە یەك سیستمی یاساییش پێك دەهێنن، بەڵکو بە چۆنیەتی پەیوەندیی نێوانیان، یاسای نێودەوڵەتانی سەرخستووە بەسەر یاسای ناوخۆی دەوڵەتدا.

بۆیە، سەروەریی یاسای نێودەوڵەتان بەسەر یاسای ناوخۆی دەوڵەتدا ئەرك‌و فەرمانی دەوڵەتان دیاری دەکات، کە نابێت یاساکانی ناوخۆ دژوناکۆك بن لەگەڵ بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتاندا، بەڵکو پێویستە لەڕووی تیۆری‌وبەکردەوەش رێزیان لێ بگرێت، جا شکاندنی سەروەریی یاسای نێودەوڵەتان دەبێتە هۆی شکاندنی پابەندێتی نێونەتەوەیی دەوڵەت، ئەوەیش بەرپرسیارێتی بۆ دروست دەکات.

لەو پێودانگەوە، سەیری چەند بەڵگەنامەیەکی ناوخۆی حکومەتی عێراق دەکەین کە جێبەجێکردنیان خەسڵەتی رەواو شەرعی وەرگرتووە لە ناوخۆی عێراقدا، ئەو بەڵگەنامانەش هەندێ نموونەی سەدان , بگرە هەزارانی لەو جۆرەن بۆ پاڵپشتی بیروڕاکانمان لەو بارەیەوە، کە عێراق لەناوخۆی خۆیدا پێشێلکارییەکی کردوە مەترسی لەسەر ژیانی گەلی کورد دروستکردوە کە بەشێکە لە مرۆڤایەتی.

(بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە(١،٢،٣،٤،٥،٦،٧).

پەراوێزەکان

١. یاسای نێودەوڵەتان. بەسەرپەرشتی:گ.ی.تونکین، مۆسکۆ ١٩٩٤, (بەزمانی رووسی)،ل٣.

٢. هەمان سەرچاوە , ل٩.

٣. الدكتور عصام العطية:القانون الدولي العام، الطبعة الخامسة، جامعة بغداد ١٩٩٣ص١٠-١٥.

٤ـ د.إسماعيل الغزال: القانون الدولي العام، بيروت، ١٩٨٩ص٦. هەروەها: د.محمد سامى عبد الحيد: أصول القانون الدولي العام، الجزء الأول، الطبعة الثالثة، الدار الجامعة.؟.؟.ص.١٥

٥. یاسای نێودەوڵەتان: بەسەرپەرشتی تونکین(بەزمانی ڕووسی)ل.٨

٦ـ الدكتور عصام العطية: القانون الدولي العام، الطبعة الخامسة، جامعة بغداد١٩٩٣ص٢١.

٧ـ الدكتور إحسان هندى: مبادىء القانون الدولي العام في السلم والحرب، دارالجيل، الطبعة الاولى، دمشق١٩٨٤١ص٩١-.٩٣

٨ـ دكتور محمد السعيد الدقاق ودكتور مصطفى سلامة حسين: مصادر القانون الدولي العام، منشأة المعارف بالأسكندرية , ل ١١٧ .

٩. الدكتور عبدالكريم علوان: الوسيط فى القانون الدولي العام، الكتاب الاول، الطبعة الأولي، عمان ١٩٩٧ص١١٣.

١٠. الدكتور ابراهيم محمد العنانى: القانون الدولي العام، الجزء الأول، القاهرة ١٩٩٩ص٢٧.

١١ـ الدكتور إحسان هندي: مبادىء القانون الدولي العام في السلم والحرب،ص.٨٧

١٢. الدكتور عبدالكريم علوان: هەمان سەرچاوە ل .١١١

١٣. د.محمد السعيد الدقاق ودكتور مصطفى سلامة حسين: هەمان سەرچاوە ل ١٧..

١٤. الدكتور إحسان هندي: مبادىء القانون الدولي فى السلم والحرب ص١٠٣.

١٥. الدكتور عبدالكريم علوان: الوسيط في القانون العام. الكتاب الأول ل١١٦.

١٦. یاسای نێودەوڵەتان: بەسەرپەرشتی: تونکین(بەزمانی ڕووسی)ل ٦٨.

١٧د.اسماعيل الغزال: القانون الدولي العام، الطبعة الأولى، بيروت، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع-١٩٨٦ص.١

١٨ـ الدكتور إحسان هندي: مبادىء القانون الدولي العام في السلم واحرب، ص.٣٧

١٩. دكتور علي صادق أبو هيف: القانون الدولي العام، الطبعة الثانية عشرة، الأسكندرية. منشأة المعارف، ١٩٧٥ص.٣٨

٢٠. الدكتور إحسان هندي: هەمان سەرچاوە، ل٣٨.

٢١. هەمان سەرچاوە: ل.٣٩

٢٢. هەمان سەرچاوە: ل ٣٩.

٢٣ . یاسای نێودەوڵەتان: بەسەرپەرشتی: گ.ی.تونکین، مۆسکۆ١٩٩٤ل٣٠(بەزمانی رووسی).

٢٤ـ دكتور على صادق هيف: القانون الدولي العام، الطبيعة الثانية عشرة، الأسكندرية، منشاة المعارف، ص ٣٩-٤٠، هەروەها: د.إحسان هندي: مبادىء القانون العام في السلم والحرب،ص ٣٩-.٤٠

٢٥. دكتور مصطفى أحمد فؤاد: النظرية العامة لقانون التنظيم الدولي وقواعد المنظمات الدوليه: الأسكندرية، منشاة المعارف،١٩٨٦ص٣٧.

٢٦. د.أحسان هندي: مباديء القانون الدولي العام في السلم والحرب، ص.٤٤

٢٧. الدكتور عبدالكريم علوان : الوسيط في القانون الدولي العام، الكتاب الأول، الطبعة الأولى. عمان ١٩٩٧ص٢٣، الدكتور عصام العطية: القانون الدولي العام، الطبعة الخامسة، جامعة بغداد١٩٩٣ص .٥٥

٢٨. الدكتور عبدالكريم علوان:هەمان سەرچاوە، ل.٣٠

٢٩. د.على صادق ابوهيف: القانون الدولي العام، ص.٩٠

سەرچاوەکان

بەزمانی عەرەبی:

١ـ إبراهيم محمدالعناني(دكتور): القانون الدولي العام. الجزء الأول. القاهرة١٩٩٩.

٢إحسان هندي(دكتور): مبادىء القانون الدولي في السلم والحرب، دار الجيل، الطبعة الأولى. دمشق .١٩٨٤

٣. إسماعيل الغزال(دكتور): الوسيط في القانون الدولي العام، بيروت، ١٩٨٩.

٤ـ عبدالكريم علوان(دكتور): لوسيط في القانون الدولي العام، الكتاب الأول، الطبعة الأولى، عمان .١٩٩٧

٥ـ عصام العطية(دكتور): القانون الدولي العام، الطبيعة الخامسة، جامعة بغداد.١٩٩٣

٦ـ علي صادق أبوهيف(دكتور): القانون الدولي العام، الطبة الثانية عشرة، منشأة المعارف، الأسكندرية.١٩٧٥

٧ ـ محمد سامي عبدالحميد(دكتور): أصول القانون الدولي العام، الطبعة الثالثة، الدار الجامعة.

٨. محمد السعيد الدقاق(الدكتور) , د. مصطفى سلامة حسين: مصادر القانون الدولي العام، منشاة المعارف الأسكندرية.؟.

٩. مصطفى أحمد فؤاد(دكتور): النطرية العامة لقانون التنظيم الدولي وقواعد المنظمات الدولية. منشاة المعارف، الأسكندرية١٩٨٦.

بەزمانی رووسی:

١. یاسای نێودەوڵەتان، بەسەرپەرشتی: ك.ی.تونکین، مۆسکۆ١٩٩٤.

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

پاشبەند

سەرنج: بەڵگەنامەکانم لە ئەرشیفی گۆڤاری کەرکوکەوە دەستکەوتووە.

گۆڤاری کەرکوك، گۆڤارێکی رووناکبیریی گشتی وەرزییە کۆمیتەی باڵای ئاوارەکان وکۆمەڵەی روناکبیریی وکۆمەڵایەتی پارێزگای کەرکوك بە هاوبەشی دەریدەکەن.

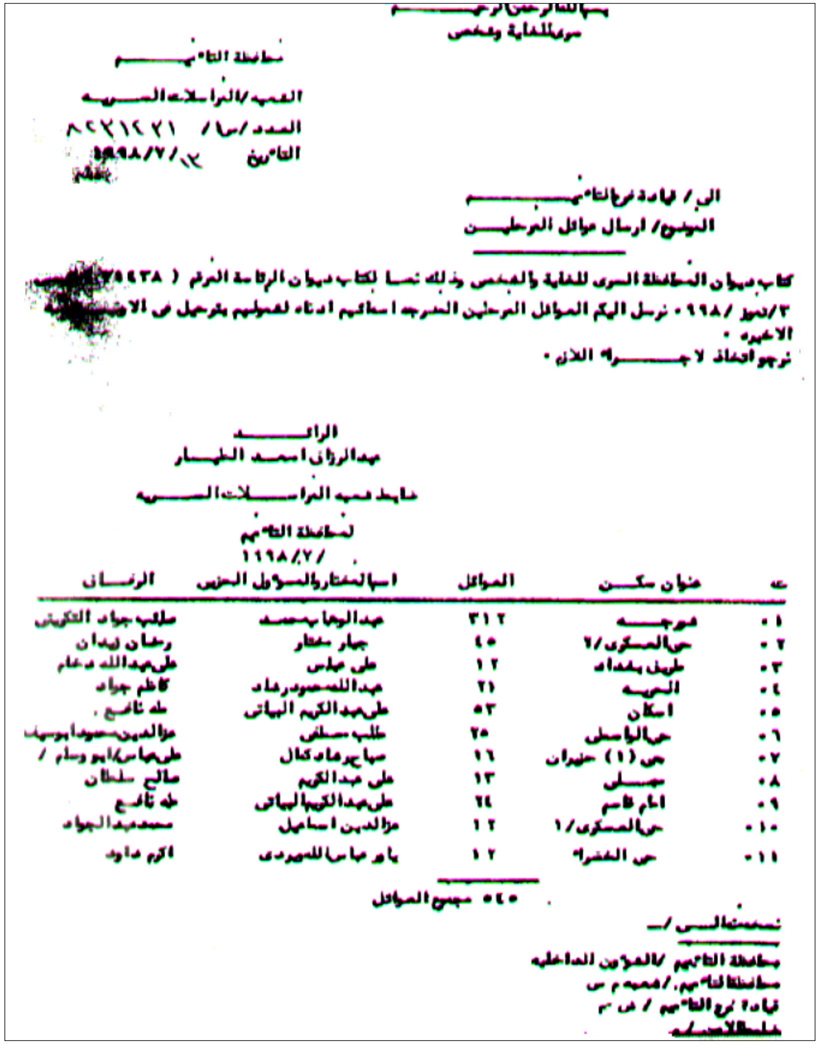

بسم الله الرحمن الرحيم
سري للغاية وشخصي

محافظة التأميم
الشعبة/ المراسلات السرية
العدد/س/١
التاريخ / /٧/١٩٩٨

الى/ قيادة فرع التأميم
الموضوع/ ارسال عوائل المرحلين

كتاب ديوان المحافظة السري للغاية والشخصي وذلك نصا لكتاب ديوان الرئاسة المرقم (٣١٤٣٨) في ٣/تموز/١٩٩٨ . نرسل اليكم العوائل المرحلين المدرجة اسمائهم ادناه لشمولهم بالترحيل في الاونة الاخيرة .
نرجو اتخاذ الاجراء اللازم .

الرائد
عبدالرزاق اسعد الطيار
ضابط شعبة المراسلات السرية
لمحافظة التأميم
/٧/١٩٩٨

ت	عنوان سكن	العوائل	اسم المختار والمسؤول الحزبي	الرفاق
١	قورجه	٣١٢	عبدالوهاب محمد	طالب جواد التكريتي
٢	حي العسكري/٢	١٥	جبار مختار	رمضان زيدان
٣	طريق بغداد	١٢	علي عباس	علي عبدالله دغام
٤	الحرية	٢١	عبدالله محمود رشاد	كاظم جواد
٥	اسكان	٥٣	علي عبدالكريم البياتي	طه نافع
٦	حي الواسطي	٢٥	طالب مصطفى	عزالدين محمود ابو يوسف
٧	حي (١) حزيران	١٦	صباح رشاد كمال	علي عباس/ابو وسام
٨	[illegible]	١٣	علي عبدالكريم	صالح سلطان
٩	امام قاسم	٢٤	علي عبدالكريم البياتي	طه نافع
١٠	حي العسكري/١	١٢	عزالدين اسماعيل	محمد عبدالجواد
١١	حي الخضراء	١٢	ياور عباس السهروردي	اكرم داود

٥٢٠ مجموع العوائل

نسخة منه الى/
محافظة التأميم / العلاقات الداخلية

بەڵگە نامەی ژمارە (١)

بسم الله الرحمن الرحيم

سري للغاية وشخصي

محافظة التأميم

الشعبة/ المراسلات السرية

العدد/س/٨٢٣١٤٣١/١

التاريخ/١٣-٧-١٩٩٨

الى/قيادة فرع التاميم

الموضوع/إرسال عوائل المرحلين

كتاب ديوان المحافظة السري للغاية والشخصي وذلك نصالكتاب ديوان الرئاسة المرقم(٣١٤٣٨)في٣/تموز/١٩٩٨. نرسل اليكم العوائل المرحلين المدرجة اسمائهم ادناه لشمولهم بالترحيل في الاونة الاخيرة.

نرجو اتخاذ إجراء اللازم.

الرائد

عبدالرزاق اسعد الطيار

ضابط شعبة المراسلات السرية

لمحافظة التاميم

١٩٩٨/٧/١٣

ت	عنوان سكن	العوائل	اسم المختار والمسؤول الحزبي	الرفاق
١	شورجة	٣١٢	عبدالوهاب حمد	صائب جواد التكريتي
٢	حي العسكري/٢	٤٥	جبار مختار	رمضان زيدان
٣	طريق بغداد	١٢	على عباس	على عبدالله دحام
٤	الحرية	٢١	عبدالله محمود رشاد	كاظم جواد
٥	اسكان	٥٣	على عبدالكريم البياتي	طه نافع
٦	حي الواسطي	٢٥	طلب مصطفى	عزالدين محمود ابوسيف
٧	حي(١)حزيران	١٦	صباح رشاد كمال	على عباس/أبو وسام
٨	مصلى	١٣	على عبدالكريم البياتى	صالح سلطان
٩	امام قاسم	٢٤	على عبدالكريم البياتي	طه نافع
١٠	حى العسكري/١	١٢	عزالدين اسماعيل	محمد عبدالجواد
١١	حي الخضراء	١٢	ياور عباس الله ويردي	اكرم داود
		٥٤٥ مجموع العوائل		

نسخة منه الى:- محافظة التاميم/ الشؤون الداخلية. محافظة التاميم/شعبة م.س. قيادة فرع التاميم/ش.م.ضابط الامن/م.

اسم المنطقة	اسم رئيس العائلة	رقم الدار	الملاحظات
حي الواسطي	عماد فتاح معروف	٤/٢١/٣	
حي الواسطي	محسن جواد ابو رحيم	١/١/٧١٢٤	
حي الواسطي	معروف شريف عبدالرحمن	٤/٢/١٢١٢٥	
حي الواسطي	عادل عمر احمد	١٤/٧/١٢١٢٦	
حي الواسطي	عمر حسيب عثمان	٢٠/٧/١٢١٢٧	
حي الواسطي	نظام سبيحة صابر	٧٧/١٦١٢٨	
حي بكر	عبيد سليمان عمر ١٢٩		
حي بكر	عبدالله جلال عبدالرضا		
حي بكر	ايوب رسول عبدالله	١١/٦٠١٣١	
حي بكر	حيدر أسماعيل مصطفى	٦٧/١٥١٣٢	
حي بكر	عدنان طه ابو سلام	٤٧/٦١٣٣	
حي بكر	اركان حمه امين احمد	٤١٦/٧١٣٤	
حي بكر	نعمان حسين درويش	١٧١/٧١٣٥	
حي بكر	صادق مبارك حسين	١٠٠/١٢١٣٦	
حي الاندلس	محسن رحمان بدرخان	١١/١٩١٣٧	
حي الاندلس	احمد حمه امين احمد	١٠٨٢١٣٨	
حي الاندلس	كاوة نجم الدين كاوس	٤٤١٣١٣٩	
حي الاندلس	رحيم محمود مرسي	٣٣٣١١٤٠	
حي الاندلس	على جبار سعيد	١١٦١٤١	
حي الاندلس	شمال جوامير معروف	٧١٤٢	
حي الاندلس	برهان محمد عمر	١٤٣	
حي الاسره	حويز اسماعيل عمر	١٤٤	
حي الاسره	محمد اسماعيل عمر	١٥٠١٤٥	
حي الاسره	ئارى احمد عصام	١٤٦	
حي الاسره	بخشان عمر طارق	١٢٠/١٠٩١٤٧	
حي الاسره	عبدالله رحمن مصطفى	٧٥/١٣١٤٨	
حي الاسره	رشيد فرحان محسن	١٠٢/١٢٥١٤٩	
حي الاسره	يوسف احمد وليد	١٥٠	

حي شورجه	حيدر عثمان احمد	١٠١/١٢١١٥١	
حي شورجه	فاتح محمود صابر	١١١/١١٢١٥٢	
حي شورجه	عمر محمد خضر	٥/١٧/١٩١٥٣	
حي شورجه	ارسلان نجم الدين عمر	١٤/٢٠/٧١٥٤	
حي شورجه	حسيب درويش مجيد	٧٥/١١/١٧١٥٥	
حي شورجه	عارف مصطفى رسول	٢٤/١٢/١١	
حي شورجه	صابر نجم الدين خورشيد	٢٠/١٩/١٣١٥٧	
حي شهداء	جاسم محمد على	١٤٨١٥٨	
حي شهداء	حكيم رشيد معروف	١٦٠١٥٩	
حي شهداء	على خالد احمد	١٦٠	
حي شهداء	حسن جبار على	١١/٢١٦١	
حي شهداء	محمد حمه صالح	١٦٢	
حي شهداء	كاوة كاكل فتاح	١٢٢١٦٣	
حي امام قاسم	احمد رضا اومر	٢١٥٤٩	
حي امام قاسم	على احمد عباس	٣٣٤١٩٥١٦٥	
حي امام قاسم	عادل درويش خليل	١١٦١١١٤١٦٦	
حي امام قاسم	نوزاد ايوب جوامير	٤٢٦٨٢٥١٦٧	
حي امام قاسم	حمود احمد عارف	٦٩٧١١٤١٦٨	
حي امام قاسم	جاسم خضر محمد	٧٧٢١١٥١٦٩	
حي امام قاسم	عبدالرحمن حسيب خورشيد	٩٩٩٤٠٣١٧٠	
حي امام قاسم	محمد عبدالرحيم محمد	١٧١	
حي امام قاسم	عادل قادر احمد	١٧٢	
حي امام قاسم	جوهر صالح عبدالرحمن	١٧٣	
حي امام قاسم	جليل خالد عادل	١٧٤	
حي الاندلس	ادريس احمد مردان	١٧٧٢	
حي الاندلس	حسين حسن قادر	٤٧٢١١٧٧	
حي الاندلس	جبار ناصح خالد	١٧٨٨١١٧	
حي الاندلس	خورشيد محمد شريف	٥٤٩١١٧٩	
حي الاندلس	سلمان امين محمود	٦٥٠٠١٨٠	

حي الاندلس	محمد رسول احسان	٩١٥١١٨١	
حي الوسطي	ابراهيم محمد صالح	١١/٧١٨٣	
حي الوسطي	فاضل محمد صالح	١٩/١٠١٨٤	
حي الوسطي	رسول على احمد	٦٦/٢٠	المرحلة العائد
حي الوسطي	نوزاد مصطفى امين	٢١/٧٧١٨٦	
حي الحرية	سردار رحيم صابر	١٠/٢٢	المرحلة العائد
حي الحرية	ايوب محمود ايوب	٤٠/١١١٨٨	
حي الحرية	محمد لطيف مجيد	٥/١١١٨٩	
حي الحرية	حميد عبيد	٨١/١٦١٩٠	
حي الحرية	نورى خضر محمود	٢/١٤١٩١	
حي الحرية	نورى مصطفى برهان	٣٦٤١٩٢	
حي الحرية	سلمان محمود عبدالله		
حي الحرية	قابيل عمر محمود	٩١٨٢١٩٤	
حي الحرية	محمود احمد	١١٢١١٩٦	
حي الحرية	ئازاد بايز عبدالله	٧٣/١٦١٩٧	
حي الحرية	مجيد مسلم حسين	٤٢/١١٧١٩٨	
حي الحرية	برهان جلال اميد	٤٤/٤١١٩٩	
حي بدر- دورسكك	دارا مامند	٥٨١٢٠٠	
حي بدر- دورسكك	جعفر جبار على	٢٢٠١١	

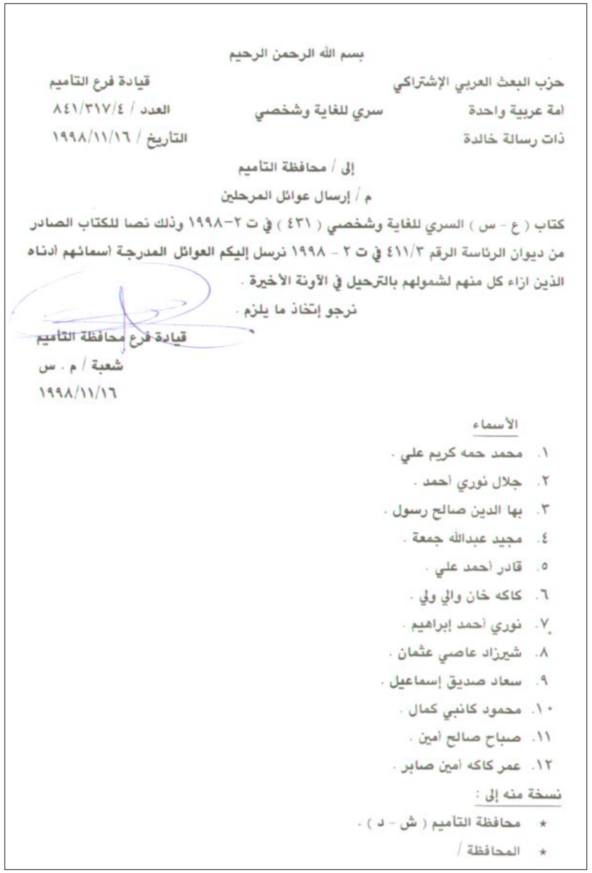

بسم الله الرحمن الرحيم

حزب البعث العربي الإشتراكي — قيادة فرع التأميم

امة عربية واحدة — سري للغاية وشخصي — العدد / ٨٤١/٣١٧/٤

ذات رسالة خالدة — التاريخ / ١٩٩٨/١١/١٦

إلى / محافظة التأميم

م / إرسال عوائل المرحلين

كتاب (ع - س) السري للغاية وشخصي (٤٣١) في ت ٢-١٩٩٨ وذلك نصا للكتاب الصادر من ديوان الرئاسة الرقم ٤١١/٣ في ت ٢ - ١٩٩٨ نرسل إليكم العوائل المدرجة أسمائهم أدناه الذين ازاء كل منهم لشمولهم بالترحيل في الآونة الأخيرة .

نرجو إتخاذ ما يلزم .

قيادة فرع محافظة التأميم

شعبة / م . س

١٩٩٨/١١/١٦

الأسماء

١. محمد حمه كريم علي .
٢. جلال نوري أحمد .
٣. بها الدين صالح رسول .
٤. مجيد عبدالله جمعة .
٥. قادر أحمد علي .
٦. كاكه خان والي ولي .
٧. نوري أحمد إبراهيم .
٨. شيرزاد عاصي عثمان .
٩. سعاد صديق إسماعيل .
١٠. محمود كانبي كمال .
١١. صباح صالح أمين .
١٢. عمر كاكه أمين صابر .

نسخة منه إلى :

* محافظة التأميم (ش - د) .
* المحافظة /

بەڵگە نامەی ژمارە (٢)

بسم الله الرحمن ارحيم

حزب البعث العربي الإشتراكي

قيادة فرع التاميم

أمة عربية واحدة — سري للغاية وشخصي

ذات رسالة خالدة — العدد/٨٤١/٣١٧/٤

التاريخ/١٩٩٨/١١/١٦

إلى/محافظة التأميم

م/إرسال عوائل المرحلين

كتاب(ع-س)السري للغاية وشخصي(٤٣١)في ت٢-١٩٩٨ وذلك نصا للكتاب الصادر من ديوان الرئاسة الرقم٤١١/٣في ت٢-١٩٩٨ نرسل إليكم العوائل المدرجة أسمائهم أدناه الذين ازاء كل منهم لشمولهم بالترحيل في الآونة الأخيرة.

نرجو إتخاذ مايلزم.

قيادة فرع محافظة التأميم

شعبة/م.س

١٩٩٨/١١/١٦

الأسماء

١. محمد حمه كريم علي.
٢. جلال نوري أحمد.
٣. بهاالدين صالح رسول.
٤. مجيد عبدالله جمعة.

٥. قادر أحمد علي.

٦. كاكه خان والي ولي.

٧. نوري أحمد إبراهيم.

٨. شيرزاد عاصي عثمان.

٩. سعاد صديق إسماعيل.

١٠. محمود كانبي كمال.

١١. صباح صالح أمين.

١٢. عمر كاكة أمين صابر.

نسخة منه إلى:

***محافظة التأميم(ش-د).**

***المحافظة/**

بارودۆخی كورد لەچەند بابەتێكی یاسای نێودەوڵەتاندا

بسم الله الرحمن الرحيم

حزب البعث العربي الإشتراكي
أمة عربية واحدة
ذات رسالة خالدة

قيادة فرع التاميم
العدد / ١٢٠٣/٦٨٧/٩٢

(سري للغاية)

إلى / محافظة التأميم

م / إرسال عوائل المرحلين

كتاب (ع - س) السري للغاية والشخصي (٦٥٣) في اب (١٩٩٩) وذلك نصا للكتاب الصادر في ديوان الرئاسة المرقم ٥٣٤/١١٣ في اب / ١٩٩٩ نرسل إليكم العوائل المدرجة اسمائهم أدناه الذين شملتهم قرار الترحيل في الأونة الأخيرة .

نرجو إتخاذ ما يلزم .

قيادة فرع التأميم
شعبة / م / س
التاريخ /١٩٩٩/٩

نسخة منه إلى :

* محافظة التأميم (ش - د) .
* قيادة فرع التأميم (ش . م) .
* ضابط الأمن / م .

بەڵگە نامەی ژمارە(٣)

بسم الله الرحمن ارحيم

حزب البعث العربي الإشتراكي

قيادة فرع التاميم

أمة عربية واحدة   العدد١٢٠٣/٦٨٧/٩٢

ذات رسالة خالدة

(سري للغاية)

إلى/محافظة التأميم

م/إرسال عوائل المرحلين

كتاب(ع-س)السري للغاية والشخصي(٦٥٣)في أب(١٩٩٩) وذلك نصا للكتاب الصادر من ديوان الرئاسة الرقم٥٣٤/١١٣في أب/١٩٩٩نرسل إليكم العوائل المدرجة أسمائهم أدناه الذين شملتهم قرار الترحيل في الآونة الأخيرة.

نرجو إتخاذ مايلزم.

قيادة فرع التأميم

شعبة/م/س

التأريخ ١٩٩٩/٩

نسخة من إلى:

*محافظة اتأميم(ش-د).

*قيادة فرح التأميم(ش.م).

*ضابط الأمن/م.

قائمة بأسماء المرحلين:

ت	إسم المنطقة	إسم رئيس العائلة	عدد الأفراد	رقم الدار
١	حي الأندلس	أحمد كمرخان علي	٩	٢٤٠١١
٢	حي الأندلس	ليلى جلال صالح	٧	٥١٤/١٨٩
٣	حي الأندلس	حسيب محمد امين	١٠	٣٧٦١٥
٤	حي الأندلس	نامق حمزة ولي	٦	٤٠٠/٥٠٣
٥	حي الأندلس	إسماعيل أحمد كمرخان	٥	٨٥٨٤٠
٦	حي الأندلس	علي صالح علي	٤	٢٣/٤١٤٢
٧	امام قاسم	رمضان رسول علي	١١	٣٨٦٩٤
٨	امام قاسم	عثمان رسول علي	٩	٧٥٤/٦٥٣
٩	امام قاسم	عدنان رمضان رسول	٢	٢٦٢/١٠١
١٠	امام قاسم	شادية عمر قادر	١	٣٤٦٨
١١	الشورجة	جبار رمضان علي	٨	٥١٤
١٢	الشورجة	عائيشة محمد صالح	٢	٩٧
١٣	الشورجة	قدرية خضر محمد	١	٣٥٦
١٤	الإسكان	جيران فرج علي	٣	٨٠٤
١٥	الإسكان	صدرالدين موسى	٦	٥٧٩
١٦	حي الخضراء	أحمد كريم عزيز	٣	١٨٤٥
١٧	طريق بغداد	فيص محمد أمين	٧	١٩٠/١٤١
١٨	طريق بغداد	فتح الله معروف	٤	٧٥١/٨٤
١٩	طريق بغداد	بهاءالدين محمد أمين	٩	١٦٤/٢٣
٢٠	طريق بغداد	إبراهيم مصطفى قادر	٥	١٩٣/٥٠
٢١	حي الضباط	كامران عبدالله رشيد	٢	١٨٢/٤٠٤
٢٢	حي الضباط	حمةأمين جميل عارف	٤	٩٥/١١٠/٩٤
٢٣	حي الضباط	نياز مجيد حسن	٣	٨٠٩٠
٢٤	حي المعلمين	صابر أحمد حسين	٨	٧٨/٤٥١
٢٥	حي المعلمين	رشاد محمود خدر	٦	١٤٠/٦٥

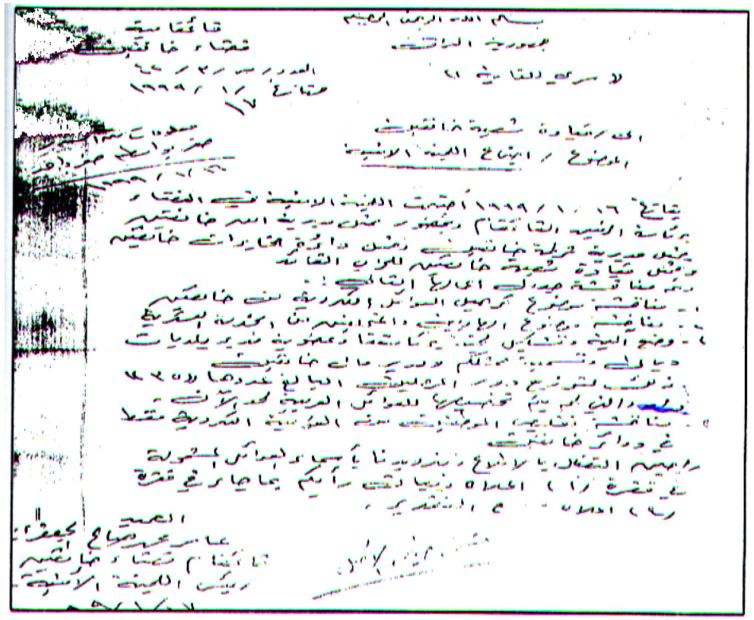

بەڵگە نامەی ژمارە(٤)

بسم الله الرحمن ارحيم

جمهورية العراق العدد/س/٣/٤٢

قائمقامية قضاء خانقين سري للغاية التأريخ/١٩٩٩/١٧

إلى/قيادة شعبة خانقين

الموضوع/إجتماع الجنة ألمنية

بتأريخ(١٩٩٩/١/١٦) إجتمعت اللجنة الأمنية في القضاء برئاسة الرفيق القائمقام وبحضور ممثل مديرية أمن خانقين وممثل مديرية شرطة خانقين وممثل دائرة مخابرات خانقين وممثل قيادة شعبة خانقين للحزب القائد.

وتم مناقشة جدول إعمالها التالي:

١. مناقشة موضوع ترحيل العوائل الكردية من خانقين.

٢. مناقشة موضوع الهاربين والمتخلفين من الخدمة العسكرية.

٣ـ تشكيل لجنة برئاستنا وعضوية مدير بلديات ديالى وذلك لتوزيع دور المرحلين البالغ عددها(٣٥)دار.

٤ـ مناقشة تقليص الموظفين من القومية الكردية فقط في دوائر خانقين.

راجين التفضل بالاطلاع وتزويدنا بأسماء العوائل المشمولة في فقرة(١)أعلاه وبيان رأيكم بما جاء في فقرة(٤)أعلاه.........مع التقدير.

العميد

عامر محمد صالح الجعفري

قائمقام قضاء خانقين

رئيس اللجنة الأمنية

١٩٩٩/١/١٧

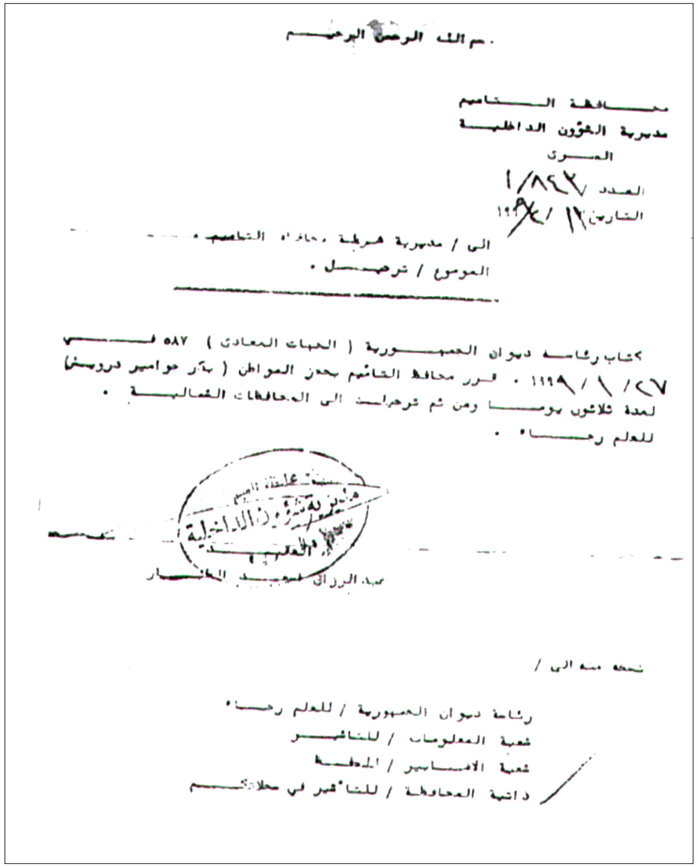
بسم الله الرحمن الرحيم

محافظة التأميم
مديرية الشؤون الداخلية
السري
العدد ١/٨٤٣
التاريخ ١٣/ ٢/ ١٩٩٩

الى / مديرية شرطة محافظة التأميم
الموضوع / ترحيل .

كتاب رئاسة ديوان الجمهورية (الجهات المعادي) ٥٨٧ في ٢٧/ ١/ ١٩٩٩ . قرر محافظ التأميم بحجز المواطن (بكر جوامير درويش) لمدة ثلاثون يوما ومن ثم ترحيله الى المحافظات الشمالية .
للعلم رجاء .

عبد الرزاق ... الطيار

نسخة منه الى /
رئاسة ديوان الجمهورية / للعلم رجاء
شعبة المعلومات / للتأشير
شعبة الاضابير / الحفظ
ذاتية المحافظة / للتأشير في سجلاتكم

بەڵگە نامەی ژمارە(٥)

بسم الله الرحمن ارحيم

محافظة اتأميم — **العدد/١/٨٤٣**

مديرية الشؤون الداخلية/السري — **التأريخ/١٩٩٩/٢/١٣**

إلى/مديرية شرطة محافظة التأميم

الموضوع/ترحيل

كتاب رئاسة ديوان الجمهورية(الجهات المعادي)٥٨٧ في٢٧/١/١٩٩٩. قرر محافظ التأميم بحجز المواطن(بكر جوامير درويش)لمدة ثلاثون يوما ومن ثم ترحيله على المحافظات الشمالية.

للعلم رجاء.

العقد

عبدالرزاق أسعد الطيار

نسخة منه إلى:

رئاسة ديوان الجمهورية/للعلم رجاء. شعبة المعلومات/للتأشير.

شعبة الأضابير/للحفظ. ذاتية المحافظة/للتأشير في سجلاتكم.

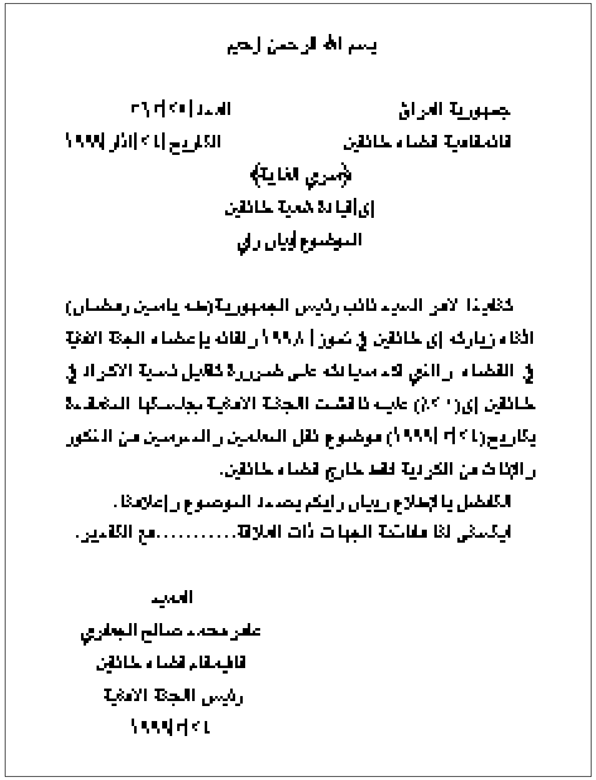
بسم الله الرحمن ارحيم

جمهورية العراق العدد/٣٦٣/٢٥

قائمقامية قضاء خانقين التأريخ/٢٤/أذار/١٩٩٩

﴿سري للغاية﴾

إلى/قيادة شعبة خانقين

الموضوع/بيان رأي

تنفيذا لأمر السيد نائب رئيس الجمهورية(طه ياسين رمضان) أثناء زيارته إلى خانقين في تموز/ ١٩٩٨ ولقائه بإعضاء الجنة الأمنية في القضاء والذي أكد سيادته على ضرورة تقليل نسبة الأكراد في خانقين إلى(٢٠٪) عليه ناقشت اللجنة الأمنية بجلستها المنعقدة بتاريخ(١٩٩٩/٣/٢٤) موضوع نقل المعلمين والمدرسين من الذكور والإناث من الكردية فقط خارج قضاء خانقين.

للتفضل بالإطلاع وبيان رأيكم بصدد الموضوع وإعلامنا.

ليتسنى لنا مفاتحة الجهات ذات العلاقة..........مع التقدير.

العميد

عامر محمد صالح الجعفري

قائمقام قضاء خانقين

رئيس اللجنة الأمنية

١٩٩٩/٣/٢٤

بەڵگە نامەی ژمارە (٦)

بسم الله الرحمن ارحيم

جمهورية العراق العدد/٣٦٣/٢٥

قائمقامية قضاء خانقين التأريخ/٢٤/أذار/١٩٩٩

﴿سري للغاية﴾

إلى/قيادة شعبة خانقين

الموضوع/بيان رأي

تنفيذا لأمر السيد نائب رئيس الجمهورية(طه ياسين رمضان) أثناء زيارته إلى خانقين في تموز/ ١٩٩٨ ولقائه بإعضاء الجنة الأمنية في القضاء والذي أكد سيادته على ضرورة تقليل نسبة الأكراد في خانقين إلى(٢٠٪) عليه ناقشت اللجنة الأمنية بجلستها المنعقدة بتاريخ(١٩٩٩/٣/٢٤) موضوع نقل المعلمين والمدرسين من الذكور والإناث من الكردية فقط خارج قضاء خانقين.

للتفضل بالإطلاع وبيان رأيكم بصدد الموضوع وإعلامنا.

ليتسنى لنا مفاتحة الجهات ذات العلاقة..........مع التقدير.

العميد

عامر محمد صالح الجعفري

قائمقام قضاء خانقين

رئيس اللجنة الأمنية

١٩٩٩/٣/٢٤

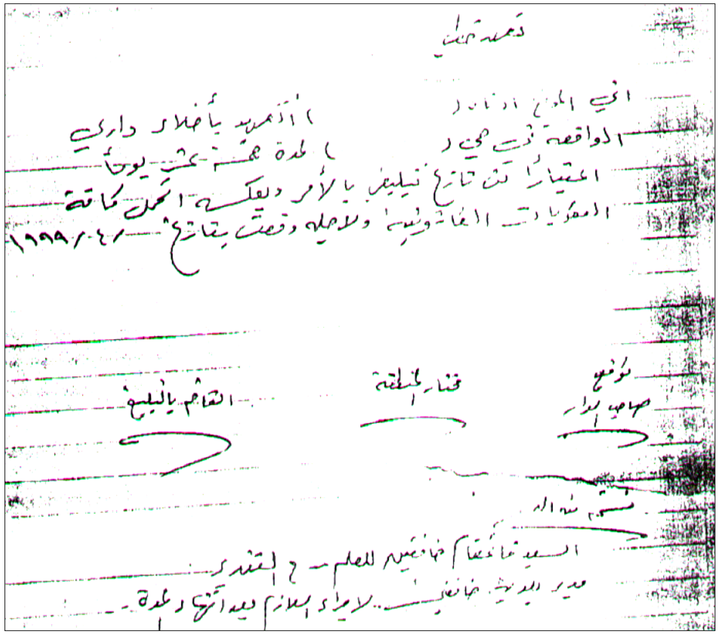
تعهد خطي

إني الموقع أدناه ( ) أتعهد بإخلاء داري الواقعة في حي ( ) لمدة خمسة عشر يوما اعتبارا من تاريخ تبليغي بالأمر وبعكسه أتحمل كافة العقوبات القانونية ولاجله وقعت بتاريخ / ٤ / ١٩٩٩

توقيع صاحب الدار — مختار المنطقة — القائم بالتبليغ

نسخة منه إلى

السيد قائمقام خانقين للعلم مع التقدير

مدير بلدية خانقين لإجراء اللازم بعد انتهاء المدة

بەڵگه نامەی ژمارە(٧)

بتأريخ(١٠و١١/٤/١٩٩٩)قامت شرطة خانقين بأخذ تعهد خطي من العوائل الساكنين في المناطق الكردية(قرية كهريز السفلى والعليا+حي جلوة+الحميدية+عبدالله بيك+الاركوازي)مشمولة بالهدم لغرض اخلاء الدار لمدة(اسبوعان) إعتبارا من تأريخ تبليغه، علما بأن مجموعة العوامل الكردية في تلك الأحياء(٤٠٠٠) أربعة آلاف عائلة كردية.

نسخة من تعهد خطي للعوائل الكردية:-

تعهد خطي

إني الموقع أدناه(   )أتعهد باخلاء داري الواقعة في حي(   )لمدة خمسة عشرة يوما إعتبارا من تأريخ تبليغي وبعكسه أتحمل كافة العقوبات القانونية ولاجله وقعت بتأريخ(/٤/١٩٩٩).

توقيع صاحب الدار   مختار منطقة   القائم بالتبليغ

نسخة منه إلى:

*السيد قائمقام خانقين للعلم..........مع التقدير.

*مديرية بلدية خانقين............لإجراء اللازم بعد إنتهاء المدة.

ئاماری بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی

رئاسة مجلس الوزراء
الديوان
مديرية احصاء السليمانية

جدول بعدد المدن و القرى والمباني والمنشآت والمدارس والمراكز الصحية ومشاريع الماء وغيرها التي تم تدميرها وازاحتها من الوجود ولحد سنة ١٩٩١ قبل الانتفاضة من قبل الحكومة العراقية

اسم الوحدة الادارية	المنطقة	عدد المحلات والمقاطعات	مجموع المباني	مجموع المباني السكنية فقط	مجموع الأسر	مجموع السكان	عدد العاملين في الصناعات البيئية	عدد المخازن الزراعيين	عدد المدارس	عدد المباني التي تشغلها المدارس: طابوق او حجر او بلوك	طين	صريفة	اخرى	مجموع المباني التي تشغلها المدارس	عدد المنشآت الصحية	عدد القرى للمنطقة الريفية	عدد القرى المجهزة بالكهرباء	عدد القرى غير المجهزة بالكهرباء	المصدر الرئيسي لمياه الشرب: اسالة	حنفية عامة	ابار ارتوازية	سواقي وانهار وعيون	اخرى
مركز قضاء السليمانية	حضر																						
	ريف																						
	مجموع	٠	٠	٠			٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
تانجرو	حضر																						
	ريف	٥٢	٢٣٥٢	٢٢١٦	٣٥٣٢	٢١١٩٤	٤٨٨	٢٣٠٢	٢٢	١٧	٥			٢٢	٥	٧٧	١٨	٥٩			٦	٦٣	٨
	مجموع	٥٢	٢٣٥٢	٢٢١٦	٣٥٣٢	٢١١٩٤	٤٨٨	٢٣٠٢	٢٢	١٧	٥	٠	٠	٢٢	٥	٧٧	١٨	٥٩	٠	٠	٦	٦٣	٨
قره داغ	حضر	٣	٢٨٢	٢٢٢	٣٤٥	٢٠٦٧	٤	٦٤	٣	٢				٢	١								
	ريف	٦٠	٢٣٨٦	٢١٣٤	٣٣٨٨	٢٠٣٣٢	٣٦١	١٩٦٢	٣١	١٨	١٢			٣٠	٩	٨٠		٨٠		٦	١	٧٣	
	مجموع	٦٣	٢٦٦٨	٢٣٥٦	٣٧٣٣	٢٢٣٩٩	٣٦٥	٢٠٢٦	٣٤	٢٠	١٢	٠	٠	٣٢	١٠	٨٠	٠	٨٠	٠	٦	١	٧٣	٠
بازيان	حضر																						
	ريف	٤٢	٢٤٢٤	٢٠١٨	٣٠٥٠	١٨٢٩٧	٢٤٠	١٥٦٥	٢٠	١٩				٢٠	٤	٥٥	١١	٤٤		٦		٤٦	٣
	مجموع	٤٢	٢٤٢٤	٢٠١٨	٣٠٥٠	١٨٢٩٧	٢٤٠	١٥٦٥	٢٠	١٩	٠	٠	٠	٢٠	٤	٥٥	١١	٤٤	٠	٦	٠	٤٦	٣
سرجنار	حضر																						
	ريف	٥٣	٣٤٣٥	٣٣٤٦	٤٢٩٧	٢٥٧٨١	٨٨٥	١٨٣٩	٢٨	٢٠	٦			٢٦	٦	٨٧	٢٧	٦٠		٢	١	٨٣	١
	مجموع	٥٣	٣٤٣٥	٣٣٤٦	٤٢٩٧	٢٥٧٨١	٨٨٥	١٨٣٩	٢٨	٢٠	٦	٠	٠	٢٦	٦	٨٧	٢٧	٦٠	٠	٢	١	٨٢	١
مجموع قضاء السليمانية	حضر	٣	٢٨٢	٢٢٢	٣٤٥	٢٠٦٧	٤	٦٤	٣	٢				٢	١								
	ريف	٢٠٧	١٠٥٩٧	٩٧١٤	١٤٢٦٧	٨٥٦٠٤	١٩٧٤	٧٦٦٨	١٠١	٧٤	٢٣			٩٨	٢٤	٢٩٩	٥٦	٢٤٣		١٤	٢	٢٠٢	١٢
	مجموع	٢١٠	١٠٨٧٩	٩٩٣٦	١٤٦١٢	٨٧٦٧١	١٩٧٨	٧٧٣٢	١٠٤	٧٦	٢٣	٠	٠	١٠٠	٢٥	٢٩٩	٥٦	٢٤٣	٠	١٤	٢	٢٠٢	١٢
مركز قضاء حلبجة	حضر	٤	٦٠٠٨	٥٥٠٦	٥٦٦٦	٣٣٩٩٧	٢٧	٤٠٨	١٧	١٤				١٤	٣								
	ريف																						
	مجموع	٤	٦٠٠٨	٥٥٠٦	٥٦٦٦	٣٣٩٩٧	٢٧	٤٠٨	١٧	١٤	٠	٠	٠	١٤	٣	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
سيروان	حضر	٢	١٩٣٠	١٦٢٧	٢١٣	١٢٧٩	١٦	١١١	١٠	٢				١٠	٢								
	ريف	٦٥	٤٠٣٩	٣٨٣٤	٤٦٦٤	٢٧٩٨٤	١٦٥	٣٩٠٥	١٩	١٧	٢			١٩	٧	٩٣	١٦	٧٧	١			٩٢	
	مجموع	٦٧	٥٩٦٩	٥٤٦١	٤٨٧٧	٢٩٢٦٣	١٨١	٤٠١٦	٢٩	١٩	٢	٠	٠	٢٩	٩	٩٣	١٦	٧٧	١	٠	٠	٩٢	٠
خورمال	حضر	٣	٥٥٧	٣٢٦	٥٦٥	٣٣٩٢	٦	١٦٧	٤	٢				٢	١								
	ريف	٢٢	٢١١٥	١٩٨٢	٢٧٦٤	١٦٥٨٥	٢٣٨	٢٤٢٤	١٥	١٤	١			١٥	٥	٤١	١٨	٢٣				٤١	
	مجموع	٢٥	٢٦٧٢	٢٣٠٨	٣٣٢٩	١٩٩٧٧	٢٤٤	٢٥٩١	١٩	١٦	١	٠	٠	١٧	٦	٤١	١٨	٢٣	٠	٠	٠	٤١	٠

اسم الوحدة الادارية	المنطقة	عدد المحلات والمقاطعات	مجموع المباني	مجموع المباني السكنية فقط	مجموع الأسر	مجموع السكان	عدد العاملين في الصناعات البيئية	عدد المخازن الزراعيين	عدد المدارس	عدد المباني التي تشغلها المدارس: طابوق او حجر او بلوك	طين	صريفة	اخرى	مجموع المباني التي تشغلها المدارس	عدد المنشآت الصحية	عدد القرى للمنطقة الريفية	عدد القرى المجهزة بالكهرباء	عدد القرى غير المجهزة بالكهرباء	المصدر الرئيسي لمياه الشرب: اسالة	حنفية عامة	ابار ارتوازية	سواقي وانهار وعيون	اخرى
بيارة	حضر	٦	١٤٦٣	١٠٠٧	١٥٦٩	٩٤١٥	٩٣٥	٧٦٤	٨	٦				٦	٢								
	ريف	٢٠	١٦٣٦	١٤٩٢	٢٠٦٤	١٢٣٨٢	٣٨٠	١٣٩٥	١٨	١٥				١٥	٤	١٩	١	١٨		٣		١٦	
	مجموع	٢٦	٣٠٩٩	٢٤٩٩	٣٦٣٣	٢١٧٩٧	١٣١٥	٢١٥٩	٢٦	٢١	٠	٠	٠	٢١	٦	١٩	١	١٨	٠	٣	٠	١٦	٠
شهرزور	حضر	٣	٣٠٧٦	٢٢٥٦	١٩٩٦	١١٩٧٧	١٤٦	٨٥٢	٩	٩				٩	٥								
	ريف	٢٦	٣٩٨٠	٣٧١٨	٣٧٤٤	٢٢٤٦١	٢٦٣	٢٦٣١	١٢	١٢				١٢	٣	٦٣	١٣	٥٠				٦٣	
	مجموع	٢٩	٧٠٦٠	٦٩٧٤	٥٧٤٠	٣٤٤٣٨	٤٠٩	٣٤٨٣	٢١	٢١	٠	٠	٠	٢١	٨	٦٣	١٣	٥٠	٠	٠	٠	٦٣	٠
مجموع قضاء حلبجة	حضر	١٨	١٣٠٣٤	١١٧٢٢	١٠٠٠٩	٦٠٠٦٠	١١٣٠	٢٣٠٢	٤٨	٣٣				٤١	١٣					٣			
	ريف	١٣٣	١١٧٧٠	١١٠٢٦	١٣٣٣٦	٧٩٤١٢	١٠٤٦	١٠٣٥٥	٦٤	٥٨	٣			٦١	١٤	٢١٦	٤٨	١٦٨		٣		٢١٢	
	مجموع	١٥١	٢٤٨٠٤	٢٢٧٤٨	٢٣٣٤٥	١٣٩٤٧٢	٢١٧٦	١٢٦٥٧	١١٢	٩١	٣	٠	٠	١٠٢	٢٧	٢١٦	٤٨	١٦٨	٠	٦	٠	٢١٢	٠
مركز قضاء بينجوين	حضر	٣	١٦٤٢	١٣٣٥	٢١٦٣	١٢٩٧٦	٧٥	٤٧٣	٥	٤				٤	٤								
	ريف	٥٠	٢١٤١	١٩١٥	٣٤٨٩	٢٠٩٣٣	١٧١	١٠٢٠	١٨	١٨				١٨	٤	٥٩		٥٩				٥٩	
	مجموع	٥٣	٣٧٨٣	٣٢٥٠	٥٦٥٢	٣٣٩٠٩	٢٤٦	١٤٩٣	٢٣	٢٢	٠	٠	٠	٢٢	٨	٥٩	٠	٥٩	٠	٠	٠	٥٩	٠
كرمك	حضر	٢	١١٦	٦٨	٩٧	٥٨١		٥٢	١	١				١	١								
	ريف	٥٩	٢٤٩٤	٢٢٨٢	٣٣٩٥	٢٠٣٧٢	٩٤	٢٦٠٢	١٦	١٤	٢			١٦	٣	٧٦		٧٦				٧٦	
	مجموع	٦١	٢٦١٠	٢٣٥٠	٣٤٩٢	٢٠٩٥٣	٩٤	٢٦٥٤	١٧	١٥	٢	٠	٠	١٧	٤	٧٦	٠	٧٦	٠	٠	٠	٧٦	٠
مجموع قضاء بنجوين	حضر	٥	١٧٥٨	١٤٠٣	٢٢٦٠	١٣٥٥٧	٧٥	٥٢٥	٦	٥				٥	٥								
	ريف	١٠٩	٤٦٣٥	٤١٩٧	٦٨٨٤	٤١٣٠٥	٢٦٥	٤٦٢٢	٣٤	٣٢	٢			٣٤	٧	١٣٥		١٣٥				١٣٥	
	مجموع	١١٤	٦٣٩٣	٥٦٠٠	٩١٤٤	٥٤٨٦٢	٣٤٠	٥١٤٧	٤٠	٣٧	٢	٠	٠	٣٩	١٢	١٣٥	٠	١٣٥	٠	٠	٠	١٣٥	٠
مركز قضاء شهربازار	حضر	٢	٧١٥	٤١٥	٥٦٠	٣٣٦٢	١	١١٨	٤	٤				٤	١								
	ريف	٨١	٢٣٧٥	٢٢٨٩	٣٨٧٦	٢٣٢٥٧	١٦٣	٢٠٩٠	٢٥	٢١	٤			٢٥	٧	٨٥	٨	٧٧		٩		٧٦	
	مجموع	٨٣	٣٠٩٠	٢٧٠٤	٤٤٣٦	٢٦٦١٩	١٦٤	٢٢٠٨	٢٩	٢٥	٤	٠	٠	٢٩	٨	٨٥	٨	٧٧	٠	٩	٠	٧٦	٠
سيوايل	حضر	١	٩٥	٦٥	٣١١	١٨٦٦	٢	٦١	١	١				١	١								
	ريف	٣٩	١٨٢٦	١٧٥٢	٢٧٢٠	١٦٣٢٠	١١٠	١٨٢٧	١٨	١٧	١			١٨	٥	٧٠		٧٠		٦		٦٤	
	مجموع	٤٠	١٩٢١	١٨١٧	٣٠٣١	١٨١٨٦	١١٢	١٨٨٨	١٩	١٨	١	٠	٠	١٩	٦	٧٠	٠	٧٠	٠	٦	٠	٦٤	٠

اسم الوحدة الادارية	المنطقة	عدد المحلات والمقاطعات	مجموع المباني	مجموع المباني السكنية فقط	مجموع الاسر	مجموع السكان	عدد العاملين في الصناعات البيتية	عدد الحائزين الزراعيين	عدد المدارس	عدد المباني التي تشغلها المدارس: طابوق او حجر او بلوك	طين	صريفة	اخرى	مجموع المباني التي تشغلها المدارس	عدد المنشآت الصحية	عدد القرى للمنطقة الريفية	عدد القرى المجهزة بالكهرباء	عدد القرى غير المجهزة بالكهرباء	المصدر الرئيس لمياه الشرب: اسالة	حنفية عامة	ابار ارتوازية	سواقي وانهار وعيون	اخرى
مارفت	حضر	٣	٥٦١	٣٨٧	٦٩٨	٤١٨٧	١٦	١٩٨	٣	٣				٣	٣								
	ريف	٥٦	٢٩١٧	٢٦٩٦	٤١٥٣	٢٤٩١٧	٩٨	٢٥٣٣	٢٣	٢٢				٢٢	٦	٧٨	.	٧٨				٧٨	
	مجموع	٥٩	٣٤٧٨	٣٠٨٣	٤٨٥١	٢٩١٠٤	١١٤	٢٧٣١	٢٦	٢٥	.	.	.	٢٥	٩	٧٨	.	٧٨	.	.	.	٧٨	.
سروجك	حضر	٢	٣٦٢	٣١١	٣٧١	٢٢٣٠		٢٢٧	٣	١				١	١								
	ريف	٥٠	٢١٣٤	١٨٤٩	٢٧٨٦	١٦٧١٤	١٠٢	١٧١٦	١٥	١٥				١٥	٥	٦١		٦١	١	١	١	٥٨	
	مجموع	٥٢	٢٤٩٦	٢١٦٠	٣١٥٨	١٨٩٤٤	١٠٢	١٩٤٣	١٨	١٦	.	.	.	١٦	٦	٦١	.	٦١	١	١	١	٥٨	.
مجموع قضاء شهربازار	حضر	٨	١٧٣٣	١١٧٨	١٩٤١	١١٦٤٥	١٩	٦٠٤	١١	٩				٩	٦								
	ريف	٢٢٦	٩٢٥٢	٨٥٨٦	١٣٥٣٥	٨١٢٠٨	٤٧٣	٨١٦٦	٨١	٧٥	٥			٨٠	٢٣	٢٩٤	٨	٢٨٦	١	١٦	١	٢٧٦	
	مجموع	٢٣٤	١٠٩٨٥	٩٧٦٤	١٥٤٧٦	٩٢٨٥٣	٤٩٢	٨٧٧٠	٩٢	٨٤	٥	.	.	٨٩	٢٩	٢٩٤	٨	٢٨٦	١	١٦	١	٢٧٦	.
مركز قضاء بشدر	حضر	٥	٣١٦٤	٢٠٨٦	٣٤٦٠	٢٠٧٦٠	٢٦	٢٢٧	١٠	٥	١			٦	٢								
	ريف	٥٤	٤٢٧٣	٣٦٣٠	٢٩٧٧	١٧٨٦٣	١٧٢	٢١٥١	١٤	١٤				١٤	٦	٧٠		٧٠		٢	١	٦٧	
	مجموع	٥٩	٧٤٣٧	٥٧١٦	٦٤٣٧	٣٨٦٢٣	١٩٨	٢٣٧٨	٢٤	١٩	١	.	.	٢٠	٨	٧٠	.	٧٠	.	٢	١	٦٧	.
هيرو	حضر	١	٣٢٦	٢٧٩	٤٥٩	٢٧٥٣	١٠٥	٣٠٩	١	١				١	١								
	ريف	٢٥	١٢٧٩	١١٧٨	١٦٢٩	٩٧٧٣	٥٢	١١٧٦	٧	٢	٥			٧	٣	٣٤		٣٤				٣٤	
	مجموع	٢٦	١٦٠٥	١٤٥٧	٢٠٨٨	١٢٥٢٦	١٥٧	١٤٨٥	٨	٣	٥	.	.	٨	٤	٣٤	.	٣٤	.	.	.	٣٤	.
ناو دە شت	حضر	٢	٩٩٦	٦٧٩	٨٢١	٤٩٢٦	٤	٣٥١	٤	٢				٢	٢								
	ريف	٦٣	٦٢٧٦	٤٨٨١	٣٢٦٢	١٩٥٧٤	٢١٦	٢٨٣٨	١٩	١٦	٣			١٩	٢	٩٢	١٨	٧٤	٦	٢	١١	٨٩	٣
	مجموع	٦٥	٧٢٧٢	٥٥٦٠	٤٠٨٣	٢٤٥٠٠	٢٢٠	٣١٨٩	٢٣	١٨	٣	.	.	٢١	٤	٩٢	١٨	٧٤	٦	٢	١١	٨٩	٣
مجموع قضاء بشدر	حضر	٨	٤٤٨٦	٣٠٤٤	٤٧٤٠	٢٨٤٣٩	١٣٥	٨٨٧	١٥	٨	١			٩	٥								
	ريف	١٤٢	١١٨٢٨	٩٦٨٩	٧٨٦٨	٤٧٢١٠	٤٤٠	٦١٦٥	٤٠	٣٢	٨			٤٠	١١	١٩٦	١٨	١٧٨	٦	٤	١٢	١٩٠	٣
	مجموع	١٥٠	١٦٣١٤	١٢٧٣٣	١٢٦٠٨	٧٥٦٤٩	٥٧٥	٧٠٥٢	٥٥	٤٠	٩	.	.	٤٩	١٦	١٩٦	١٨	١٧٨	٦	٤	١٢	١٩٠	٣
مركز قضاء رانية	حضر																						
	ريف																						
	مجموع	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
مركة	حضر	١	١٧٠	٩٣	٣٥٤	٢١٢٢	٦	١٠١	٢	٢				٢	٢								
	ريف	٥٤	٢٩٣٧	٢٧٥٨	٤٢٠٠	٢٥٢٠٢	٩٠٦	٢٨٨٣	١١	٩	٢			١١	٤	٥٤		٥٤		١	١٠	٤٣	
	مجموع	٥٥	٣١٠٧	٢٨٥١	٤٥٥٤	٢٧٣٢٤	٩١٢	٢٩٨٤	١٣	١١	٢	.	.	١٣	٦	٥٤	.	٥٤	.	١	١٠	٤٣	.

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

اسم الوحدة الادارية	المنطقة	عدد المحلات والمقاطعات	مجموع المباني	مجموع المباني السكنية فقط	مجموع الاسر	مجموع السكان	عدد العاملين في الصناعات البيتية	عدد الحائزين الزراعيين	عدد المدارس	عدد المباني التي تشغلها المدارس: طابوق او حجر او بلوك	طين	صريفة	اخرى	مجموع المباني التي تشغلها المدارس	عدد المنشآت الصحية	عدد القرى للمنطقة الريفية	عدد القرى المجهزة بالكهرباء	عدد القرى غير المجهزة بالكهرباء	المصدر الرئيس لمياه الشرب: اسالة	حنفية عامة	ابار ارتوازية	سواقي وانهار وعيون	اخرى
رانية	حضر																						
	ريف	٧٢	٢٣٧٧	٢٠٩٩	٢٥٤٦	١٥٢٧٣	٣٠٩	٢٠٥٨	١٣	١٠	٢			١٢	٢	٧٨		٧٨		١		٧٧	
	مجموع	٧٢	٢٣٧٧	٢٠٩٩	٢٥٤٦	١٥٢٧٣	٣٠٩	٢٠٥٨	١٣	١٠	٢	.	.	١٢	٢	٧٨	.	٧٨	.	١	.	٧٧	.
بيتواته	حضر										.												
	ريف	٢٠	١٧٢٨	١٥٤٨	٢٠٦٧	١٢٤٠٣	٤٩	١٣١٣	١١	١١				١١	٤	٢٨		٢٨				٢٨	
	مجموع	٢٠	١٧٢٨	١٥٤٨	٢٠٦٧	١٢٤٠٣	٤٩	١٣١٣	١١	١١	.	.	.	١١	٤	٢٨	.	٢٨	.	.	.	٢٨	.
مجموع قضاء رانيه	حضر	١	١٧٠	٩٣	٣٥٤	٢١٢٢	٦	١٠١	٢	٢				٢	٢								
	ريف	١٤٦	٧٠٤٢	٦٤٠٥	٨٨١٣	٥٢٨٧٨	١٢٦٤	٦٢٥٤	٣٥	٣٠	٢			٢٤	١٠	١٦٠		١٦٠				١٤٨	
	مجموع	١٤٧	٧٢١٢	٦٤٩٨	٩١٦٧	٥٥٠٠٠	١٢٧٠	٦٣٥٥	٣٧	٣٢	٢	.	.	٢٦	١٢	١٦٠	.	١٦٠	.	.	.	١٤٨	.
مركز قضاء دوكان	حضر	٢	١٠٠٥	٧٨٤	٩٩٦	٥٩٧٧	٢٤	٨٧	٦	٥				٥	٢								
	ريف	٢	٥٧٢	٥٣٠				٥١	٢	٢				٢	١	٤	٤		٢			٢	
	مجموع	٤	١٥٧٧	١٣١٤	٩٩٦	٥٩٧٧	٢٤	١٣٨	٨	٧	.	.	.	٧	٣	٤	٤	.	٢	.	.	٢	.
سورداش	حضر	١	١٢٢	٩٩	١٠٢	٦١١	٤	٤٠	١	١				١	١								
	ريف	٦١	٣٦٧٩	٣١٢٣	٤٧٨٤	٢٨٧٠٢	٧٠	٢٩٤٣	٢٦	٢٠	٦			٢٦	٨	٧٨		٧٨		٥	٥	٦٨	
	مجموع	٦٢	٣٨٠١	٣٢٢٢	٤٨٨٦	٢٩٣١٣	٧٤	٢٩٨٣	٢٧	٢١	٦	.	.	٢٧	٩	٧٨	.	٧٨	.	٥	٥	٦٨	.
جناران	حضر	١	٤٨٦	٣٧٣	٣٦٦	٢١٩٨	١٩	١٥٦	٣	٣				٣	١								
	ريف	٣٦	١٦٨٢	١٣١١	١٧٥٣	١٠٥١٩	٢٣	١١٧٦	٨	٥	٣			٨	٢	٤٠		٤٠		١		٣٩	
	مجموع	٣٧	٢١٦٨	١٦٨٤	٢١١٩	١٢٧١٧	٤٢	١٣٣٢	١١	٨	٣	.	.	١١	٣	٤٠	.	٤٠	.	١	.	٣٩	.
مجموع قضاء دوكان	حضر	٤	١٦١٣	١٢٥٦	١٤٦٤	٨٧٨٦	٤٧	٢٨٣	١٠	٩				٩	٤								
	ريف	٩٩	٥٩٣٣	٤٩٦٤	٦٥٣٧	٣٩٢٢١	٩٣	٤١٧٠	٣٦	٢٧	٩			٣٦	١١	١٢٢	٤	١١٨	٢	٦	٥	١٠٧	
	مجموع	١٠٣	٧٥٤٦	٦٢٢٠	٨٠٠١	٤٨٠٠٧	١٤٠	٤٤٥٣	٤٦	٣٦	٩	.	.	٤٥	١٥	١٢٢	٤	١١٨	٢	٦	٥	١٠٧	.
دربنديخان	حضر																						
	ريف	٣٦	٢١٤١	١٩٣٤	٣٦٣١	٢١٧٨٣	٢٤٧	٢٠٦٤	١٦	١٠	٦			١٦	٧	٥٧		٥٧				٥٦	١
	مجموع	٣٦	٢١٤١	١٩٣٤	٣٦٣١	٢١٧٨٣	٢٤٧	٢٠٦٤	١٦	١٠	٦	.	.	١٦	٧	٥٧	.	٥٧	.	.	.	٥٦	١
مجموع قضاء دربنديخان	حضر																						
	ريف	٣٦	٢١٤١	١٩٣٤	٣٦٣١	٢١٧٨٣	٢٤٧	٢٠٦٤	١٦	١٠	٦			١٦	٧	٥٧		٥٧				٥٦	١
	مجموع	٣٦	٢١٤١	١٩٣٤	٣٦٣١	٢١٧٨٣	٢٤٧	٢٠٦٤	١٦	١٠	٦	.	.	١٦	٧	٥٧	.	٥٧	.	.	.	٥٦	١
مركز قضاء جم جمال	حضر																						
	ريف	٦٢	٢٢٦٧	٢١٣٦	٣٠٠٤	١٨٠٢٥	١٠	١٩٢٢	١٦	١٤	٢			١٦	٢	٦٥		٦٥		١		٦٤	
	مجموع	٦٢	٢٢٦٧	٢١٣٦	٣٠٠٤	١٨٠٢٥	١٠	١٩٢٢	١٦	١٤	٢	.	.	١٦	٢	٦٥	.	٦٥	.	١	.	٦٤	.
القجلر	حضر	١	٢٦٤	١٨٢	٣١٣	١٨٨٠	١	١٤٣	٢	٢				٢	١								
	ريف	٥٩	٢٨٦٩	٢٧٩٨	٣٥٣٣	٢١١٩٧	١٩	٢٤٤٩	١٠	٧	٣			١٠		٦٧		٦٧			١	٦٦	
	مجموع	٦٠	٣١٣٣	٢٩٨٠	٣٨٤٦	٢٣٠٧٧	٢٠	٢٥٩٢	١٢	٩	٣	.	.	١٢	١	٦٧	.	٦٧	.	.	١	٦٦	.

اسم الوحدة الادارية	المنطقة	عدد المحلات والمقاطعات	مجموع المباني	مجموع المباني السكنية المشغولة	مجموع الاسر	مجموع السكان	عدد العاملين في الصناعات البيتية	عدد الحائزين الزراعيين	عدد المدارس	عدد المباني التي تشغلها المدارس				مجموع المباني التي تشغلها المدارس	عدد المنشآت الصحية	عدد القرى المشمولة الريفية	عدد القرى المجهزة بالكهرباء	عدد القرى غير المجهزة بالكهرباء	المصدر الرئيس لمياه الشرب				
										طابوق او حجر او بلوك	طين	صريفة	اخرى						اسالة	حنفية عامة	ابار ارتوازية	سواقي وانهار وعيون	اخرى
سنكاو	حضر	١	٥٠١	٤٠٨	٥٧٩	٣٤٧١	٣٠	١٦٥	٣	٣				٣	١								
	ريف	٥٧	١٩٧٣	١٨٦٢	٢٥٢٠	١٥١٢١	١٠٦	١٧٧٨	١١	٨	٣			١١	٣	٩٣		٩٣		٤		٨٩	
	مجموع	٥٨	٢٤٧٤	٢٢٧٠	٣٠٩٩	١٨٥٩٢	١٣٦	١٩٤٣	١٤	١١	٣	٠	٠	١٤	٤	٩٣	٠	٩٣	٠	٤	٠	٨٩	٠
شوان	حضر	٢	١٥٦	١١٤	١٧١	١٠٢٤	٤٧	٥٠	٢	٢				٢	١								
	ريف	٦٦	٣٥٣٣	٢٧٤٣	٤٠٩٨	٢٤٥٨٩	٦٨٦	٢٣٨٩	١٨	٨	٩	١		١٨	١	٧١		٧١			٢١	٥٠	
	مجموع	٦٨	٣٦٨٩	٢٨٥٧	٤٢٦٩	٢٥٦١٣	٧٣٣	٢٤٣٩	٢٠	١٠	٩	١	٠	٢٠	٢	٧١	٠	٧١	٠		٢١	٥٠	٠
قادر كرم	حضر	١	٢٨٤	٢٥٤	٣١٦	١٨٩٣	١٦	١٣٢	٣	٣				٣	١								
	ريف	٧٩	٢٣٨٠	٢٢٣١	٣٢٩٨	١٩٧٨٩	١٣٣	٢٠٣٦	١٥	١٥				١٥	٢	٨٧		٨٧					
	مجموع	٨٠	٢٦٦٤	٢٤٨٥	٣٦١٤	٢١٦٨٢	١٤٩	٢١٦٨	١٨	١٨	٠	٠	٠	١٨	٣	٨٧	٠	٨٧	٠	٠	٠	٠	٠
مجموع قضاء جم جمال	حضر	٥	١٢٠٥	٩٨٥	١٣٧٦	٨٢٦٨	٩٤	٤٩٠	١٠	١٠				١٠	٤								
	ريف	٣٢٣	١٣٠٢٢	١١٧٧٠	١٦٤٥٤	٩٨٧٢١	٩٥٤	١٠٥٧٤	٧٠	٥٢	١٧	١		٧٠	٨	٣٨٣		٣٨٣		٥	٢٢	٢٦٩	
	مجموع	٣٢٨	١٤٢٢٧	١١٧٥٥	١٧٨٣٠	١٠٦٩٨٩	١٠٤٨	١١٠٦٤	٨٠	٦٢	١٧	١	٠	٨٠	١٢	٣٨٣	٠	٣٨٣	٠	٥	٢٢	٢٦٩	٠
مركز قضاء كلار	حضر																						
	ريف	١٨	١٣٩٣	١٢٨٨	٣٩٣٢	٢٣٥٨٩	٩٣	١٠٣٧	٧	٢	٥			٧	١	٢٤		٢٤				٢٤	
	مجموع	١٨	١٣٩٣	١٢٨٨	٣٩٣٢	٢٣٥٨٩	٩٣	١٠٣٧	٧	٢	٥	٠	٠	٧	١	٢٤	٠	٢٤	٠	٠	٠	٢٤	٠
بيباز	حضر																						
	ريف	٦١	١٨٧٩	١٧١٦	٢٦٢٠	١٥٧٢٢	١٤٩	١٥٢٨	٥	٤	١			٥	١	٧١		٧١				٥٦	١٥
	مجموع	٦١	١٨٧٩	١٧١٦	٢٦٢٠	١٥٧٢٢	١٤٩	١٥٢٨	٥	٤	١	٠	٠	٥	١	٧١	٠	٧١	٠	٠	٠	٥٦	١٥
تيلاكو	حضر																						
	ريف	٦١	١٣٧٢	١٢٧٦	١٨٩٤	١١٣٦١	٩٥	١٣٣٦	٤	٢	٢			٤	١	٨٢		٨٢			١	٨١	
	مجموع	٦١	١٣٧٢	١٢٧٦	١٨٩٤	١١٣٦١	٩٥	١٣٣٦	٤	٢	٢	٠	٠	٤	١	٨٢	٠	٨٢	٠	٠	١	٨١	٠
مجموع قضاء كلار	حضر																						
	ريف	١٤٠	٤٦٤٤	٤٢٨٠	٨٤٤٦	٥٠٦٧٣	٣٣٧	٣٩٠١	١٦	٨	٨			١٦	٣	١٧٧		١٧٧			١	١٦١	١٥
	مجموع	١٤٠	٤٦٤٤	٤٢٨٠	٨٤٤٦	٥٠٦٧٣	٣٣٧	٣٩٠١	١٦	٨	٨	٠	٠	١٦	٣	١٧٧	٠	١٧٧	٠	٠	١	١٦١	١٥
سه ر قلعة	حضر	١	١١٧	١١	١٣٥	٨١٠	٤	٦١	٤	٢				٢	٢								
	ريف	٢٣	٩١٩	٨٨٤	١٣٢٧	٧٩٦٤	٦٧	٨٦٥	٦	٤	١			٥		٢٥		٢٥			٤	١٠	١١
	مجموع	٢٤	١٠٣٦	٨٩٥	١٤٦٢	٨٧٧٤	٧١	٩٢٧	١٠	٦	١	٠	٠	٧	٢	٢٥	٠	٢٥	٠	٠	٤	١٠	١١
توجول	حضر	١	٩٩	٨٥	١٣٦	٨١٦	٩	٨١	١		١			١	١								
	ريف	٣٢	١٦٥٤	١٥٩٩	٢٤٩١	١٤٩٤٤	١٠٠	١٥٣٣	١٨	٧	١١			١٨		٣٦		٣٦					
	مجموع	٣٣	١٧٥٣	١٦٨٤	٢٦٢٧	١٥٧٦٠	١٠٩	١٦١٤	١٩	٧	١٢	٠	٠	١٩	١	٣٦	٠	٣٦	٠	٠	٠	٠	٠
مجموع قضاء كفري	حضر	٢	٢١٦	٩٦	٢٧١	١٦٢٦	١٣	١٤٣	٥	٢	١			٣	٣								
	ريف	٥٥	٢٥٧٣	٢٤٨٣	٣٨١٨	٢٢٩٠٨	١٦٧	٢٣٩٨	٢٢	١١	١٢			٢٣		٦١		٦١			٤	١٠	١١
	مجموع	٥٧	٢٧٨٩	٢٥٧٩	٤٠٨٩	٢٤٥٣٤	١٨٠	٢٥٤١	٢٧	١٣	١٣	٠	٠	٢٦	٣	٦١	٠	٦١	٠	٠	٤	١٠	١١

اسم الوحدة الادارية	المنطقة	عدد المحلات والمقاطعات	مجموع المباني	مجموع المباني السكنية المشغولة	مجموع الاسر	مجموع السكان	عدد العاملين في الصناعات البيتية	عدد الحائزين الزراعيين	عدد المدارس	عدد المباني التي تشغلها المدارس				مجموع المباني التي تشغلها المدارس	عدد المنشآت الصحية	عدد القرى المشمولة الريفية	عدد القرى المجهزة بالكهرباء	عدد القرى غير المجهزة بالكهرباء	المصدر الرئيس لمياه الشرب				
										طابوق او حجر او بلوك	طين	صريفة	اخرى						اسالة	حنفية عامة	ابار ارتوازية	سواقي وانهار وعيون	اخرى
ميدان	حضر																						
	ريف					تم ترحيل سكان ناحيتي ميدان وقورةتوو ودمرت ماموجود فيهما قبل سنة ١٩٧٧ ولا توجد لدينا احصائية رسمية بتلك الموجودات															
	مجموع	٠	٠	٠	٠																	٠	٠
قوره تور	حضر																						
	ريف																						
	مجموع	٠	٠	٠	٠														٠	٠	٠	٠	٠
مجموع قضاء خانه قين	حضر																						
	ريف																						
	مجموع	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
مركز قضاء كويسنجق	حضر																						
	ريف	٤٥	١٦٤٨	١٥١٦	٧٨٥٧	٤٧١٤٢	٣٩٦	١١٦٢	١٧	٨	٤			١٢	١	٤٨	١	٤٧				٤٧	١
	مجموع	٤٥	١٦٤٨	١٥١٦	٧٨٥٧	٤٧١٤٢	٣٩٦	١١٦٢	١٧	٨	٤	٠	٠	١٢	١	٤٨	١	٤٧	٠	٠	٠	٤٧	١
طق طق	حضر	٢	٢٧٩	٢٥٥	٣٤٦	٢٠٧٧	٤٣	٩٥	٣	٢				٢	١								
	ريف	٥١	٢٨٥٩	٢٥٧٣	٣٦١٩	٢١٧١٦	٤٢٢	٢٢٧٠	١٨	٨	٦			١٤	١	٥٤		٥٤				٥٤	
	مجموع	٥٣	٣١٣٨	٢٨٢٨	٣٩٦٥	٢٣٧٩٣	٤٦٥	٢٣٦٥	٢١	١٠	٦	٠	٠	١٦	٢	٥٤	٠	٥٤	٠	٠	٠	٥٤	٠
شورش	حضر	١	٦٦	٥٨	٨٦	٥١٢		٣٥	٢	١	٠			١	١								
	ريف	٤٢	١٨٣٦	١٦٥٥	٢١٤٨	١٢٨٨٨	٤٣٨	١٢٢٤	١٧	١١	٣					٤٣		٤٣				٤٢	١
	مجموع	٤٣	١٩٠٥	١٧١٣	٢٢٣٤	١٣٤٠١	٤٣٨	١٢٥٩	١٩	١٢	٣	٠	٠	١	١	٤٣	٠	٤٣	٠	٠	٠	٤٢	١
مجموع قضاء كويسنجق	حضر	٣	٣٤٨	٣١٣	٤٣٢	٢٥٩٠	٤٣	١٣٠	٥	٣				٣	٢								
	ريف	١٣٨	٦٣٤٣	٥٧٤٤	١٣٦٢٤	٨١٧٤٦	١٢٥٦	٤٦٥٦	٥٢	٢٧	١٣			٢٦	٢	١٤٥	١	١٤٤				١٤٣	٢
	مجموع	١٤١	٦٦٩١	٦٠٥٧	١٤٠٥٦	٨٤٣٣٦	١٢٩٩	٤٧٨٦	٥٧	٣٠	١٣	٠	٠	٢٩	٤	١٤٥	١	١٤٤	٠	٠	٠	١٤٣	٢
مجموع المنطقة التي تحت سيطرة حكومة الاقليم الشرعية	حضر	٥٧	٢٤٨٤٥	٢٠٢٨٥	٢٣١٩٤	١٣٩١٦٠	١٥٦٦	٥٥٢٩	١١٥	٨٣	٢			٩٣	٤٥								
	ريف	١٧٥٤	٨٩٧٨٠	٨٠٧٩٢	١١٧١١١	٧٠٢٦٦٩	٨٥١٦	٦٠٠٣٨	٥٦٧	٤٣٦	١٠٨			٥٢٤	١٢٠	٢٢٤٥	١٣٥	٢١١٠	٩	٤٨	٤٧	١٩٠٩	٤٤
	مجموع	١٨١١	١١٤٦٢٥	١٠١٠٧٧	١٤٠٣٠٥	٨٤١٨٢٩	١٠٠٨٢	٦٥٥٦٧	٦٨٢	٥١٩	١١٠	٠	٠	٦١٧	١٦٥	٢٢٤٥	١٣٥	٢١١٠	٩	٤٨	٤٧	١٩٠٩	٤٤

المصدر:

١- نتائج الحصر والترقيم السكاني للعراق للتعدادين ١٩٨٧،١٩٧٧ + المسوحات الجارية للمديرية .

٢- تم تقدير عدد السكان للسكان المرحلين والمشردين من ديارهم بعد تدمير سكناهم وقراهم ومدنهم لسنة ١٩٩٠ وذلك باخذ معدل النمو السكاني ٠.٠٣٢٥ (معدل زيادة السكان ٣,٢ لكل مئة شخص) اعتمادا على الارقام السكانية الواردة في نتائج التعدادين ١٩٧٧، ١٩٨٧.

مديرية احصاء السليمانية

پوختە :

لەو خشتانەدا ژمارەو قەبارەی ئەو وێران کاری و کاول کردنەی حکومەتی عیراقی بەسەر ئەم ناوچەیەدا هێناوە دەردەکەوێت کە بەشێکە لەو وێرانییەی بەسەر کوردستاندا هێناوە وەئێمە تەنها ئەو ژمارانەمان خستوەتە روو کەبەسەر ئەم ناوچەیەی ژێر دەسەڵاتی حکومەتی شەرعی هەرێمدا هێناوە لەپارێزگای سلێمانی و ئەو بەشەی رزگار کراوی پارێزگای کەرکوک و ناوچەی قەزای کۆیە و بەڵام بەداخەوە ژمارەی هەردوو ناحیەی قورەتوو و مەیدانمان لانیە لەبەرئەوەی پێش سەرژمێری ساڵی ١٩٧٧ ئەو دووناحیەیەی وێران کردبوو.

وە لەو خشتانەدا ئەم ژمارانەمان بۆ دەردەکەوێت :

١. مەڵبەندی (٥) قەزاو (٢٦) ناحیەو (٢٢٤٥) گوندی وێران کردوە .
٢. (٥٧) گەڕەک لەناحیە و قەزاکان و (١٨١١) مقاطعە ی لەگەڵ زەویدا تەخت کرد .
٣. (١٠١٠٧٧) خانووی نیشتەجێ بوون لەگەڵ (١٣٥٤٨) بینای فەرمانگەو بینای خزمەت گوزاری و دوکان و شوێنی پیشەسازی و دامەزراوەی وێران کردوە وە کۆیان ئەکاتە (١١٤٦٢٥) بینایە .
٤. بەوشێوەیە (١٤٠٣٠٥) خێزان کە ژمارەیان ئەکاتە (٨٤١٨٢٩) کەس ئاوارەو دەربەدەرو ئەنفال و بێ لانەی کردن .
٥. (٦٨٢) خوێندنگای وێران کردوە.
٦. (١٦٥) دامەزراوەی تەندروستی وێران کردوە.
٧. (٢٩) پرۆژەی کارەباو شەبەکەی داخلی قەزاو ناحیەکان وێران کردبە وێزگەو محاوەلەو تەل و عامودەوە. -١٠ پرۆژەکانی ئاو و ئاوەڕۆ و شەبەکەی داخلی
٨. بەهەمان شێوە (١٣٥) پرۆژەی کارەبای گوندەکانی وێران کرد .
٩. خەتی تەلەفون و شەبەکەی داخلی و بەدالەی (٣١) ناحیەو قەزای وێران کردوە.
١٠. (٩) اسالەی ئاوو (٤٨) بەلوعەی گشتی و (٤٧) بیری ئیرتوازی و (٤٤) جۆری تر و (١٩٠٩) سەرچاوەی کانیاو و جۆگەی وێران کرد .
١١. هەرچی رێگاو بانوو پردی نێوان ئەو شوێنانەی تووشی زیان و وێران کاری کرد.
١٢. (١٠٠٨٢) خاوەن پیشەسازی ناوماڵەی لەکارکردوە لەو ناوچانەدا .
١٣. (٦٥٥٦٧) جوتیارو خاوەن ئەرزو و ناوی لەکێڵگەو زەوی و زاری کشتوکاڵی دورخستەوەو بێ کاریانی کرد.
١٤. هەرچی خاوەن پیشەو بازرگانی بوون لەو ناوچانەدا کەوێران و راگویزیان کرد هەر هەموو لەکاروباری خۆیان کەوتن و بێ کاربوون و بێ بەرهەم .
١٥. لە (المجموعة الاحصائية السنوية للجهاز المركزي للاحصاء. وزارة التخطيط العراقية لسنة ١٩٨٦) دا هاتووە کەوا (١١٥٥٧٠٠٠) داری بەری و دارستان تەنها لە پارێزگای سلێمانیدا لەساڵی ١٩٧٨ دا تۆمارکراوەو هەبوە . کەچی لە هەمان سەرچاوەی ساڵی ١٩٩٠ دا هاتوە کەوا لەپارێزگای سلێمانیدا (٥٩٧٠٠٠) دارهەیە کەواتە (١٠٩٦٠٠٠٠) دارو درەختیشی سوتاندو وێرانی کرد. جگە لەو دارانەی زیادیان کردوە لە (١٠) ساڵی دوای ١٩٧٨ .

٧

١٦. هەروەها بۆ ژمارەی ئاژەڵ لەکوردستاندا بەملیونهای تەفرو تونا کرد .
١٧. ملیونها دونم زەوی و زاری بەپیت و بەرەکەتی کشتوکاڵی بۆ ماوەی (٥) ساڵ لە کێڵاندن و بەرو بوومی کشتوکاڵی کرد و کێڵگەکانی وێران کردو وڵاتەکەمانی لەخەڵکانی بەرهەم هێنەرەوە هاوردە سەر خەڵکانێکی تەنها بخۆرو گوزرێکی قورسی لەئابوریمان داو بەتایبەتی ئابووری کشتوکاڵی کە بۆ نمونە سەیر ئەکەین لەوەرزی کشتوکاڵی ساڵی ١٩٩٧-١٩٩٨ دا (وەکو نمونەیەک) چەند پەنتایی چێنراو چەند تەن لەم بەرو بوومانەی خوارەوە هاتوەتە دی تەنها لەپارێزگای سلێمانی و ناوچەی رزگارکراویی پارێزگای کەرکوک :

گەنم			جۆ			نۆک			نیسک			سەوزەی زستانە
پەنتایی چێنراو (دونم)	غلەی دونم (کغم)	بەرهەم (تەن)	پەنتایی چێنراو (دونم)	غلەی دونم (کغم)	بەرهەم (تەن)	پەنتایی چێنراو (دونم)	غلەی دونم (کغم)	بەرهەم (تەن)	پەنتایی چێنراو (دونم)	غلەی دونم (کغم)	بەرهەم (تەن)	پەنتایی چێنراو (دونم)
٥٣١٧٢٧	٢٤٩	١٣٢٥٦٧	٢٤٧٥٤٥	٢٠٠	٤٩٥٨٣	١٧٩٥٩٩	١٠٧	١٩٣٠٤	٩٨٧١	١٤٦	١٤٤٣	٢٠٠١٩

هەربۆ نمونە ی پش لەساڵی ١٩٩٧ دا لەو ناوچەیەدا (٨٢٩٥٥) دونم بەبەروبوومە هاوینیەکان چێنراوە وەکو : برنج ، گوڵە بەڕۆژە ، کونجی ، ماش ، پەمو، گەنمە شامی ، توتن ، پیاز ، فستقی کێڵگەی ، تەماتە ، بامیە ، باینجان ، خەیار ، لوبیا ، فاصولیا ، کولەکە ، شوتی ، کاڵەک ... تادوای . ئەگەر ئەمانە هەموو ئەژمار بکرێت چەند زەرەری گەیاندوە بە ئابوری وڵاتمان لەو چەند ساڵەدا .

١٨. سەرباری ئەمانەیش ئەنفال کردن و اعدام کردن و گرتن و کیمیاوی باران و کوشتن و برین و تەفرو توناکردن و لەخوێندن و زانست دواکەوتن بلاوەبونی جۆرەها نەخۆشی کوشندەو بەدخۆراکی و نەبوونی.

بەڕێوەبەری ئاماری سلێمانی

پێڕست

باسەکان	لاپەڕە
وتەیەك	٣-٥
بابەتی یەکەم:	
پۆلێنکردنی تاوانەکانی ئەنفال بەگوێرەی جۆرەکانی جینۆساید	٦-٣٦
بابەتی دووەم:	
عیراق لەپێشێلکردنی بنەما ئیمپرەتیڤەکانی یاسای نێودەوڵەتانەوە بۆ جینۆساید	٣٧-٥٠
بابەتی سێیەم:	
پێکهاتنی یاسای نێودەوڵەتان و پێوەندی بەیاسای ناوخۆی دەوڵەتەوە	٥١-٨٥
پاشبەندی بەڵگەنامەکان(حەوت بەڵگەنامە)	٨٧-١٠٧
ئامارێك لەبەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانییەوە	١٠٨-١١٥

بارودۆخی کورد لەچەند بابەتێکی یاسای نێودەوڵەتاندا

لە چاپکراوەکانی بەڕێوەبەرێتی گشتی چاپ و بڵاو کردنەوە لە وەزارەتی رۆشنبیریی.

سلێمانی - ٢٠٠٥